

МАРТИН ЕЙМИС ДОМ ЗА СВИЖДАНЕ

Превод: Зорница Христова

chitanka.info

Паянтовата постройка, където затворникът може да прекара кратки часове с жена си — това е „домът за свиждане“ в съветски концлагер от петдесетте години на XX век. Двама братя обичат една жена, и двамата са се озовали там. Защо? За нищо, както стотици хиляди по онова време. „Арестуват по квоти — казва единият брат и добавя: — Тиранията ражда свирепост, както гроздето ражда вино.“ А другият допълва: „Като още милиони ние бяхме герои в една разработка по социална история от низините във века на исполинските нищожества.“

Петдесет години по-късно той единствен от тримата е останал жив. Отдавна се е преселил на Запад, но в предсмъртно писмо до доведената си дъщеря разказва за тази любов — разтърсваща, жестока и изтерзана като мрачната съветска история и сибирската география. Читателят става свидетел на колосална разруха: след сетния дъх на човечността душата изважда на светло най-тъмната си страна. И няма как да избегнеш извращаващия ужас: ставаш или насилник, или жертва — а често и двете.

„Дом за свиждане“ е уникален роман, в който чрез нежния любовен триъгълник авторът разгръща като във филм патологичната по своята жестокост панорама на комунистическата диктатура.

„Дом за свиждане“ е безспорен и неповторим по мощ триумф... Това е роман, от който по гръбнака полазват тръпки, а сърцето препуска, пришпорено от неговата страст и богатство.

The Economist

Завладяващ изцяло, изненадващ докрай, епичен по обхват и същевременно съкровен, романът „Дом за свиждане“ за пореден път доказва, че Еймис е велик талант, ослепителен в находчивостта и проникновението си.

The Wall Street Journal

Источник: <http://knigosviat.net/?bookstore=book&book=641067>

Скъпа Винъс,

Ако с право говорят, че страната ми вече умира, бих могъл да им кажа защо. Виж, детенце, човешката съвест е от важните органи, а не нещо в добавка като сливиците и апендикса.

Междувременно, поздравления. Вече спадаш към солидния контингент млади хора, обречени да пласират леко мухлясалите мемоари на свой застаряващ роднина. Е, поне няма да ходиш далеч: до „Гагарин Прес“ на Джоунс Стрийт. Търси господин Нострин. И не се притеснявай, няма да върша глупости като онзи изкукал нещастник, който — както прочетохме — пратил цели ролки с умотворения да ги щракнат при „Снимки за час“. Всичко си е платено, с Нострин сме се оправили. Пък и той ми е сънародник и ще ме разбере. Моля, искам тираж от един екземпляр. Той ще бъде за теб.

Все ме питаш защо никога не „споделям“ и защо така трудно си „изливам душата“, „изпускам парата“ или нещо такова. Човек с моето минало е петимен за моментите, през които не мисли за него — а обсъждането на спомени очевидно не спада към тях. И една по-неясна задръжка: откровено невротичният страх, че няма да ми повярваш. Виждах те как извърщаш лице и бавно поклащаш сведената си глава. И подобна възможност, Господ знае защо, ми се струваше нетърпима. Нарекох страха си невротичен, но такъв страх изпитват много хора с истории като моята. Споделена невроза, споделена тревога. Стадно чувство: неведнъж ще се връщаме на въпроса за стадните чувства.

Когато за пръв път събрах всички факти пред себе си, черни думи върху бялата страница, аз открих, че се вирам в безформена купчинка от упадък и ужас. Затова се опитах да внеса някаква структура. Докато напипвах някакво подобие на форма и логика, аз се чувствах по-малко самотен и усещах подкрепа от незнайните сили (от каквато отчаяно се нуждаех). Ала намекът за единение сигурно бе лъжлив. Милата ми родина открай време е спорна на обратни прозрения, епифании с минусов знак — ала не на единство. В родната ми страна не се срещат единства.

През трийсетте имало един миньор на име Алексей Стаханов, който според някои изкопал за една смяна сто тона въглища; а нормата била седем. Оттам тръгнал култът към така наречените „стахановци“ или „ударници“: те запълвали урви, сривали планини, били хора-булдозери, хора-багери. Много често били откровени измамници;

често си го отнасяли от колегите си, които негодували срещу раздутите норми... Имало и писатели-ударници. Вземали ги от заводите с хиляди и ги учили как да пишат пропаганда, замаскирана като белетристика. Моята цел е различна, но ти най-добре ме мисли именно за такъв — за писател-стахановец, който казва истината.

Истината ще те жегне. Току-що ме клъцна (тънък разрез, като с остър ръб на хартия) внезапната мисъл, че най-позорното си дело съм извършил не в далечното минало, както почти всички останали, а след твоето раждане, едва месеци, преди да ме представят на майка ти. Моите призраци се нуждаят от цензура. Нека бъде лично твоята, Винъс; лично твоята цензура, а не тази на твоята групичка или твоята идеология. Да, добре сте ме чули, млада госпожице: твоята идеология. О, признавам, че е доста умерена (умереността е единствената ѝ идея). Никой няма да тръгне да се взривява за нея.

За да можеш да смелиш какво съм направил, ще ти трябват целият ти кураж и великодушие. Но мисля, че и най-строгий отмъстител (какъвто ти не си) би бил доволен от начина, по който се стекоха обстоятелствата. Би могло да се каже, и аз няма да споря, че не заслужавах майка ти; нито пък заслужавах да те гледам в дома си почти двамадесет години. И дори не изпитвам никакъв особен страх, че ще ме отлъчиш от паметта си. Не мисля, че ще го направиш. Защото ти знаеш какво е да си роб.

Съжалявам, че още се сърдиш, дето не ти позволих да ме закараш до О'Хеър. „Такъв ни е обичаят — рече ти. — Ходим да се изпращаме и посрещаме на летището.“ Имаш ли представа каква рядкост е вече това? Никой вече не го прави, даже и младоженците. Да, добре — беше доста себично от моя страна да ти откажа. Казах, че не искам да се сбогувам с теб на обществено място. Ала повече ме тревожеше асиметрията във всичко това. Ние двамата с теб да се изпращаме и посрещаме на летището. Но не исках да се изпращаме, като знаех, че няма да се посрещнем.

Ти си толкова добре подготвена, колкото всеки западен млад човек може да се надява да бъде — здравословна храна, щедра здравна осигуровка, две дипломи, чужди езици, пътувания зад граница, зъболекарски грижи, недвижима собственост и капитал. Я каква си — каква си лустросана.

ПЪРВА ЧАСТ

1

РЕКА ЕНИСЕЙ, 1-ВИ СЕПТЕМВРИ 2004 ГОДИНА

По-малкият ми брат дойде в Норлаг след мен, през четирийсет и осма, в разгара на войната между скотовете и кучките...

Не е зле като първо изречение от същинския разказ и аз нямам търпение да го напиша. Но ще трябва да чака. „Чакай, мое безценно съкровище!“ Така поетът Одън говорел на онези стихове и творби, които сякаш лобирали за преждевременното си раждане. Твърде рано е още за войната между скотовете и кучките. А война в тези страници неизбежно ще има: аз участвах в петнайсет битки, в седмата от които едва не бях кастриран от един шрапнел (железен болт, тежък повече от кило), забил се откъм вътрешната страна на бедрото ми. Както казват, два-три пръста нагоре и нямаше да има история за разказване — защото това е история за любов. Е, добре де, за руска любов. Но все пак за любов.

Тази любовна история има формата на триъгълник, и то не равноностранен. Понякога ми се ще да мисля, че триъгълникът е равнобедрен: във всеки случай върхът му определено е доста остър. Надявам се, имаш до себе си речник? Страните на триъгълника се наричат scalene, от гръцки skalenos: неравен.

Това е любовна история. Затова се подразбира, че трябва да започна с Дома за свиждане.

Седя в клиновидната трапезария на туристически параход, „Георгий Жуков“ — по река Енисей, която тече от подножията на Монголия до Северния ледовит океан и прорязва две хиляди и петстотин версти от Северноевразийското плато. Като се знае какви са руските разстояния и въобще колко труден е животът в Русия, човек би си помислил, че една верста прави някъде към — не знам — да речем, трийсет и девет мили. Всъщност е малко повече от километър. Все пак пътят е дълъг. Брошурата назовава нашия круиз „Траекторията на живота“ — фраза с доста горчиво звучене. Не забравяй, че аз съм роден през 1919-а година.

За разлика от почти всичко останало тук „Георгий Жуков“ е ни риба, ни рак: нито футуристично плутократски, нито футуристично суров. Той е образ на застаряващия и едва ли не царистки комфорт. Под ватерлинията, където спят и се забавляват келнерите и моряците, корабът е — разбира се — една смрадлива руина; ала вижте само трапезарията с медно-златните ѝ драперии, с плюш като в някой бордей. А и не е претъпкано. Аз се ширя в каюта с цели четири койки. Касиерът ми каза, че круизът „Гулаг“ така и не успял да стане особено популярен... Да, Москва е внушителна — свъсено-фантастична в богатството си. Пък и Петербург, без съмнение, след рождения си ден за един милиард долара: триста годишнината на един построен от роби град, „откраднат от морето“. Всичко друго вече е под ватерлинията.

Периферното ми зрение е обкръжено от дебнещи келнери, готови за скок. За това има две причини. Първо, вече е предпоследният ден от воаяжа ни и на борда на „Жуков“ няма капка съмнение, че съм сприхав и жлъчен старик — едър съм и раздърпан, с коса не като белия пух на смирения кухавелник, а неравно, мъчително сива. А освен това са усетили манията ми да прекалявам с бакшишите. Не разбирам. От самото начало давах примерно четвърт от сметката вместо десет процента, после сумата взе да нараства, но това е направо абсурд. Винаги съм разполагал с излишни пари, даже в СССР. А сега съм богат. За сведение (по мои данни) имам само един патент, но пък с множество приложения: механизъм, който значително подобрява ефективността на протезите... Ето защо сервитьорите знаят, че ако удържат на пороя от обиди, в края на всяко хранене ги очаква награда. Подпряна пред мен стои стихосбирка. Не е Лермонтов или Цветаева. Колридж е. Разделителят, който използвам (ти си го виждала) е дебел плик с дълго писмо. У мен е вече двайсет и втора година. Всеки стар руснак, който се връща в дома си, трябва да носи своя най-важен спомен — своя *dues ex machina*. Не съм чел все още писмото, но ще го прочета. Ще го прочета, та ако ще и после да пукна.

Да, да, знам — не прилича на стар човек да говори грубо. Двете с майка ти бяхте прави да въртите очи. Гледката с наистина некрасива и жалка — сбръчканата уста да пухти и пустосва, зъбите я фалшиви, я изпокапали, устните отънели. Жалка е като всеки зле прикриван протест срещу настъпващата немощ: да изрека „да го еба“ е едничката мръсотия, за която все още ме бива. И все пак трябва да подчертая

терапевтичните свойства на добрата псувня. Който истински е скърбил, знае колко олеква, като наведеш глава и започнеш часове наред да ревеш и да псуваш... Боже, гледай ръцете ми. Като дъски за сирене, не, като пити, пити сирене с бучиците и шуплите, с мазната си разлатост, с жилчиците от плесен. Наранил съм немалко мъже и жени с тези ръце.

На двайсет и девети август пресякохме Полярния кръг и на борда на „Жуков“ се проведе пищно тържество. Акордеон, цигулка, инкрустирана с куп скъпоценности китара, моми с гърдести пазви и пияница в бричове, който падна от стола си, докато се преструваше, че танцува казачок. Сега имам махмурлук, който два дни по-късно продължава да се усилва. На моята възраст, в „пика“ на осемдесетте (както се казва, за да се избегне неприятният смисъл на „края“), просто няма къде да се побере махмурлук. Боже Господи, Боже Господи... Боже Господи Боже Господи, Боже Господи. Не мислех, че още съм способен да замърся тялото си така. Нещо по-лошо, поддадох се. Знаеш много добре какво имам предвид. Включих се във всички тостове (бяха ни дали по кошче, за да има къде да чупим чашите) и припявах на всички песни, плаках за Русия и обърсах сълзите си в нейното знаме. Разприказвах се за Норлаг и за Предпосилов, а около зазоряване физически попречих на един-двама души да си тръгнат от бара. По-нататък потроших каютата си и на другия ден трябваше да ме местят сред вихрушка псувни и двайсетдоларови банкноти.

Георгий Жуков, генерал Жуков, маршал Жуков. Служих в една от неговите армии (той командваше цял фронт) през четирийсет и четвърта, четирийсет и пета. Освен това той спомогна за спасяването на живота ми — осем години по-късно, през лятото на петдесет и трета. Георгий Жуков беше човекът, който спечели Втората световна война.

Корабът ни простенва, сякаш се е нагърбил с още повече товар и грижи. Този звук ми харесва. Но когато се блъсват вратите към трапезарията, чувам музика от тонколониите (някакъв пубертет вие в четири четвърти как не можел да се намери); а ушите ми осезават това като болка. Но естествено, с едно трепване на клепача ми сервитьорите щурмуват кухнята. Когато си стар, преживяваш шума като болка. Осезаваш и студа като болка. Когато изляза тази вечер на палубата, както смятам да сторя, вероятно и мокрият сняг ще ми се стори

болезнен. Като бях млад, не беше така. Само пробудата — само от нея ме болеше, и то всеки път все по-силно. Но от студа не. Впрочем пробвай да ревеш и да псуваш над Полярния кръг, ама зиме. Всичките ти сълзи ще замръзнат на място, даже мръсните думи се превръщат в кристалчета лед и звънкат край нозете ти. Да, това ни изпиваше силите, абсолютно ни сриваше, но не го осезавахме като болка. Беше някакъв отговор. Беше като прожектор, засновал по вселената на нашата омраза.

Сега касетофонът е сменен с радио. Вдигам длан. Това е разрешено. Днес започна обсадата на Първо основно училище в Северна Осетия. Някои от децата гледали как терористите и терористките преминали железопътната линия с черни качулки на главите — смеели се и ги сочели, мислели, че е я игра, я учение. После микробусът спрял и от него излязъл главорезът с огромната рижа брада: „Ей, русначета, не се бойте. Я елате... елате...“ Взели към хиляда заложници — деца, родители, учители. Защо винаги се подготвяме за едва ли не най-страшния изход? Защо винаги се подготвяме за явлението, познато по целия свят като „тежката руска десница“? И защо са ни толкова тежки ръцете? Какво ги дърпа надолу?

Още чаша кафе и цигара, и се качвам на палубата. Сибирската степ — зеленикава безпределност — теб сигурно би те стреснала, но тя кара руснаците да се чувстват значими. Да, мащабите на земята, на страната ни, нейният крупен дял от площта на планетата: ей това ни терзае и разклаща разума на държавата... Пътуваме нагоре на север, но надолу по реката. Това също е вид аномалия. Откъм палубата изглежда, че корабът не помръдва, само бреговете се движат. Ние сме неподвижни, а брегът се люшка и вие. Тласкани сме напред от сила, устремена в противоположна посока. Към това се прибавя и чувството, че се носим към ръба на света, към безкрайно пропадане. Тук ни чакат чудовища.

А очите ми, както казваше Конрад, почват вече да стават вместо западни — източни. Върнал съм се в лоното на голямото бедно семейство. И сега то ще трябва да се справя само. Държавата и мошениците са си поделили парите.

Интересно. Да натракаш Канзас все още звучи успокояващо банално. Да натракаш Красноярск все още звучи чудновато. Аз,

разбира се, бих могъл да напиша К... като писател от друга епоха. Той пътува до М..., столицата на Р... Но ти вече си голямо момиче. Москва и Русия, нищо, което да не си виждала досега. Майчиният ми език: откривам, че искам да го използвам колкото се може по-малко. Ако Русия загива, руският вече е мъртъв.

Доста късно развихме езика на чувствата, а процесът прекъсна след по-малко от век и сега всички скрити асоциации и отзвуци са изгубени. Трябва да призная, че за мен продължава да бъде твърде евфемистично да разказвам историята си на английски, при това старомоден. На руски би прозвучала дори още по-лошо. Защото това е история от гърлени звуци, от носови и шипящи съгласни.

Все пак всичко останало в мен става източно — порусначва се наново. Затова отгук нататък си отваряй очите за други национални черти: свободата от всякаква отговорност и скрупули, страстното проповядване на не просто непримирими, а направо взаимно изключващи се идеи и възгледи; слабостта към циничния и гнусен хумор, склонността да говориш най-страстно тогава, когато си най-неискрен, любовта към абстрактния (до превзетост) спор в най-неподходящото време — да речем, посред бунт на затворници, епидемия на холера или най-зловещата фаза на принудителен глад.

А, и нещо трябва да уточним. Аз не съм против СССР. Всъщност аз съм против Северноевразийското плато. Не харесвам „дирижираната демокрация“, не харесвам съветската власт, не харесвам царете, не харесвам азиатските вождове, не харесвам и теократическите династии на стара Москва и на древния Киев. Не харесвам Северноевразийското плато.

Моля те, позволи ми тази лека ексцентрика в диалога. Не, не е нещо руско. Само нещо „английско“. Струва ми се лош стил да цитирам сам себе си. Приеми го така.

Да, Винъс, що се отнася до отделния индивид, можем смело да кажем, че характерът е съдба. И обратно. Ала в по-широк план характерът не означава нищо. В по-широк план съдбата е демография, а демографията е чудовище. Щом се вгледаш, щом разгледаш отблизо случая на Русия, чувстваш как се раздвижва всепомитаща сила, сила

не само сляпа, а напълно безчувствена, като земетресение или мощна вълна. Нищо такова не се е случвало досега.

Ето я на екрана пред мен графиката с двете пресичащи се, начупени линии — едната розова, другата синя. Раждаемост, смъртност. Наричат я „руският кръст“.

Аз присъствах, когато страната ми започна да умира през нощта на 31-ви юли, 1956 година, в Дома за свиждане, малко над шейсет и деветия паралел.

ДОМ ЗА СВИЖДАНЕ

Спомням си, че с известна тържественост показах на брат си къде щеше да покани невестата си. „Невеста“ ли казах? Всъщност осем години, откак бяха женени. Но за първи път щяха да спят заедно като мъж и жена... Тръгваш на север от зоната, завиваш наляво след петстотин метра, изкатерваш отвесната пътечка и неправдоподобните стари каменни стъпала и го виждаш: ей там, върху склона на връх Швейнстайгер — двуетажната хижа, наречена „Дом за свиждане“, а отделно встрани, предизвикваща немалко завист, дървената пристройка като аванпост на абсолютната свобода.

Една стая, разбира се: тесен креват с мъхнатия чаршаф и тежко като труп сиво одеяло, варел за вода с приковано на верига ламаринено канче и безупречно чисто нощно гърне с тактично похлупен дървен капак. После столче (без облегалки за гърба и ръцете) и чакащ поднос с вечерята — два комата с размерите на юмрук, цяла херинга (зеленееща леко по края) и голяма кана студен бульон с лъснали върху него поне четири-пет бисера мазнина. Доста часове бяха отишли за това, доста ръце се бяха потрудили.

Лев подсвирна.

— Какво, малкият — казах аз, — позамогнах се. Гледай.

— Боже Господи — рече той.

Аз извадих от джоба си манерката с водка, шестте цигари, (свити от националния вестник) и двете свещи.

Може би още не се бе съвзел от струята на маркуча и от бърснача — по горната му устна имаше капчици пот. Ала той ме изгледа с тъй познатия израз: на устата — невесел хилеж, а в средата на веждите — две обърнати нашивки. Можех смело да кажа, че е страх от провал. От провал в леглото — този бич за мъжете. Кажи, мила: защо ни е даден страхът? Утилитаристите сигурно ще рекат, че страхът ни предпазва от възпроизводство, ако сме твърде слаби, болнави или просто възрастни. Или може би (още на етап планиране на идеята за мъжественост) са почувствали, че някое и друго реално или надвиснало като заплаха

фиаско ще направи мъжете по-честни. Това сигурно се е случило на етап планиране.

— Лев, момчето ми? — казах аз. — Ти си в рая бе, мамка му. — След това му подшушнах, с нужната деликатност, да не чака Бог знае какво. — Тя не би го очаквала. И ти също недей.

— Не очаквам особено много — рече той.

Прегърнахме се. Като се измъкнах от бараката и се пооправих, зърнах на перваза нещо, което дотогава не бях забелязвал; доста уголемено в момента от една издатинка в стъклото. Епруветка със заоблено дъно върху ръчно издялана дървена стойка. Едно диво цветче без стъбло плуваше в нея, преливаше — в аморьозно бургундско. Помня как си помислих, че прилича на експеримент с представата за мъжественост. Поетичен експеримент може би, но все пак експеримент.

Надзирателят пристъпи напред и ми посочи с пушката да тръгна по пътеката пред него. От другата страна, също тъй охранявана, се задаваше снаха ми. Тази нейна походка, прословутото ѝ наперено полюляване — то въртеше света.

Междувременно вече течаха петте седмици на полярното лято. Сякаш през юли природата се събуждаше и си даваше сметка колко нелюбезно е пренебрегвала гостите си; след което, естествено, прекаляваше. Имаше нещо припряно и истерично в цялата ѝ бутафория: слънцето с циферблата нагоре, неотлъчно вторачено в нас; червеният килим от диви цветя с пищни, но дразнещи багри, от които очите сърбяха; и възторжените комари с размери на колибри. Продължих да вървя под мрежата от мушици, папатаци и дребни буболечки. Спомням си, че над нас висеше огромен блестящ облак; краят му беше като леко сдъвкан, сякаш всеки момент щеше да се разпадне на парцали или стружки дъжд.

Нощта на 31 юли 1956 година: нощ на криза и кулминация...
Какво правих тогава?

Първо, кафенето на граф Кшищов. В кафенето на граф Кшищов процедирахме ето така: мъчейки се да сдържа смеха си, Кшищов идва при теб с чаша черна, гореща помия; мъчейки се да сдържаш смеха си, ти я пиеш. Впрочем Кшищов ми каза, че от осем часа в столовата ще има лекция за Иран. Лекциите за чужди страни, и особено географски съседни, бяха винаги популярни (за „Маорите в Нова Зеландия“ трудно

би се намерила публика, ала за Финландия и Монголия ще е тъпкано). Така беше, защото описанието на живота оттатък границата придаваше плът на фантазиите за бягство. Мъжете седяха с премрежен поглед, сякаш гледаха екзотична танцьорка. По аналогични причини най-успешната досега постановка беше сборен спектакъл от два треторазредни, неизвестни фрагмента със заглавия „Трима ленивци“ и „Кедрил Лапача“. Толкова се хареса, че се играеше почти всеки месец, а ние с Лев трябваше да се блъскаме, за да влезем, както впрочем и всички останали. Ах, култът към „Тримата ленивци“ и „Кедрил Лапача“... Но онази нощ исках да избегна възбудата. Трябваше ми по-скоро някой лек антидепресант. Затова се обадох на Таня.

Лагерът ни беше на смесено обучение от петдесет и трета, когато разделителната стена беше срутена, та сега много от нас си имаха приятелки. Измисляхме им най-различни прозвища (както и те на нас: „моят възлюбен“, „скъпият“, „моят Тристан“, „моят Дафнис“), и човек се познаваше по това как наричаше своето момиче. „Моята Ева“, „моята богиня“ или дори „жена ми“ издаваха романтика; по-неделикатните използваша множеството варианти на „копулация“ плюс всички възможни синоними на „вулва“. Но макар и да имаше истински връзки (бременности, аборти, дори бракове и разводи), някъде към деветдесет процента от тях бяха напълно платонични. Поне моята със сигурност беше такава. Таня беше фабрична работничка, нейното престъпление не бе политическо. Таня беше от „тройните“. Три пъти се беше провинила; три пъти беше закъсняла за работа с по дваайсет минути. Не чак толкова нежно, както звучи на пръв поглед, аз я наричах моята „Дулсинея“: като дамата на Дон Кихот, тя беше общо взето продукт на въображението ми.

Любовта между двама затворници може да бъде изключително чиста. Всъщност в робския архипелаг имаше огромни количества невъзможна любов, забранена любов. Вричания, годежи, ръце, сплетени под бодливата тел. Веднъж в преходен лагер видях спонтанна масова сватба (със свещеник) на тълпи от съвсем непознати затворници, които после бяха разделени наново и разпратени в противоположни посоки... Моята работа с Таня беше земна и с практическа насоченост. Просто бях открил, че да имам за кого да се грижа, за кого да мисля, стяга волята ми да оцелея. И това беше всичко.

Тази нощ срещата ни не беше успешна. В лагера бе аксиома, че жените са по-силни и по-издръжливи от мъжете. Те ни жалеха и обгрижваха като майки. И ти също би ни жалила и обгрижвала. Мръсотията ни, парцалите, бавното ни изпадане в безнадеждна запуснатост... Те бяха по-силни от нас, но заплащаха тази сила с пълното изпаряване на женската си същност, до последната капка роса. И корова я, и бик, бе написала поетесата в лагера, я и баба, и мужик. Не си, скъпа, ни едното, ни другото. Вече няма производство на хормони. Същото се отнасяше за мъжете. Всички клоняхме наникъде.

Обичайно успявах да извикам у Таня малката сладуранка, каквато сигурно е била едно време на свобода. Но онази нощ, докато стояхме цял час по пъновете на поляната зад болницата, не можех да почувствам нищо повече от една безсърдечна фиксация. Бях се втренчил в устата ѝ. Тя напомняше йероглиф, издълбан по стените на архетипния карцер от комиксите и илюстрациите на епичните затворнически романи от деветнайсети век: хоризонтална линия, оразмерена от шест драснати вертикала, с които отмяташ още седмица от присъдата. Единственият подобен на желание импулс, който Таня събуждаше у мен, беше беглият порив да изям копчетата на ризата ѝ, които бяха направени от кръгчета сдъвкан хляб. А, да: шкурката на зачервените ѝ бузи ме караше да копнея за кора портокал. Седем дена по-късно я извозиха. Беше колкото теб. На двайсет и четири.

Полунощ дойде и замина. Прибрах се. Когато влезеш в лагера, седемте смъртни гряха се подреждат в нова конфигурация. Старите ти залози в свободата, гордостта и скъперничеството заминават на вятъра, заменени от разюзданите, блеснали с неподозирани очарования натрапливости на онези два, за които не си и помислял — лакомията и леността. Докато съзнанието ми патрулираше пред Дома за свиждане, където Лев лежеше с жена в женски образ, аз лежах сам с трите останали гряха — похотта, завистта и гнева.

Покрай мен се разнасяше лекият, но задружен шум от сърбане и примляскване. Би могъл да звучи насърчително мръснишки, стига да не разбираш на какво се дължи. Но аз знаех. Този шум го издаваха триста души, ядящи насън.

Лесен беше животът през 1956-а. Вярно, беше студено и мръсно, имаше глад и омраза, но все пак беше лесно. Йосиф Висарионович

беше мъртъв, Берия беше паднал, а Никита Сергеевич беше изнесъл своя секретен доклад. И с това предизвика планетарна сензация. За пръв път съветски гражданин, при това руски вожд, бе признал грешките на държавата. За пръв път. Общо взето, и за последен, но ще стигнем и до това.

Йосиф Висарионович: познавах лицето му по-добре, отколкото познавах лицето на майка си. Мустакатата усмивка на майора-вербовчик („Ти ми трябваш“) и след нея — жълтите, злопаметни, вбити в планината очи, дете сякаш надзъртат от сенките на някоя канара или процеп.

Ти му трябваш, но той не ти трябва. Използвам „правилната форма“, Винъс, собственото и бащино име, за да установя дистанция. Дълго време подобна дистанция не съществуваше. Напрегни се да си я представиш — отвратителната близост на държавата, вонята на телесата ѝ, на дъха във врата ти, тъпо втренчения ѝ, очаквателен поглед.

В крайна сметка е преди всичко срамно да си бил тъй съкровено изграден от подобно присъствие. От човек, който запълва небето и обкрачва моретата като Йосиф Висарионович. А аз се бих във войната, която той водеше с онзи другия, с онзи в Германия. Двамата вождове притежаваха доста общи черти: нисък ръст, лоши зъби и антисемитизъм. Единият имаше удивителна памет, другият бе истеричен, но очевидно завладяващ оратор, или поне завладяващ за онази нация по онова време.

И, разбира се, силната воля за власт. Иначе и двамата бяха доста невзрачни мъже.

„Аз не съм герой от роман“ — казва неведнъж Разумов от романа на Конрад (докато ужасната дилема се втвърдява край него) и според мен има право. Аз също не съм герой от роман. Като още милиони, с брат ми бяхме герои в една разработка по социална история от низините във века на исполинските нищожества.

Но през 1956-а животът бе лесен.

3

ВОЙНАТА МЕЖДУ СКОТОВЕТЕ И КУЧКИТЕ

Брат ми Лев влезе в лагера през януари 1948-а (аз вече бях там), в разгара на войната между скотовете и кучките. Дойде през нощта. Разпознах го веднага, въпреки разстоянието и тълпата, защото братята и сестрите изместват определено количество въздух много по-недвусмислено от децата ни, Винъс. Детето расте, а родителят му остава неподвижен в пространството. Разликата при братята винаги си е същата.

Пушех със Семьон и Джонрийд на покрива на циментовия цех и видях Лев да чака на опашка пред дезинфекционния блок, който бе безразсъдно осветен от батерията електрически крушки с мрежи. Четирийсет минути по-късно Лев излезе на двора. Беше гол, като изключим костюма от гъст бял препарат, с който ни пръскаха срещу дребни гадинки; каустичното парене по епидермиса не облекчаваше ни на йота галваничната треска, причинена от трийсетте градуса студ. Спъна се (страдаше от кокоша слепота), падна на четири крака и студът го прониза издъно: изглеждаше като плешиво куче, което се мъчи да се отръска от водата. След това се изправи и застана така, хванал нещо в шепите си — нещо безценно. Аз зачаках.

Беше годината, когато Великите сили загубиха монопола си върху насилието. Беше време на спазматична свирепост; скотовете и кучките се бяха захапали здраво. Всяко от двете крила имаше на разположение по един склад инструменти: топла обработка с клещите и гаечния ключ, с лоста и барамината, с менгемето и шилото, по-нататък — струговане, блъскане с пневматичен чук или зверско рендосване. Още докато Лев притичваше през двора до болницата, през мъглата се носеха мъчителни за ухото писъци откъм цеха за играчки, където (както после научихме) два скота били кастрирани от банда кучки с триони в отговор на ослепяване по-рано същия ден.

Войната между скотовете и кучките беше гражданска, тъй като и едните, и другите бяха „урки“. Социален субстрат от наследствени престъпници, урките съществуваха от векове — ала бяха невидими.

Бяха бегълци в двата смисъла на думата: никъде не се спираха и изчезваха бързо. Навън, на свобода, човек ги виждаше рядко и с наивна почуда, както дете зърва полускритите фигури зад кулисите в цирк или в панаирджийска палатка: в свят на сиамски близнаци, хора с рибешки опашки и брадати жени, на чудовищни татуировки и гравюри от белези, свят на кодиран хаос. Човек можеше да ги чуе: в някоя московска пресечка подсвирването им можеше да те смръзне — подсвирването на урките, възмутително остро (и включващо някаква неприлична употреба на езика). Навън урките бяха прозрачна прослойка. В лагерите, разбира се, те представляваха виден и гръмогласен елит. Но сега бяха във война.

Така беше разделена властта в нашата ферма. Най-отгоре седяха прасетата — класата на разсилните надзиратели и чиновници. След тях идваха урките — обозначени като „просоциални елементи“, те имаха статут на довереници и при това не работеха. Под урките бяха змиите — информатори, по един на всеки десет, а под тях бяха пиявиците, разните буржоазни престъпници (осъдени за фалшификации, злоупотреби и прочие). Там до дъното на пирамидата бяха фашистите: контрите, осъдените по член 58-и, враговете на народа и политическите затворници. После идваха скакалците: разните малолетни престъпници, малките калибани — копелета на революцията, безпризорността и терора, диви сираци на съветския експеримент. Без абсурдните си протоколи и норми урките биха били също като скакалците, само че по-големи. Скакалците нямаха никакви норми... И накрая най-долу бяха лайноядите, изхабени, обречени; те не можеха повече да работят, нито можеха да понесат болките на глада, тъй че немощно бродеха край помията и боклука. Също като брат си, аз бях „социално вражески елемент“, политически, значи фашист. Нужно ли е да казвам, че не съм бил фашист? Комунист бях. И останах такъв чак до ранния следобед на първи август 1956-а. Освен всичко останало във фермата имаше и животни, истински животни. Кучета.

Гражданската война на урките беше следствие от опита на Москва да подкопае властта им и тяхната леност. Политиката беше да бъдат издигнати още по-нависоко: да им бъдат отпуснати (срещу известни задължения) сходни с тези на разсилната класа привилегии и заплати. Кучките бяха урки, които искаха да се превърнат в прасета: скотовете бяха урки, които искаха да си останат такива. Отначало

войната ни се струваше благоприятна за нас. Най-сетне урките имаха с какво друго да запълват нескончаемото си свободно време, вместо да тормозят „фашистите“, тяхното най-любимо занятие. Но войната между скотовете и кучките вече излизаше извън контрол. След като изгубиха монопола си върху варварството, прасетата почнаха да се държат още по-варварски. Във въздуха витаеха бяс и сляпо насилие, което започваше да ни се струва почти абстрактно.

Винъс... Помниш ли колко беше разочарована от крокодилите в зоопарка — „ама гущерите не мърдат?“ Представи си онова полусънно спокойствие, гадната неподвижност. После плясък, мигновена конвулсия, и след около половин секунда единият от крокодилите лежи в ъгъла вкочанен, полумъртъв от шока и без горна челюст. Ето каква беше войната между скотовете и кучките.

Вече мога да говоря уверено за Москва и за нейните „политики“, тъй като по-нататък разбрах доста неща. Но тогава представа си нямахме какво всъщност се случва. Никога нямахме представа какво всъщност се случва.

Първият ден на Лев (той щеше да го прекара сред медици и разпределители) беше месечният ни ден за почивка.

Приблжих се зад него на двора. Той стоеше на нисък каменен зид там, където навремето беше имало кладенец, коленете му стиснати, раменете прегърбени. Къташе пукнатите си очила и се опитваше да повярва на очите си.

И какво виждаше? Най-неправдоподобен беше мащабът — причудливото пространство, сред което се помещаваше всичко. В полезрението му имаше пет хиляди души (а встрани и напред, и зад него бяха още дванайсет пъти по толкова). Щом привикнеш с това, схващаш и очевидния факт, че живееш в нещо като военна база, събрани от адски мизерстваща лудница. Или адски мизерстваща болница. В носа и устата ти нахлуваше влажния въздух на лагера, на Норлаг, а зад него — още пресния цимент на току-що построения арктически град, монументалното съзбие на Предпосилов. А накрая трябваше да приемеш и проумееш непрестанната превъзбуда, лудия танц на клечовците — нервният бяс на зоната.

Не се обръщай, Дмитрико, казах аз.

Никога повече нямаше да го наричам така. Не беше време за умалителни. Това време така и не дойде... Лагерен отговорник,

позволил двама души от едно и също семейство даже да се спогледат, камо ли да се заговорят (камо ли да съжителстват близо десет години), би търпял наказание за престъпно нехайство. От друга страна, нямаше нужда да бъдем майстори на двойствеността, за да не ни разкрият. Бяхме полубратя с различни фамилии, при това никак не си приличахме. С две думи: баща ми Валерий беше казак (напълно разказачен през деветстотин и дваисета, когато съм бил на годинка). А пък Дмитрий, бащата на Лев, беше богат селянин или кулак (надлежно разкулачен през трийсет и втора, когато Лев бил тригодишен). Гените на бащите ни доминираха: аз бях метър и деветдесет, с гъста черна коса и остри черти, а пък Лев...

По-добре да опиша чичо ти още сега, да те подготвя за бурята, която ще затреши след по-малко от страница. В асиметриите на лицето му имаше нещо селско, дори троглодитско; всичките му черти бяха сглобени както дойде, като че ли на тъмно. Даже ушите му сякаш принадлежаха на различни мъже. Моят нос може иначе да е всякакъв, но безспорно е нос, а пък този на Лев беше само издатък. Зърнеше ли го в профил, човек почваше да се чуди и вижда брадичка или адамова ябълка. Освен това като дете беше нисичък, мършав и болнав — пелтечещ пикльо с дебели цял пръст очила. Имаше само усмивката си (сред цялото безобразие на лицето му светеха зъбите на красива жена) и изразителните си сини очи, очите на интелгент. Определено интелгент.

— Не се обръщай — ти казах. — И като се обърнеш, не показвай колко се радваш да видиш батко си.

Той се изправи; отдалечи се, после свърна обратно към мен. За миг леко вгълбеното му, самодоволно изражение ми се стори съвсем непонятно; а предвид обстоятелствата — абсолютно безумно. След затвора и транспортирането мнозина новодошли бяха вече побъркани и аз се опасявах, че и брат ми е полудял.

— Познай какво ми се случи — рече той.

— Арестуваха те — казах аз търпеливо.

— Не. Всъщност да. Ама не. Ожених се.

— Поздравления — кимнах аз. — Значи все пак си изчука Анята. Или Олга?

Той не ми отговори. Виждам очите му — очи на староверец. Част от него е някъде другаде и танцува самичка. Очевидно е извършил

някакъв голям любовен подвиг, спечелил е големия шлем на любовта. На теб случвало ли ти се е, Винъс? Багрите на деня изведнъж се превръщат в сенки. И знаеш, че ще помниш този миг до края на живота си. Регистрирайки мощно свиване на сърцето, казах само:

— Не Зоя.

— Зоя — кимна Лев.

— ... Лайно мръсно — казах аз. И се магнах от него, отидох на двора.

Не след дълго, докато се тътрузех, свивах се и се изправях, клатех глава и си скубех косите, аз усетих как той тръгва в крачка, до мен.

— Съжалявам. Недей ме намразва. Толкова съжалявам.

— Да бе, да — обърнах се аз. И с отработената жестокост на големия брат (провлачвайки думите до едва ли не четириричен въпрос), казах: — Ти ли?

Задържахме дъха си и отправихме поглед към сектора. И какво да видим? В разстояние на три минути скот преследваше кучка с окървавена кирка в ръка, прасе блъскаше методично паднал на земята фашист, мързелива змия си окастри пръстите на едната ръка, група скакалци метнаха един стар лайнояд на бунището за компост, а накрая една пиявица със стърчащи под прав ъгъл поразени от скорбута зъби се опитваше въпреки всичко да си сдъвче обувката.

Казах го шепнешком: Лев и Зоя са се оженили. Ако мога да надживея това, значи няма никога да умра.

— Не, братко, няма никога да умреш.

Въздъгнах героично и добавих с ясен глас:

— А ти можеш да преживееш това. А сега и ще трябва.

4 ЗОЯ

Когато даден мъж категорично въздига една-единствена жена „над всички останали“, можете да сте сигурни, че се имате работа с женомразец. Така той е свободен да мисли, че останалите са плява. И какво съм аз значи? Вече си изконсумирана своя дял руски романи: появи ли се нов герой, начаса научаваш всичко нужно за дядо му. Абсолютно разсейване, при това сексуално по смисъл. Така че направи си услуга, вземи от бюрото ми снимката в рамка и я гледай, докато четеш. Не желая да мислиш какъв съм сега. Искам да мислиш за онзи двайсет и пет годишен лейтенант в Деня на победата.

Слушай. В следвоенна Русия всичко бе дефицитно, дори хлябът. Всъщност в следвоенна Русия имаше страшен глад, от който измряха още два милиона. Имаше и дефицит на мъже. Е, не стигаха и жените (и децата, и старите хора), но дефицитът на мъже беше толкова страшен, че Русия така и не се окопоти от него: разликата сега е към десет милиона. След войната в Русия беше покваряващо приятно да си мъж, при това хубавец-фронтovac (и раняван), особено пък ако вече си покварен, какъвто бях аз. Не отричам, че с жените постъпвах най-безсрамно, безскрупулно и вероломно; солипсизмът ми граничеше със злонамереност. Поведението ми вероятно не е трудно за обяснение: през първите три месеца на 1945-а година изнасилих всичко живо по пътя си из това, което скоро щеше да стане Източна Германия.

Ех, да можех да преобърна западния ти поглед, западното ти сърце. Руските войници изнасилваха всички германки на възраст между осем и осемдесет, беше писал един очевидец. Беше армия от изнасилвачи. И, да, аз вървах с тази армия от насилници. Можех да търся сигурност в множеството, да се изгубя сред себеподобни; та известно е, Винъс (прочети „Полицейски батальон 101“), че почтените немските учителки почти без изключение предпочитали целодневно да стрелят по жени и деца, вместо да понесат последствията от евентуална молба за преместване. Не ги чакало никакво официално наказание, нито фронтът, нито даже формална немилост; само няколко

дни неприязън от страна на колегите — да им кажат по нещо накриво, да ги блъснат на опашката за обяд. Тъй че видиш ли, Винъс, група себеподобни могат да те накарат да направиш всичко, при това всеки ден. В насилническата армия всички до един изнасилваха. И полковниците, и те. И аз също го правех.

Има и друго смекчаващо вината обстоятелство: а именно, Втората световна война и четирите години на най-гадния фронт от най-гадната битка в историята. Стига с тази нулева толерантност — тя изисква и нулева степен на мислене. Както казах, платих си цената и ще я доплатя с доста труд, с точно предназначени задачи. Имам работа и ще я свърша. Знам това. Тъй че моля те, Винъс, продължи да четеш, като засега само отбележиш формирането на определен тип мъжка природа. Бях свенлив, доста книжен младеж; окопитих се през трийсетте (време на катастрофи и тотален терор, но и на предпазлива гнусливост) и загубих девствеността си с една силезийска домакиня в канавката край пътя след десетминутна гонитба. Да, признавам, не беше някакво светлозарно пробуждане. Ще добавя в педагогически дух, че използването на фалоса като оръжие е древен факт, който видяхме възроден в Европа в исполински мащаби през 1999-а. На моя фронт през четирийсет и пета страшно много жени бяха не само насилени, а и убити. Аз жени не убивах.

Не тогава.

Каня се да опиша извънредно красиво момиче; опитът ми подсказва, че няма да ти хареса, защото и ти си такава. Сигурен съм, че се мислиш за надрасла подобни неща; само че еволюцията не се случва за миг. А според моя опит хубавите жени не обичат да слушат колко хубава била някоя друга. По-сериозен проблем вероятно би бил твоят порив да я защитаваш, както всъщност е редно. Затова те приканвам да се поставиш на мястото на някоя от съвременничките на Зоя. Тя беше на деветнайсет и от самото начало репутацията ѝ беше откровено ужасна. Това би те зарадвало. Все пак другите момичета я харесваха по изключение. Инстинктивно я опрощавах като някакъв авангард, esprit fort^[1]. Тя живееше по-интензивно от тях, но и страдаше повече; сочеше им възможности.

Навремето казваха, че Москва е най-голямото село в Русия. Зиме в предградията имаше пътечки, свързващи всяка къща с трамвайните

спирки и магазините за храна („Мляко“, гласеше табелата); хората пъплеха като селяни, с къси овчи кожуси, и човек очакваше да види айсберги и мамути. Но това беше спомен от детството (сега мляко няма). Всичко е променено: примитивна плетеница, в която сред колибите и калдъръмите бяха струпани доменни пеши, леярни и заводи за газ и за кожи. Имахме село в селото (югоизточния район, „Лакътя“ му викахме) и когато Зоя стъпи там през януари четирийсет и шеста, беше истински упрек към мизерията наоколо, липсата на храна и гориво, липсата на книги, дрехи, стъкло, електрически крушки, кибрит, свещи, хартия, гума, паста за зъби, конци, сол и сапун. Дори повече от това: Зоя беше акт на гражданско неподчинение. Беше дръзко фрапантна, и при това еврейка — естествена мишена за осъждане и арест. Да, така от столетия се лекуваха яд и завист в страната ми. Така всеки „любовен триъгълник“ се решаваше като по чудо. Анонимно телефонно обаждане или някое неподписано писмо до тайната полиция. Все очаквахме да се случи, ала ето че тя беше тук ден след ден, не в затвор, нито в лагер, тук на улицата с онази усмивка — и с онази походка.

А пък аз изненадах сам себе си. Аз, героят-насилник с ордените и жълтата почетна лентичка. Първата мисъл в главата ми не бе — както бях свикнал — някаква вариация на „Кога мога да ѝ смъкна гащичките?“ Не. Помислих си следното (при това фразата ми дойде неканена и напълно завършена): „Колко поети ще се самоубият заради теб?“ Зоя не беше труден за изграждане вкус. Лицето ѝ бе нетипично (по-скоро тюркско, отколкото еврейско, носът ѝ извит не навън, а надолу, устата невъзможно широка, щом се смееше или заплачеше), ала тялото бе всепонятно — издължено и пищно, но с тъничък кръст. Всеки мъж бе обречен да усети посланието му. Да го чувства с гръбнака си. Всички ние го схващяхме, от последния уличен смотльо, който драпаше да ѝ носи книгите и да я подържи за ръката, чак до бледия стар пощальон, който всяка сутрин спираше и я зяпваше с разкривена уста и едно примижало око, като че ли се готвеше за стрелба.

Ала може би най-чуден и невероятен беше фактът, че тя имаше свое собствено жилище. Таван колкото място на паркинг, два етажа над баба ѝ, но със собствено стълбище и със собствена входна врата. Деветнайсетгодишна собственичка на стая в Москва се равняваше,

Винъс, на деветнайсетгодишно момиче със своя яхта в Чикаго. Човек можеше да я види как се качва с мъж вечерно време; можеше да я види да излиза с мъж на сутринта. А, и друго. Няма да ми повярваш, но при тези обстоятелства не мога да го пропусна. Според едно от злословията преди всеки контакт тя се пазела от зачеване чрез някакви хасидически промивки. Тъй разбираше тя склонността на евреите да избиват християнски деца. През четирийсет и шеста в Русия естествено нямаше никакви контрацептиви, а и както потенциалните ми любовници не пропускаха да напомнят, наказанието за аборт (доста меко предвид обстоятелствата) беше две години затвор.

Добре знаем какви са травмите от едно изнасилване за жертвата. Но, естествено, никой не го е грижа какви са травмите за насилника. Да речем, странният резонанс на посткоиталната тъга; няма друго животно, по-печално от него... Вече схващам и по-дългосрочните следствия. Те приемаха следната форма: вече не успявах да видя жените в тяхната цялост. Зоя бе благословена с изключителен сбор от физически дарове; аз според обичая си трябваше да ги раздробя: да постъпя с тях както Марвъл — със свенливата си господарка (нали помните, че дори и гърдите ѝ ги описва една по една), да я транжирам върху мраморната плоча и на всяко парченце да бодна знаменце и цена. Така правех по принцип. Но, накратко: за разлика от „всички други“ Зоя си оставаше неделима. Това беше нейна основна черта. Всяко действие я въвличаше цялата. Когато вървеше, всичко по нея се люлееше. Когато се смееше, всичко се тресеше. Кихнеше ли — сякаш нищ не беше изключено да се случи. А когато говореше, спореше и възразяваше, тя опираше лакти на масата и седяща, въртеше снагата си в източен танц на пререканието. Неизбежно се питах какво ли друго прави така, с цяло тяло. С нея бяхме съседи и колеги в Техническия, в Института по системите, където тя учеше в еврейския поток. Аз бях на двайсет и пет, Зоя беше на деветнайсет, Лев, за Бога, още ходеше на училище.

Майка ѝ, старата Естер най-редовно я пращаше да носи дребни лакомства на скрофульозния равин, който неспирно се молеше на смъртния си одър в мазето под апартамента ни. А едничкият начин да стигнеш дотам, бе да минеш през партера и да слезеш по витата стълба пред нашата кухня. Железните стъпала често биваха заледени и след няколко инцидента тя неохотно поддаде пред войнишката ми

настойчивост да я вода дотам за ръка. Всъщност никак не стъпваше здраво и го знаеше; много по-късно Лев разбра, че ѝ липсвали разни пространствени импулси, понеже като бебе не умеела да пълзи... На вратата към мазето винаги ми изпращаше благодарна усмивка, а пък аз все се чудех каква беше тази сила, дето ме спираше да я взема в прегръдките си или даже да срещна погледа ѝ; ала силата се усещаше, при това доста твърдо. „Обади ми се, като решиш да се връщаш“ — казвах аз. Но тя никога не ме викаше. Като я гледах, понякога имах чувството, че се качва по стълбите на четири крака. Сетне, една вечер, чух гласа ѝ, продран и отчаян, да ме вика по име. Излязох и поех изненадващо топлата ѝ ръка.

— Божичко — казах най-горе. — Стори ми се, че аз ще се хлъзна.

Тя се усмихна стръвно и рече:

— Трябва да си планинска коза, за да се качиш тук.

Засмяхме се. С мен бе свършено.

Да, Винъс, в този миг безнадеждната ми възхита се превърна в скоротечна любов, а на мен ми се струваше чест. Имах всички трубадурски симптоми; не ядях и не спях, всеки втори дъх беше въздишка. Помниш ли стария Монтеки от „Ромео и Жулиета“: Далеч от светлината се промъква към къщи натежалият ми син. Такъв бях и аз, натежал, смайващо натежал. Тази тежест усещаш, когато си се борил цял час за живота си в анархично море, а пък после вълната те изхвърли на пясъка и усещаш мощно теглене откъм центъра на земята. Всяка сутрин се чудех как леглото ми ме удържа. Пиших стихове. Бродех нощем. Стоях в сенките срещу дома ѝ в дъжд, в суграцица или (най-добре) в гръмотевична буря. Ако щорите бяха вдигнати, знаех, че ще дочакам да ги спусне.

Веднъж зърнах един мъж да се обляга на перваза ѝ; мишниците разголени нагло, шията му изпъната. Да, изпитах и ревност, и какво ли не още, но и остра възбуда. Да, да. Страдах и се чумерех, ала моята страст беше неизменно и готически плътска. Признавам си още, че въпреки съмненията си бях дълбоко впечатлен от историята с промивките. Бях привикнал към някаква схема — непохватното ровене в полусмъкнати дрехи, мърляви компромиси между бедрата и последващо мрънкане; това се разиграваше по стълбища, ъгли и разрушени от бомбите сгради — или пък на килима или опрени на

някоя маса с куп роднини, залепени о заключената врата. „Облекчаването“ с уста — времетраене трийсет секунди по неволя бе станало предпочитана форма на секс. Споменавам последното си наблюдение (да, вулгарно, ала не и безпочвено) с образователна цел, тъй като то показва как и в своите най-интимни моменти жените бяха подвластни на социоекономическата действителност. През годините след войната нямаше жена да не гълта. Ни една.

Без извивките на ентузиазма сексът беше въпрос на принуда: моята мрачна настойчивост, тяхното колебливо покорство. Ала в куличката на Зоя с вещерския ѝ покрив като щипка за свещ ни очакваше нещо по-футуристично от женското примирение и дори женската самозабрава. Женска похот.

— Знаеш ли на какво ми приличаш, докато си край нея?

Лев изрече това, стори ми се, с непресторена злоба. Току-що бях отказал да играя шах с него, пропъждайки разсеяно с ръка всички подобни фриволности. Тъй че се приготвих за всичко.

— Ще ти кажа на какво ми приличаш. Ако искаш.

По отношение на жените той бе по-напреднал и далеч по-усърден, отколкото бях аз на седемнайсет години. И приятелите му също. Пък и жилищният дефицит бе донякъде облекчен от недостига на хора; имаше малко повече място и въздух — макар че никога не бях сигурен докъде стига Лев в промеждутъците на усамотение с всевъзможните Ада и Олги... Темпото на века се усилваше, или поне се опитваше. Не можем да видим себе си в историята, ала въпреки всичко сме в нея; а след Първата световна война, революцията, терора, глада, гражданската война, поголовния глад, новия терор, Втората световна война и поредния глад човек имаше чувството, че промяна не може да няма. Всеобщото недоволство възприемаше следната форма: всички се оплакваха от всичко. Всички чувствахме, че животът трябва да се промени. Но държавата се усети какво усещаме и животът не се промени.

— Добре — казах аз. — На какво ти приличам?

На лицето му се изписа изражение хем познато, хем плашещо — фокусирано, насмешливо и леко свирепо.

— Приличаш на Вронски, когато започва да се мъкне след Анна. Като умно куче, което знае, че е сторило нещо нередно.

Предавам говора на Лев по нормалния начин, но на практика той пелтечеше. Това прозата трудно може да го предаде. Да напишеш „к-к-к-куче“ е обидно формално. А пък и думата „запелтечи“ доста бледо отразява случващото се с Лев. Все едно той изведнъж губеше способността си да говори и даже да диша. Първо стягането, блесналата самоненавист, после нослето се вирваше и борбата започваше. В мигове като този Лев не бе в най-добрата си форма — главата отметната, ноздрите сякаш ококорени, като чифт настойчиви очи. Ако някой заеква, ти си длъжен да стоиш и да гледаш. Няма как да извърнеш глава.

— Да, боя се, че си точно такъв — рече той и изгаси цигарата си. — Пък и все едно. Тя си има приятел.

— Знам — отвърнах. — Ще изчакам да скъсат.

— Точно тъй — заключи със задоволство той (като че ли потриваше длани). — На това ми приличаш. Псе, което си чака пердаха.

Брат ми рано пропуши. Рано започна да пие, по жени рано тръгна. Хората в Русия все по-рано се захващат с всичко. Времето не достига.

[1] остър ум (фр.) ↑

СРЕД ЛАЙНОЯДИТЕ

Всички вечно обсъждаха странната светлина в погледа на лайноядите — специфичния блясък. Бях стъписан, когато видях в него кокетство и особена женственост. Като влажно-искрящия поглед на непредсказуема лелка, която е подпийнала на Великден и се кани да последва някакъв неразумен импулс — да те млясне, натисне, пощипне... Потаен и съзаклятнически, лайноядският блясък има нещо да каже и нещо да пита. Аз прекрачих някаква граница, казва той. И те пита: защо не опиташ и ти?

С Лев стояхме сред тях, лайноядите, пред залостената врата на кухнята в мрак и ситен дъждец. Капчиците не падаха, а се носеха в атмосферата като юлските мухи и комари. Първият му ден превалеше и аз бях избрал това място за разговора, който непременно трябваше да проведем. Лайноядите се изправяха и люлееха под самотната крушка, в очакване от задния прозорец да лиснат последните кофи. По това време прасетата рядко се вясваха да ги безпокоят, тъй като някакъв бой не можеше да откъсне лайноядите от помията. Явно имаше твърде малко физическа болка там, където живееха, отвъд границата, която бяха прекрачили.

Дори класата на лайноядите се делеше на два ешелона. Някои ги презираха, даже себеподобните им. Викаха им „четириногите“... Скъпа, изреждам ти тези детайли — всички тези подробности за рендосване и изшкурване, за гладуващи хора, които падат на колене, за да ближат помия — защото искам да поразмислиш върху тяхната странност. Безразборно насилие, смайваща деградация: всичко това е изключително странно.

— И защо е такава тъмница — рече той. Бе оплакване, не въпрос. Опитен географ като Лев знаеше идеално защо тук е такава тъмница. — Януари в Полярния кръг — добави той. — Слънцето ще изгрее през март. Какво мога да сторя, братле? Какво мога да сторя?

Бях готов за това. Мнозинството фашисти, получили десетгодишни присъди през 1937–1938-а, през 1947–1948-а бяха

арестувани наново по азбучен ред и наново осъдени. И всички изглеждаха като Лев. По-стари, по-слаби, по-запуснати — и все пак същите като Лев, попримигващия интеллигент с безнадеждните си обувки (една с друга несходни, но и двете надъвкана маса от разнищено въже и автомобилна гума), с половинката книга и окъсаното лятно сако. И все кътах пукнатите си очила. Новите фашисти обаче бяхме служили пет години в Червената армия. За нас лагерът беше просто нова доза война с една стряскаща разлика. Бяхме водили битки с фашистите — нашите врагове. А сега ни се казваше, че сами сме фашисти, затова ни наказват с арест и каторга. Бяхме станали врагове и трябваше да бъдем захвърлени през рамото на света. Забелязал съм, че ти и твоят кръг проявявате голяма търпимост към склонността на хората да се жалват, затова ще добавя и следното: трудно бе да забравя как се беше обърнало всичко, тъй като от октомври до май раната от войната ме наболяваше от студа. Ала стига съм се самосъжалявал. Аз не бива да бъда съзлив. Но и друго не бива да бъда — издръжливецът, мъченикът. И не бива да бъда сериозен. Е, това е по-трудно. Американците са сериозни, руснаците също, като ги прихване. Предпочитам духовитите нрави, сбръчканите ироници от северозападния край на Евразийското плато.

— Какво можеш да сториш ли? — подхванах го аз. — Ще стигнем и дотам. Но преди това... няма ли да го кажеш?

— Какво да казвам?

— Нали знаеш „Има някаква грешка.“ Или „Ех, да можеше някой да каже на Йосиф Висарионович.“

— Че защо, мамка му? Арестуват по квоти. Да, така е. Бас държа, че е тъй.

Лев бе прав за това. И в терора си имаше норматив: еди колко си души от тази или онази област или социална група, при указано темпо, квота, норма и минимум.

— Добре знаеш какво се е случило — рече той. — Ти и аз сме продадени в робство. Цялата галиматия с документи и самопризнания. Нищо повече от покупко-продажба. Романтично звучи, нали тъй, да те продадат в робство...

Той се огледа. Не, нямаше нищо романтично в Норлаг и в Предпосилов.

— Човек би очаквал да го пратят някъде в по-гореща област. Боже Господи.

Лев беше на деветнайсет. И вече виждаше повече от мен (аз не разбирах от политика, както скоро ще стане ясно). Като гледам назад, виждам как се затресох от страх в мига, в който усетих, че по-малкият брат вижда повече от големия. Както ставаше и на шах. Изведнъж се усетих изложен на по-силна от моята комбинаторика, пермутация и проникателност. А и той все странеше от всеобщото мнение, от всеобщото настроение. Все си правеше собствени сметки. Издаваше леко напред и накриво твърдата си долна устна и смяташе.

— В кой затвор беше? — попитах го аз.

— Бутирки.

— Там е страхотно, нали?

— Супер е. В моята килия имаше трима червени професори, двама композитори и един поет. И доносник, разбира се. Гордеех се, че съм там.

— Да, в Бутирки е супер. Как се случи? Преди това, имам предвид.

— Както винаги. Извадиха ме от час в университета. Бяха много учтиви. После няколко седмици трябваше през ден да ходя в Кучкарника и да плюскам лайна.

Един лайнояд се извърна към нас откъм тъмнината, после се сви, вдигнал увитата си в одеяло ръка.

— По какво обвинение? Или нямаше никакво?

— Имаше. — Изсумтя тихо и рече: — Възхваляване на Америка.

Знаех, че това е престъпление, при това с няколко подвида. Много новопристигнали фашисти се бяха провинили точно по тази линия — Възхваляване на американската демокрация, Възхваляване на американската техника или Унижаване на родината пред Америка. Или, алтернативно, Унижаване на родината пред Запада. Немалко от нас бяха видели нещо от Запада и дори разрушен, той ни действаше унижително... В Норлаг бяха заточени доста „американци“, та дори и един от Америка. Дошъл да участва в съветския експеримент и още в паспортното заявил на партиецата, че е напълно подготвен да приеме резкия спад в жизненото си равнище. Същия ден го осъдили на „четвъртинка“ — двацет и пет години.

— А наистина ли си хвалил Америка?

— Не. Аз хвалех Американците. Чаках на опашка с Кити и разхвалявах Американците.

Тогава и двамата направихме нещо, каквото в скоро време не очаквахме да ни се случи: разсмяхме се, а дъхът ни се сви на облак и отлетя. На семеен жаргон „Двете Америки“ беше кодово име за Зоя. При това беше хубаво име, тъй като отразяваше походката ѝ. Пространственото съотношение между двата континента, Винъс, е описано най-добре от емигранта Набоков — акробати върху трапец, покачени един върху друг и току-що залюлени назад. Но походката на Зоя също добре препредаваше, не, възплъщаваше шеметното разкачване между юга и севера, а пък кръстът ѝ беше тънък като Панама. Кити бе от семейството, пълноправна сестричка на Лев, също както Вадим му бе истински брат.

— Да не би Кити да е критикувала Американците?

— Мъничко. Нали знаеш. Общо взето, Зоя кара Кити да се чувства тънка като молив. Не. Като Чили. Това ѝ казах аз: „Ти завиждаш на Американците, защото те карат да се чувстваш като Чили“.

— Мислех, че Кити харесва Зоя.

— Кити е запленена от Зоя. Ала казва, че ще ме съсипе. Не нарочно, но така щяло да се получи.

Нямаше да забравя това. От самото начало бях определил Зоя като бич за поетите, а на този етап Лев мечтаеше да бъде поет (акмеист като Манделщам)... През стената се чува гласове и дрънчене. Лайноядите погледнаха нагоре със стиснати устни и засмени очи.

— Чили — рече изведнъж Лев. — Само остров би бил по-независим от сушата.

Той се усмихна, обърса носа си и изправи рамене. Горната му устна за миг се изви като човка, погледът стана предпазлив. Изглеждаше какъвто си беше — пубертет, който се страхуваше да не му се смеят за глупава забележка... Лев открай време беше зубрачески склонен да се пали по географията. Спомням си как веднъж беше казал: „Пасификът е принцът на океаните. Атлантикът пред него е пролив.“ Бе развил цяла теза как географията на Русия е повлияла на историята и съдбата ѝ. Ако знаеше, Винъс, какви свестни момчета бяхме ние навремето. Мисля, че съм ти казвал — майка ни беше учителка. Всъщност беше напълно различна разновидност на човешкия род: бе директорка на училище. Амбициозна като харпия.

„Вие сте интелигенти! — крещеше ни тя, често като гръм от ясно небе. — Служите на народа, не на държавата!“ И къде сме сега аз и Лев с книгите и дебелиите си списания, знанията по немски, английски и френски, с тежките си шахматни фигури, с графиките и картите? Казах, както планирах:

— Ти си в ада. Няма нужда да ти обяснявам. Тук човек за човека е вълк. Смешното е, че фактически не е много по-различно от другаде.

— Не, напротив. Не прилича на никъде другаде.

— Глупости. С Вад успя да се справиш, нали?

Вад, Вадим, беше неговият близък (разнояйчен и дълбоко различен): злобно, извратливо и подло дете, при това „социалист от класа“, както казваше майка ми, докато си вееше с ветрилото и издухваше бретона от челото си. Тормозът над Лев беше хоби и страст на Вадим в продължение на петнайсет години. Все повтарях на Лев: „Удари го и ти, удари го и ти“. И той удряше. Ала всеки път едно слабо юмруче, след което се свиваше да получи наказанието си. През четирийсет и осма Вад беше политкомисар, младши, но пък свръхактивен, базиран в Източна Германия. По случайност приличаше на мен повече, отколкото на близка си. Според мълчаливото мнение на семейството Вадим (непреклонен дори и в утробата) бе избутал встрани брат си Лев, след което бе пресушил всички ресурси.

— И все пак един ден го удари и не спря да го удряш. Какво стана?

По един и по двама лайноядите заотстъпваха обратно към зоната. Някои от останалите като че ли посърнаха от това отстъпление и всеобщото обезсърчаване; други трепнаха обнадеждено, размечтани за лъвския пай с лакомии като на ирландец очи...

— Нещо в мен се обърна — рече Лев.

— Мамка му — казах аз. — Току-що забелязах. Ти защо не заекваш? Какво стана с дефекта ти?

Той кимна изкъсо и рече:

— Тя ми го излекува. След първата нощ се събудих и вече го нямаше. Можеш ли да си представиш? Знаеш ли какво значи това? Значи, че не мога да умра. Поне не още.

Не, не можеш да умреш. Не още.

Вероятно и ти като мен се учудваш как спокойно и услужливо, с изключителна братска любезност разговарях с мъжа на жената, която

обичах, със съпруга на Зоя, изцелителка на пелтеци. Всъщност още бях в шок. Или не „още в шок“. Аз едва бях започнал. Щях да бъда в шок повече от месец, държан над водата от мощни химически съединения. Те повдигнаха доста духа ми. Чувствах се много по-зле, като отшумя въздействието им.

А тук всеки е Вад, казах аз. Вад с отвертка и гаечен ключ. А ти нямаш петнайсет години, за да се адаптираш. Нямаш даже петнайсет часа. Само до сутринта.

Дъхът ми висеше във въздуха. Дори в юнските нощи той оставаше видим, като че ли си пушил огромна и димяща пура. Шаловете от дъх се разстилаха по шест стъпки и се виеха покрай теб.

Последният кухненски прозорец угасна, последната врата се затръшна и последният останал лайнояд се оттегли, плачейки по детински в свитите си юмруци.

— Ще ти кажа какво да направиш.

— Казвай — рече Лев.

Казах му, после добавих:

— Тя е дала за теб двайсете си години. Божичко. За това си мисли. И не яж сняг, ако е студено. Ще ти се разранят устните и езикът. Снегът изгаря.

А сега ще опиша накратко как завърши моят опит със Зоя. Ще опиша накратко своето унижение пред Американците.

На двайсети март четирийсет и шеста се случи така, че останах сам с нея в островърхото й таванче, в един и половина през нощта.

Всъщност тя не ме беше канила. Аз се бях прикрепил към една групичка, която беше тръгнала да я види. Вече не бяхме добри комунисти, но се движехме на комуни. Комуналният принцип: най-руската сила, въпреки че държавата вече се отнасяше към нея със страх и омраза. Руснаците си помагаха един другиму. Така беше... Седяхме по палта. Нямахме отопление, нямахме светлина. Нямахме нищо за ядене и за пиене. Имахме, спомням си, едно хартиено пликче с безименен оранжев чай, но не и вода. В пликчето се оказаха обелки от моркови. И така го изядохме... Всички бяха по-млади от мен и не се изненадваха колко малко говоря. Не ми пукаше вече колко явно е станало, колко мрачно отявлен беше моят стремеж да си тръгна последен.

Защото вече чувствах, че времето ми изтича. Този ден Зоя бе направила нещо, беше казала нещо, което водеше до неизбежен арест — или аз поне така мислех. На теб, Винъс, ще ти прозвучи несериозно, но не беше. Целият институт го обсъждаше. След часовете Зоя се беше отбила на комсомолско събрание. Спомням си тези събрания: опитай се да си представиш нещо средно между сбирка на трезвеници и конгреса на нацистите в Нюрнберг. На излизане Зоя бе казала доста силно, че двучасовата програмна реч (с пълно й заглавие „Анархо-синдикалистките лумпени и решението на градската администрация за партийното събрание в Минно-геоложкия институт“) била толкова отегчителна, че „от скука й окапали циците“. Не, не, не, такива неща просто не се говореха. Двойно провокативна, тя бе тройно заплашена. Чуех ли откъм улицата камион или кола, аз си мислех: „Ето, те са. Дойдоха.“

Няколко дни по-рано, докато изпращах Зоя до института, един мъж на колело ни задмина, подвиквайки нещо с думата „чифутска“ в него.

— А? Чифутска какво? — попитах аз.

— Мръсна чифутска постелка — отговори спокойно тя. Продължихме да вървим.

— Колко често се случва това?

— Знаеш ли какво искам? Искам да съм вулгарна в Америка. Искам да съм еврейка в Америка — всичко да е на показ. Колко често ли? Може цяла седмица нищо да няма. След това — девет пъти за ден.

— Съжалявам.

— Ти какво си виновен.

Нещо странно се случваше в СССР след войната срещу фашизма: случваше се самият фашизъм. Имам предвид ненормалното превъзнасяне на народа (на Велика Русия), придружена от една ненормална ксенофобия. Задаваше се погром. Затова Зоя имаше разумни, дори цинични причини да погледне благосклонно на мен. Едно беше да установяваш фрапантни връзки с приятелите си бохеми, повечето евреи, съвсем друго — да бъдеш преданата другарка на високия и красив ветеран с ордените и жълтата лентичка. Не е много забавно да го признавам. Но ти казвам, душицо: това всъщност е смисълът, ежедневно, ежечасно значение на държавните механизми.

Седях с гръб към прозореца и лъчите на месеца. Стените сякаш дишаха или се ежеха в мрака. Попипах — костюм (кадифен), щраусови пера, тамбура с пискюли. Тъй като светлината идваше откъм гръба ми, можех да зяпам Зоя, да я виждам отделно, изцяло, като никога равнодушен към подробностите. И във всеки случай бях изпълнен с емоции. За разлика от повечето руснаци бях възпитан от майка си да смятам антисемитизма за помиярски рефлекс и така се срамувах заради своя народ, че срамът ми вмирисваше спомена от войната. В същото време тънех във възхита от нея — как не бе трепнала на улицата, как сега се държеше, докато всички други мислено ѝ събираха дрехите на вързоп в калъфа на възглавницата. У теб е заложено това знание, Винъс, у мен обаче не е: какво значи да бъдеш от другите. Известно ни е от мемоарите за физическото страдание от пришитата към ръкава звезда, също жълта, звезда като пареща хризантема. Ти си носила звездата в плътта си... Половината съветски евреи бяха избити от немците. А сега руснаците започваха да се зъбят на другата половина. Това идваше отгоре, но и отдолу, идваше от низините.

На вратата Зоя се сбогуваше с предпоследния гостенин (думите за довиждане, разделени от шумни прозевки). Непрестанно се чудех как се случи това — как стоях безучастно и оставих на някого толкова сила да ме нарани? В устата ми се събираше не обичайната лигава похот, а скромна сухота — парливото гърло на любовната болка. Щях да действам обаче, щях да действам; и Русия да ми е на помощ. Нали виждаш, когато дълбините се размърдат така, когато една страна поеме курс към мрака, това ти се струва не страшно, а нереално. Реалността губи тежест и всичко е позволено. Станах. Станах и се надвесих над нея.

Зоя сложи длан на гърдите ми, за да установи дистанция, ала все пак прие целувката или поне я понесе; и все пак, докато отдръпваше устата си, задържа долната ми устна за миг между зъбите си и зарея замислено поглед встрани, сякаш нещо предъвкваше — само че не задълго. Аз казах две думи и тя каза две думи. Нейните бяха „Плашиш ме...“ Ще речеш, плахостта на кокетката. Едно време и аз бих си помислил така. Ала в себе си знаех, че не беше харесала вкуса на устните ми.

— Прости ми.

Няколко секунди стоях с ръце, гърчещи се една в друга. След това аз, насилникът-орденоносец, свикнал да отброява по една жена седмично чрез какви ли не форми на лъжи и ласкателства, подкуп и изнудвачество и дори с откровения натиск на мъжкото си туловище; аз загъгнах сподавено като гълъб, целунах дланта ѝ и закретах към изхода, сетне сякаш се запремятах чак до края на стълбите.

Не дойдоха за нея, разбира се. Взеха мен. И не ми се видя така страшно, когато десет седмици по-късно бях осъден на десет години.

Беше първата сутрин на Лев и той бе излязъл в сектора.

Ето какво му казах, докато стояхме сред лайноядите и техните бодри спирали от дъх, сред засмените им очи. Казах му, че ще стане като тях, ако не намери мъничко кръвожадност в сърцето си. Казах му, че от него се иска да приеме убийството.

Ето какво представляваше Лев на двора. Лицето му, керемидено вече на цвят, беше с разранено чело и сцепена устна. Докато ни брояха, объркваха (и все почваха отначало), много от мъжете в неговата ударна бригада бягаха на място или поне махаха с ръце. Лев подскачаше като дървена кукла.

ВТОРА ЧАСТ

ДУДИНКА, 2-РИ СЕПТЕМВРИ 2004 ГОДИНА

Изразът „стар мръсник“ има два смисъла, от които един е буквален. Тук на борда си имаме старец, мръсен точно в това отношение. Може да беше мръсник и в другия смисъл на думата, ала нещо ми казва, че двете значения трудно се смесват. И кажи сега, Винъс, защо толкова ме влече да поема по пътя на въпросния мръсен старик? Всеки ден ми е все по-противно да се мия и бърсна, мразя даже да пъхам прането си в найлонови торби и да им слагам надписи като 4 чифта чорапи. Онзи ден сутринта само дето не се разревах, след като забелязах, че ще трябва за пореден път да си режа ноктите на краката. Един истински мръсен старик нямаше да си прави труда. Каква дързост и яснота, каква смелост и гордост. Всъщност мръсният старец ме изпълва с дълбока възхита. Нека другите се тревожат за оклепаната със залци брада, смъртоносния дъх и прогнилите пластове на палтото му. Миризмата, която го предхожда и следва, идва бързо като светлината: на мига се усеща, че е влязъл в салона, даже да се намира на четирийсет стъпки от теб. Старецът се държи така, сякаш той не е с нищо виновен, не е негова работа. Той е чист: по някакъв загадъчен начин той е чист. Вчера слезе от кораба; гледах отдалеч как го карат с лодката през мъглата — може би кондензирана покрай него самия — към нещо като консервна фабрика под скалите на западния бряг.

За жените не е тегоба; за тях душът и ваната са, ако не друго, то „приятни и топли“ (такъв израз използва една моя приятелка-англичанка, ще я видиш и ти някой ден); странно нещо, жените така се прехласват по топлото, въпреки че студът всъщност доста добре им понася. Ала целият труд по поддържането „немърляв“ в крайна сметка отегчава мъжа до полуда. От друга страна, виждам, че се налага — всеки ден е все по-наложително. „Пикът“ на осемдесетте: тази дума също си има неприятни асоциации. „Пик“ ли, „край“ ли, все същата работа. Осемдесет и шест няма как да прозвучи добре.

Давам си сметка, че сигурно се стряскаш поне три пъти на абзац. И причината не е само в неизменния потрес от темата или в моето слабо представяне, което отгук нататък още повече ще запада. Не, стряска те най-вече моята страст към изводите и твърденията — апетитът ми да обобщавам. Ти и твоите хора толкова се боите от едрите приказки, че не можете да съставите едно разказно изречение. „Отидох в магазина? Купих портокалов сок?“ Точно тъй, като някаква хипотеза — нищо, че се е случило вече. Освен това казвате „окей“ там, където по-старите биха казали „аха“ или „така ли“ (ако изобщо биха казали нещо). „Казвам се Пит?“ — „Окей“. — „Роден съм в Охайо?“ — „Окей“. И с това всъщност казвате: „За момента не възразявам. Ти не си ме засегнал все още. Засега още няма обидени.“

Обобщенията звучат като опит за стереотип — а това е недопустимо. Аз съм в другия край на скалата. Обожавам обобщенията. Колкото по-широки, толкова по-добре. За широки обобщения бих убивал.

Твоята идеология (ако някой те пита) е „моделът на Запада“. Тук тя би ти била безполезна.

А сега, по обяд, пътниците и екипажът на „Георгий Жуков“ слизат в Дудинка толкова триумфално, колкото позволява броят им. Високоговорителят гръмва, махмурлукът и аз се понасяме бавно по мостика под пуфтенето и бумтежа на военния марш. Да, пристанищата изглеждат така: побеснял духов оркестър с чучурите и фуниите, свирките и сирените, а нататък дрънчат чайниците на цистерните.

Но това е различно. Марсиански пейзаж от ръжда в най-различни концентрации и нюанси. Тук-там плоскостите, олющени от неравности и раковини, са помътнели до простия прасковен оттенък. Другаде са с цвета на артериална кръв, прясно проляна и прясно засъхнала. Ръждата кипи и пръхне, килът на изправения ферибот ти се блещи откъм водата с персонална омраза, сякаш ти си виновен за престъпното окисление.

Докато пъпля и залитам над бастуна си, аз си мисля за онези общо взето абсурдни думи с гръцки произход, означаващи общо взето абсурдни състояния: антофобия (страх от цветята), погонофобия (страх от бради), дейпнофобия (страх от приеми), трискайдекафобия (от числото тринайсет). Да, това са деликатни души. Ала има и страх от

ръждата (иофобия); и аз мисля, че страдам от него. Страдам от иофобия. И сега болестта не ми се струва ни най-малко абсурдна — нито ирационална. Ръждата бележи провала на човешката дейност. На човешкия почин, начинание, експеримент: провален и дори не почистен.

Самодоволна до ступор: такава трябва да бъдеш, когато животът ти свършва. Не така — не така като мен. Не смъртта ми изглежда толкова ужасяваща. Ужасявам се от живота, моя собствен живот и последната му равносметка.

В джоба ми има писмо, което още не съм прочел.

Крупните несправедливости — един ден все успяваш да приспиш мисълта си за тях. И тогава мъничките се надигат и хапят със зловните си зъбки.

За момента ме дразни общата благопристойност, налагана от държавата през трийсетте. Аз тогава още бях в пубертета, бих могъл да започна далеч по-сполучливо. Размечтано се виждам на шейната до Шура, под хвърчилото с Христия и за гъби с Галина — първа целувка, първа любов. Но държавата бе против. „Свободната любов“ беше официално класифицирана като буржоазно извращение. Не харесвах преди всичко „свободата“ във фразата. Ама и „любовта“ не им бе по вкуса.

Едва тази година излезе наяве някаква история за сексуалните нрави в двора на Йосиф Висарионович. Явно революционният плам е имал еротични отсенки. С две думи, кръгът около Кремъл бил гнездо на поквара и феодална разпуснатост.

Също както с храната и с жизненото пространство. За тях можеше. За нас — не. И защо? Сексът не е краен ресурс; свободната любов не струва нищо. И все пак държавата — май Никита Хрущов го бе казал — искаше да внушава, че Русия е чужда на телесното знание. Както ти би попитала: „А това пък защо?“

На кея една малка флота от микробуси чака пасажерите, които бързат към Предпосилов. Не, не сме никак много, унижително малко сме. Тур „Гулаг“ е на загуба, каза ми касиерът, като сви рамене и се прозя беззвучно. Също както в самолета от столицата до града, откъдето потеглихме. Ясно чух как една стюардеса ме описа (докато ми забъркваше питието с една своя колежка) като „онзи гулагски

досадник от 2В“. Колко мило да знаеш, че подобно нехайство спрямо руското робство — вярно, премахнато още през осемдесет и седма — е достигнало чак до туристическата каста. Не се скарах на стюардесата. В днешно време започнеш ли препирня в самолета, можеш да отнесеш петнайсет куршума в главата. Но любезният касиер (тъй разчувстван, така помъдрял) вече знае, че има човек, който още проклина и плаче, още мрази и още гори.

Сбогуваме се и оставам сам на кея. Искам да стигна до полярния град както някога, тъй че съм с влака. След десет-петнайсет минути с немалко ругатни (ала без пазарлъци) убеждавам един трезвен докер да ме метне с камиона до гарата. Какво ми става, защо са ми тези псувни и бакшиши? Може би искам да дам някому пример. Вярно, често греша, но поне си заплащам греховете навреме, като давам извинения в брой.

Усещам, че несигурната полярна светлина кара физиологичния ми часовник да избързва и да изостава; всеки ден имам чувството, че съм станал в малките часове на деня или съм се успал най-позорно. Цветовете на колите също ми се струват особени, както изглеждат всички коли на зазоряване под уличните лампи. Махмурлукът ми не е минал. Всички сгради — невисоките блокове — сякаш са се качили на кокили; на пилоните, вбити през топящите се ледове чак в скалата отдолу. Свят на четири крака.

Теорията на Лев за географското предопределение на Русия не е само негова; вече я проповядват сериозни историци. Северноевразийското плато със своите екстремни температури, постни почви и отдалеченост от южните търговски пътища, липсата на друг океан освен Северния ледовит, с принудителната си, самозащитна експанзия, със сухопътната си империя от двайсет нации, граници от порядъка на континенти: всичко това изисква тежък авторитарен център и огромна, бдителна бюрокрация — иначе Русия ще се разлети на парчета.

Нашата галактика също щеше да се разлети, да не бяха черните дупки в центъра ѝ (всяка с размерите на Слънчевата система) и вездесъщото присъствие на тъмна материя и тъмна енергия, които следят за притеглянето към центъра.

Това обяснение допаднаше на брат ми, тъй като — както казваше той — беше „точно по мярка“, от мащаба на земната маса. Сега можем

да поклатим глави и да кажем, че виновна е физиката. Виновна е географията.

С бледосинята си мазилка и кремавия кант гарата ми напомня летен павилион, ала барчето към чакалнята е ужасно претъпкано (с местни хора, не с пътници) и това ме успокоява. Досега безлюдната Дудинка ми внушаваше чувството, че пропадам или всеки момент ще започна да левитирам. А спомените от първото ми пътуване тук през 1946 година са кошмар от човешка гмеж, невъзможна навалица, блъсканица и суетня.

Забелязвам, че литър стоградусова севернокорейска водка струва по-малко от литър водниста руска бира. Виждам още, че много от клиентите показват завидна пристрастност към „Олоросото“, вид подсилено вино („медовина“). Олоросото е за пияници и не идва от Херес. Такова разграничение прави и Достоевски, когато добавя към една и бездруго отрупана с пиене маса „бутилка с най-силното шери от руската изба“.

Махмурлукът ми все така се влошава. Или може би трябва да кажа „все така процъфтява“? Той наистина се развива прекрасно. Искам много от него, имам нужда от него, но не съм бил пиян от петнайсет години. Помниш ли? Бях в леглото, в неделя следобед, и тихичко си умирах. От време на време прошепвах на руски „вода“. Знак за истински животинска потребност. Ти влезе с вдървени нозе, свела глава и напрегнато концентрирана: нямаше намерение да разливаш прозрачната течност в халбата, която държеше в две ръце. „Ето — рече ти и протегна слабата си ръчица. — Водка.“ Смилах злостната интелигентност в очите ти. По това време бях женен за майка ти. Ти бе деветгодишна.

Върху кацналия нависоко екран изплува познатата и ужасяваща гледка на Е-образната червена тухлена сграда. Приближавам се тъкмо навреме, за да чуя една нова неистина: „не се планира“ да се щурмува училището. После, внезапно и без обяснение, екранът зажужава и Беслан бива сменен от латиноамерикански сериал по средата на сцената — както винаги, застаряваща чародейка рони сълзи и се кара на някакъв надут жиголо; всеки от тях е покрит с поне два пръста грим. Смяната не се забелязва или поне не се коментира. Инстинктивно бих вдигнал поредния скъпоструващ скандал — само че

на кого и с каква цел по-точно? Във всеки случай не мога да го понеса, тъй че плащам, оставям бакшиш, извеждам яда си навън на перона и се втрещвам в релсите на теснолинейката, които водят към полярния град.

Не, млада госпожице. Не съм си изключил телефона. Току-що приключих дълъг разговор с Първо основно училище в Северна Осетия. Както знаеш, преди да замина, бях поносимо важна клечка и имах връзки с военните. Вероятно си спомняш и леките неприятности, които ми донесе това чак до деветдесет и първа, когато освидетелстваха смъртта на съветския експеримент. На този конкретен експеримент. Разбира се, моите връстници отдавна ги няма; често си имам работа със синовете на хората, които познавах. Чувам разни невъобразими неща.

Междувременно децата са останали по бельо и седят с учителите и родителите си върху пода на обсадения физкултурен салон. В баскетболните кошове са провесени бомби, опасани с метални болтове. Почнат ли да скандират, молейки за вода, децата биват усмирявани с изстрелян в тавана куршум. За подобряване на вентилацията някои от прозорците на салона услужливо са счупени, но убийците очевидно си остават решени да обезводнят заложниците си (ако става въпрос за заложници), тъй като са откъртили крановете в кухните и тоалетните. Децата са изтощени, а някои са принудени да пият пот и урина, прецедени през няколко ката дрехи. Колко време ще оцелее едно дете без вода в жегата? Три дни? Разбира се, че има планове да се щурмува училището.

Чак впоследствие ще разберем, че убийците са били на морфин и героин, а някои от дозите ще бъдат описани като „над смъртоносните“. Щом въздействието на аналгетика отслабне, притъпеното се изостря; все си мисля за онзи, рижиия главорез — как ли го сърби и смъди ръждивата му брада. Погонофобия... Северна Осетия почна да ми припомня друго училищно клане, също толкова арогантно и подклаждано с дрога — Колумбайн, Колорадо. Да, да, знам. Това в Колумбайн нямаше политически цели, беше само за развлечение и приключи за няколко минути. Съвсем кратка визита до онази паралелна вселена, в която да избиваш деца е особено остроумно.

А сега обясняват как убийците, дето „нямали никакви искания“, били всъщност джихадци от Саудитска Арабия и Йемен. Може да са

джихадци, но почти със сигурност са от Чечня и искат независимост. И не могат да я получат поради следната причина: след вековната руска инвазия, потисничество, масово депортиране и (наскоро) блицкриг, Чечня вече е органично побъркана. Тъй че Путин не може да мръдне ни напред, ни назад, също като Сталин с евреите през четирийсет и осма: „Нито да ги преглътнеш, нито да ги изплюеш.“ Можеш само да дъвчеш.

В началото на обсадата на московския театър „Дубровка“ през 2002-ра главорезите бяха пуснали всички деца. В Северна Осетия се усещаше, че ако има освободени, то това ще са възрастните. А пък помним как свърши „Дубровка“. Въпреки най-добрите си намерения тайната полиция направи нещо, което другаде би предизвикало повече порицание — в Кюрдистан, да речем. Обгазиха собствените си граждани. Помня колко отвратена беше ти, пък и всички на Запад; тук обаче това се прие за страхотен успех. Та дори и аз в Чикаго — разрусначен, англоговорящ и четящ „Ню Йорк Таймс“ на закуска — аз самият мърморях одобрително. Ммм, не е зле.

Разбира се, че планират да щурмуват училището. Думата „планове“ може да прозвучи екстравагантно, но така или иначе училището ще бъде щурмувано. Много ясно, нали тези от „Спецназ“, елитните спецчасти, си купуват куршуми от местните, които обикалят наоколо със своите мускети и кремъклийки.

Твоите връстници, другари, довереници на Запад: единственият руски писател, който все още им говори, е Достоевски: това старо плямпало, пандизчия и гений. Много си го харесвате, тъй като неговите герои се провалят нарочно. Затова в крайна сметка Конрад не можеше да понася стария Дъсти и неговите пресвети идиоти, безпарични контета, изгладнели студенти и параноични бюрократи. Сякаш животът не е достатъчно труден, та са се посветили на изобретяването на болката.

А животът не е достатъчно труден, не за теб... Мисля си за първата ти вълна момчетии — преди осем или девет години. Носеха се като прясно насрани, с виснали изпод дупето широки джинси. Мода като от пандиза — без колан, за да няма с какво да се обесиш. Като гледах онези момчета с бръснатите глави, грапави носове и белезите по ушите, сякаш пак се завръщах в Норлаг. Изнамирахте болката? Или

само разигравахте болките на миналото? Миналото има тежест. Миналото е тежко.

И за миг не твърдя, че твоята анорексия е по някакъв начин желана. Тя бе толкова яростна, че ме стресна до смърт; с майка ти се разплакахме, като видяхме на лентата от охранителната камера тъмния ти силует като някакъв възлест бастун да прави посред нощ лицеви опори до болничното ти легло. Ще добавя само, че когато отиде в другия санаториум — тъй нареченото „Имение“ — и видях през оградата на паркинга още сто като теб, неизбежно си спомних една друга емблематична картина от двайсети век.

Прости ми. Пък и не се отнася само до младите. Има едно западно явление, известно като мъжката криза на средната възраст. Много често е белязано от развод. Каквото историята би могла да ти причини, сам си го причиняваш: разделяш се с жена си и детето си. Не ми казвай, че такива мъже не опитват от древния вкус на смъртта и провала.

Веднъж постигнал развода си, застаряващият американец може да стане по-изнежен и по-придирчив. Един вид да планира бъдещата си криза. Да изтрие ненужното: мощен мотоциклет и невръстна любовница, джогинг, вегетарианство, кокаин, стар любовник, свръхсурова диета, моторница, ново бебе, религия, трансплантация на коса.

Тук не се шикалкави с кризата на живота. Тя се спуска отгоре и е винаги същата. Задължително смърт.

Влакът тръска и блъска по опростения релеф на тундрата: белият лист на Русия, който чака да бъде изписан от героите и сентенциите на историята. Няма хълмове и долини, само буци и хлътнатини. Топографските вариации тук са продукт на човешката дейност: колосални кариери и изкопи, пирамиди от шлака. Видиш ли планина, плато или скала, струва ти се планета. В Предпосилов наричат планина един изкормен хълм, връх Швайнстейгер, кръстен на геолога (руски немец, ако не греша, от поречието на Волга), който открил там никел в края на деветнайсети век. Сред поля от дървета без клони стърчат стълбове, неопасани с кабел.

Влакчето ни е местен и прилежен разносвач на души; взема ги от градчета с функцията на спални и ги носи към комбината. Някои от

лицата са съвсем похабени, други са още нови (бръснати като глави на карфици над анцузите), но всички носят маските на спокойните общежития, все едно не усещат нищо необичайно, никакви незабравими кошмари.

Тръгнал съм, както казват, да се връщам назад по следите си — в опит да си припомня ли? За целта би трябвало да сляза под ватерлинията на „Георгий Жуков“ и да накарам пътниците и екипажа да се наплескат с лайна и повръщано и да полежат върху мен един месец. А пък влакът с решетки на прозорците и вагони, разделени на телени клетки и претъпкани с живи и мъртви правостоящи, трябва да се отбие към страничния коловоз и да бъде зарязан там до средата на ноември. Пък и няма достатъчно хора — просто няма достатъчно хора.

Близо час преди крайната спирка влакът спира до един скромен градец на име Принуда. На перона си пише: „Принуда“. Как да си обясним този пристъп на откровеност? И къде са градовете-побратими Клевета и Амнезия? На потегляне от Принуда вагонът ни внезапно е посетен от облак комари и в негласно единство — без думи, усмивки или погледи, без съзнание за обща цел — пътниците се заемат да ги избият до крак.

И когато са мъртви (смачкани между дланите и размазани по стъклата), на плиткия хоризонт вече се вижда тежката мараня: като руно, пожълтjало по края, за да стопли невъзможния град.

„МОГА ДА ГО ПОНЕСА“

Неведнъж бях повтарял на Лев, че шансовете му да оцелее бяха доста добри. Това беше догадка. Сега можем да ги сметнем.

В Гулаг хората всъщност не измираха като мухи. Можеше да се каже, че мухите измираха като хора. Или поне така се говореше преди войната, когато смъртта в лагер бе част от Тера. Цифрите варираха, но смъртността като цяло се определяше от наличието на храна. За наш срам лагерната система поевместно бе зависима от храната.

През гладната трийсет и трета един от седмина умираше; през четирийсет и трета бе един от петима, през четирийсет и втора — един от четирима. До четирийсет и осма цифрата беше спаднала в цялата система и шансовете за оцеляване не бяха по-лоши от тези в грубо скования Съветски съюз, или „голямата зона“, както го наричахме в лагера: зона дванайсета степен. Към четирийсет и осма мухите бяха спрели да мрат като хора, а хората пак си измираха като мухи.

И все пак тук беше Полярният кръг. А телесната маса също беше проблем. В лагера тялото започва да се самоизяжда; брат ми беше заякнал в раменете и торса, но все пак на метър и шейсет си оставаше доста постна трапеза. Да го кажем така: ако в Норлаг през четирийсет и осма имаше десет Левовци, един от тях щеше да умре. Това още не значеше, че той имаше добри шансове да издържи десетгодишната си присъда. Значеше само, че има шанс да издържи четирийсет и осма. Почнеш ли да изчисляваш, шансовете му бяха нулеви. Не, по-малки от нулеви бяха. До края на първата седмица стана ясно, че брат ми не е просто фашист. Беше и пацифист.

Не мога да изредя пълния инвентар на бедите, които се струпаха на Лев през първите му дни в лагера; ако изобщо го правя, то е защото всичките му неволи в Норлаг се събраха и съсредоточиха в нощта на 31 юли петдесет и шеста година, в Дома за свиждане. Това беше неговият руски кръст. Моят също.

През решаващия пръв ден обща работа Лев бе разпределен да „разчиства терена“ с ударната бригада. Това означаваше, че в шест

сутринта го спускаха в една яма с половин лопата в ръка и дванайсет часа по-късно го измъкваха оттам. Бригадата му се връщаше в зоната малко преди седем. Оглеждах лицата им; всъщност тъй се вторачвах, сякаш очите ми можеха да го изваят от въздуха. Да — той беше сред тях. Оклюмал, превит, кривокрак — и все пак беше сред тях. Значи си беше изпълнил нормата. Иначе щяха да го оставят долу, докато си я изпълни. Нямаше да го пусне бригадирът, латвиецът Маркарган. Все пак бригадата беше ударна.

Към края на седмицата лицето му вече не беше с керемиден оттенък. Бе обагрено в синьочерно.

— Какво каза, че си?

— Пацифист. Не исках да ти казвам още първата вечер. Ненасилие. Към това се стремя.

— Кой те разкраси така?

— Един татарин иска да ми вземе лопатата. Аз не се бия с него, но не му я отстъпвам. Май започва дахваща. Вчера щеше да ми отхапе ръката — ето виж. Но аз пак не я давам.

— И защо? Ти не се биеш зле. Виждал съм те. По едно време даже беше доста добър — след като наби Вад. А сега си по-силен. Четири години са те карали да копаяш идиотските канавки. Не си някакъв мухльо.

— Да, не съм вече слаб. Само съм пацифист. Давам другата буза. Виж какво — добави той, — не съм Ганди, и в рая не вярвам. Ако животът ми е застрашен, ще се бия да го защитя. И за теб ще се бия. Нищо повече. Имам причини. — Той поклати глава и плю. — И друго имам да ти казвам. Убили са Соломон Михоелс.

Соломон Михоелс беше най-прочутият руски евреин: актьор, международен емисар. През войната бе мобилизирал евреите в Америка и бе събрал милиони долари. Веднъж беше играл пред Йосиф Висарионович в Кремъл. Шекспир.

— Органите го убиха. „Пътна катастрофа“. Първо са го пребили, после са го прегазили с камион. Почва се. Зоя повърна, като чу.

— Нищо не можеш да направиш. Не си там. Тук си.

— Именно. Тук съм.

Видиш ли, Лев току-що бе казал, че след седмица в общата спалня — една от най-спечените и мръсни бараки в Норлаг — още спял на пода. Това трябва да го сложа в курсив — на пода. А това беше

изключено. Там долу човек се валяше сред камара прогизнали като гъби лайнояди, немощни фашисти или (друга подкатегория) старOVERци, пълпещи към мъченичеството. Пък и вонята, вонята... Когато през тъмните векове монголската орда приближавала към града ти, първа стигала зад стените болката от шума. А по-страшна от нея била специално култивираната воня — военизация на кирта, космите, потните подмишници, конските задници и краката. И дъхът: дъх, допълнително обогатен от монголската диета от ферментирало кобилешко мляко, конска кръв и събратя-монголци. В лагера беше същото. Вонята имаше наказателна стойност, беше живо оръжие. А на пода на спалнята човек вдишваше точно дъха на зоната.

— Всичко слиза при тебе — призна той. — Бъркам в ризата си и хващам шепа въшки. И ако са мънички, тегля им една майна и ги връщам обратно.

Имаше към петнайсет причини да не може да остане там долу. Трябваше да стигне до втория ред. Най-горните койки естествено бяха запазена територия на урките, на скотовете и кучките, но Лев трябваше да стигне до втория ред.

Заобяснявах отново. Маркарган ще те пази, казах му. Нужен си му, за да работиш — значи трябва да спиш, да си здрав. Няма да изтраеш дълго в тази бригада, тъй че гледай да се възползваш сега. Стегни се. За най-долния ред хвани някой на по-ниска дажба. Лесно ще го набиеш. После сменяш долното си легло за средно. Този път ще ти трябва пиявица. Той е стигнал дотам с лизане и пълзене. Смъквай го.

— С какво право?

Вероятно ако се замислеше, Лев би ме намерил доста пропаднал като човек. И в момента очевидно правеше точно това. За мен насилието бе станало неутрален инструмент. Дори не дипломация с други средства. Бе разменна монета, също като тютюна и хляба. Отговорих му:

— С какво право ли? Правото на живот. Те ти викат фашист. Дръж се като такъв.

Лев отказа. Остана на пода. Затова беше винаги болен. „Пелагра“ — казваше Януш, младият доктор-затворник, и разперваше ръце. Този хранителен недостиг се проявяваше с диария, дерматит и разстройство на мисълта. Блъскан от горещи вълни посред мраза на тундрата, къпан

в ледена пот сред казана на спалните и треперещ, постоянно треперещ, Лев полагаше тежък труд в ударната бригада.

Конрад описва живота в Русия в следната сбита фраза: „честотата на извънредното“. Аз бих казал и друго: „честота на тоталното“. На тоталните състояния, сякаш твой кръвен враг е подбрал от менюто всяко твое страдание.

Както казах преди, новината за Зоя ме бе хвърлила в шок. Този шок продължи до деня, в който слънцето се показа. Виждах само короната — капка перлена течност, размазана по ръба на тундрата. Край на дългото затъмнение: пръстите се разгъваха, а мъжете ръмжаха с гърлена, хъхреща радост. И аз също излязох от тъмата и сянката. Постепенно изплувах от упойката на покоя.

Вече почвах да виждам какви загуби съм понесъл. А те бяха сериозни. Не ми беше останало нищо, нищичко, за което да мисля с наслада... В лагера се практикуваха всякакви прегрешения, по-сериозни и по-безобидни, само че онанизмът не беше сред тях. Урките онанираха, публично при това. Може би и по-младите селяни, само че не за дълго. Но за всички останали онанизмът бе минало. Но фантазиите ги имаше. Всички все още фантазирахме. Според мен.

Аз го правех. Всяка нощ режисирах своя експеримент. Влизах в стаята при заспалата Зоя. Беше късно следобед. Тя лежеше сред ярки като звездите възглавници в нещо като negliже или късичка нощница (само тук се допускаха вариации). Аз присядах до нея и поемах ръката ѝ в своята. След това я целувах по устните. И тогава настъпваше преображение: тя се вдигаше, вливаше се в ръцете ми и така се започваше.

Еженощната Фата Моргана ми се струваше извор на сила — сякаш черпех живец. А сега ме изпиваше и разяждаше като ръжда. И докато слънцето си проправяше път над хоризонта, аз започнах да си повтарям: „Да, не са го желали, но е факт. Те прекършиха волята ми. А пък аз друго нямам.“

— Пак извади късмет — казах му.

Беше вторият му почивен ден; Лев седеше и чешеше гръб в ниския зид на двора. Примижа към мен и попита:

— Защо?

— Днес получих писмото от Кити. Праща ми по едно на година.

— ... и къде е?

Като вдигнах писмото, Лев опита да стане, но залитна и отстъпи назад. При самия арест ти се струва, че си вече наполовина изчезнал. В затвора си бивш човек, един вид вече мъртъв. В лагера си едва ли не сигурен, че изобщо не си съществувал. А писмата от вкъщи ти приличат на свързване чрез немощен медиум, някаква болнава мадам Созострис с чаените си листенца и напуканата си масичка.

— Няма цялото да ти го показвам — рекох му. — Аз съм цензорът. Но съдържа добри новини.

На езоповски език Кити пишеше за ареста на Лев и очакваното препращане в „неизвестна посока“. По-нататък разказваше, че в Москва върлувал грип, та Зоя и майка ѝ се прибрали в Казан.

— А там грипът е по-лек — казах аз. — Новината все пак е добра.

Той се облегна на мен и притисна лице към гърдите ми.

— Толкова съм щастлив. Много хубаво. Хубаво. Да не бъде в града. Все едно какво друго ти е писала Кити.

Още по-добре. Кити пишеше, че било немислимо Зоя да „чака“ Лев. Според нея тя вече си имала нов любовник от института и „го сваляла“ в столовата. Винъс, моят дълг повелява да призная каква груба радост ми донесе това изречение. Казах:

— Е, какво да очакваш от Кити?

— Да, така е. Кити си е такава.

Да, такава бе Кити: доста неблагонадеждна като разказвач. Искях някой по-достоверен да ми каже, че всичко е истина и че Зоя „сваля“ новия си фаворит. Искях да ми го каже някой като Троцки или Георгий Жуков; най-добре Уинстън Чърчил.

— А ти можеш ли да ѝ пишеш? — попита Лев.

— Би трябвало да мога. Но не ми дават. Пък и няма с какво да напиша писмото. Нито върху какво.

— Защо не ти дават? Аз естествено бих се сетил за една-две причини. Ама все пак, защо?

— Заради кучетата.

— Значи така. Кучетата.

В лагера бях известен с начина, по който се справях с кучетата. Повечето затворници, включително Лев, ужасно се бояха от тях. Като бях малък, нашите имаха хрътка колкото муле. Аз дори не я помня, но

все пак бях прихванал едно-друго от нея. Страх от кучета нямах. Карах ги да се свиват от ужас. Какво толкова — куче, надарено със свинска природа. Зъби се, пък подвие опашка. Често рискувах да си отнеса боя, като ги карах да се свиват от страх.

Лев каза:

— Ходих до надзирателите да питам. На папката ми пишело „Без право на кореспонденция“. Мислех си, че е кодово име за незабавна екзекуция. И надзирателят така мислеше. Гледаше ту към мен, ту към папката. Нямам право да пиша. Ама няма да се предам. Ще си го извоювам.

Рекох неубедено:

— Радвам се, че не се разтревожи за Кити. И за Зоя.

— Да се тревожа ли? В това много ме бива. Като станяхме с нея приятели, най-напред се тревожех да не би да зачене от някого. Не зачена. Не може. Правила е аборт на шестнайсет и не може. После се притеснявах, че ще я арестуват или ще я пребият на улицата. Но да се притеснявам от другите? Не. Тя е... как да ти кажа. Стопроцентова. И аз станах такъв. Затова не се бия. Заради нея. И заради нас.

— Лев, говориш със загадки. Не разбираш ли, че какво правиш тук, няма капка значение?

— Тъй ли? Няма ли? Не разбираш, нали? Всичко има значение.

За капак един едър скот, Абарчук, беше почнал да си пада по него по най-лошия начин. Всяка вечер го търсеше. И защо? Да го роши и дразни, гъделичка и мляска. По това време беше модно скотовете да вземат за домашни любимци фашисти, нищо че според Лев всъщност било обратното. „Изведнъж се оказвам пръв приятел с маймуна-мандрил“ — каза той; твърде дръзко, като имаш предвид колко силно бе стреснат (и с право). Докато Абарчук си проправяше път през бараката с татуираната си кожа и влажната си, златозъба усмивка, Лев притваряше за секунда очи и лицето му притъмняваше. По въпроса за Абарчук нищо друго не можех да сторя, освен да показвам с поглед и движение на раменете, че рече ли да стигне прекалено далеч, трябва да се пребори и с мен. Лев ми каза, че в мое отсъствие било още по-лошо. Тъй че гледах винаги да съм там. Във всички останали случаи разчитяхме на Семьон или Джонрийд, двама от ветераните с най-висок чин (капитан и полковник), и двамата герои на Съветския съюз — звание, което при ареста естествено им бе отнето... Вероятно се чудиш

що за име е Джонрийд. Доста хора на същата възраст го носеха — бяха кръстени на Джон Рийд, автора на „Десет дни, които разтърсиха света“. В лагера бяха тъй многобройни, че си бяха спечелили статут на специална прослойка от „джонрийдовци“ като тази на „американците“ или „докторите“, лекарите-евреи. В развълнувания си разказ за Октомврийската революция книгата на Джон Рийд почти не споменаваше Сталин, който я забрани и така — образно казано — издърпа килимчето изпод краката на всички Джонрийдовци.

Абарчук носеше разни дреболии за Лев, който никога не ги вземаше. И не само залци хляб, да речеш, а месо — разните му кайми и салами — и веднъж цяла ябълка. „Не съм гладен“ — повтаряше Лев. Не можех да повярвам: езикът на Абарчук бе заврян из ухото му, под носа му се вееше половинка пържола, а той казваше „не съм гладен“.

— Зяпай! — викаше Абарчук, стиснал пантите на челюстта му.

— Не съм гладен. Я, какво ви е татуирано тук, гражданино? Виждам само последната дума. Какво пише?

Бавно и мрачно Абарчук нави ръкава си. А ожулените букви гласяха: Можешъ житъ, но не можешъ любитьъ.

— Една хапчица. Зяпай.

— Ям си пълната дажба. Не съм гладен, другарю. Аз съм в ударната бригада.

Като мъж, който не може да прости и забрави миналото на жена и я кара през вечер да сяда до него и да скача през всички обръчи от въпроси („Къде значи те пипна? Ти къде го целуна?“), аз отивах при Лев, за да търся най-болезнените истории. Знам го този вид мъж, нали сам съм такъв — аз съм той, той е аз. През последните години само така можех да съм сигурен в интереса си към жената. Искях тя да признава, да доносничи, да се отрича. Отначало на жените това им допаднаше, защото приличаше на внимание. Не след дълго обаче го намразваха. Схващаха за какво иде реч... Тази моя черта всъщност нямаше време и възможност да се развие в промеждутъка между войната и лагера. Почти всичките бивши мъже на почти всичките ми любовници бяха мъртви. А пък мъртвите не ме дразнеха. Доста странен руснак би бил този, който не прощава на мъртвите. Мъртвите не ми пречеха. Дразнеха ме единствено живите.

Малко преди да ме арестуват, Лев поиска от мен разрешение да си пробва късмета със Зоя, а аз даже не си дадох труда да му се изсмея в лицето. Само провлачих „Тии лии“ до почти четири срички. Честно казано, аз не се и замислих. Ала Лев беше умен като повечето малки братя. Гледаше какво правя и опитваше точно обратното. Той подходи към Зоя без настойчивост.

— Поздравления — бях казал аз; бе един от последните ни разговори на свобода. — Ти си нейното момче за поръчки. Или нейният талисман.

— Именно — запелтечи той в отговор. Непрестанно пелтечеше. — Хайде де, ами ти колко близо си стигал до нея? Аз съм в нейната стая. Постоянно съм там. Там съм даже като се облича.

— Моля?

— Зад завесата, де.

— Колко дълга е тази завеса? Плътна ли е, каква е?

— Доста плътна. Долу стига до пода, горе ето дотук. Мята си дрехите върху нея.

— Какви дрехи?

— Разни фусти, такива неща.

— Боже мили... а сега тя спи с онзи лингвист. Не те знам как понасяш това.

— О, понасям го.

И така цяла година — през това време Зоя завъртя още трима любовника. „По един на семестър“ — обясни междувременно брат ми. И докато седеше в островърхото й таванче и я караше да разказва за последната несполука, Лев направи следващия си ход.

— Казах го на шега. Казах й: „Не ти върви в любовта, защото си избираш неподходящи мъже. Все такива възвишени. Пробвай някой по-дребен и по-грозничък. Като мен. Ние повече се стараем.“ Тя се разсмя, после се умълча за пет секунди. Следващият път се разсмя, мълча десет секунди. И така нататък. После имаше друг.

— Друг какво?

— Друг роман. Отначало докрай.

— Че ти имаш ли в себе си поне капка от моята кръв? Никак ли не ревнуваше?

— Да ревнувам? И минутка не бих изтърпял, ако бях изревнувал. Нямах право да бъда ревнив. В името на какво? Пък и бях зает да се

уча.

Чаках.

— Учех се какво трябва да правя, за да я задържа.

— ... Копеле мръсно.

Случва се. През живота си съм видял поне три примера за това. Винъс, ти си единият. Ти и онзи твой Роджър. Както казах навремето, малко безчувствено може би: „Ти си три четвърти научена да мислиш, че всички изглеждат еднакво. Ти и твоите връстници си налагате тази илюзия. Струва ти се снобарско да не спиш със сакати. И сега онзи келявият все се мъкне след теб.“ Още мисля, че преди всичко беше това: жал и жертвоготовност. Казваше, че компенсирал с разни други неща. Аз ти вярвах. Казваше, че ти бил благодарен и това ти спестявало някои грижи. Да, разбирам защо на видимо привлекателните жени понякога им писва от видимо привлекателните мъже, от претенциите, сръдните, от баналните им сърца. И така една сутрин царкинята целува жабока и вкусът ѝ допада.

— И какво?

— Беше неделя. Късният следобед. Бяхме легнали и аз пак го повторих. Тя направо замръзна. После стана и взе...

— Стига толкова. Да се съблича, нали?

— И без друго почти бе съблечена. Не, хвана ме за...

— Достатъчно.

Имали осем месеца; после, докато състудентите и професорите на Лев ги откарвали полека-лека, Зоя взела решение. Задействали скрофулозния равин от мазето. Бракът им бил потаен, може би недотам легитимен. Все пак стъпкали чашата, увита в неговата носна кърпа — разрушението на храма, все едно се отричали от предишните връзки. И си дали обет.

Имах само коричка утеха (ех, трохите утеха след банкетите на скръбта). Нейната ефикасност вероятно ще бъде загадка за онези, привикнали да използват свободната воля. Бях разбрал, че макар да не бе безразлична към по-възрастните любовници (беше стигнала до скандал с един трийсетгодишен жених), Зоя никога не се хващаше с мъже от моя типаж, с ветерани. Та можех да се утешавам, че когато онзи път се целунахме и тя стисна за миг устната ми с едрите си квадратни зъби, всъщност я бе подразнил металическият хормон на войната.

За мен беше утеха; така можех да припиша своя собствен провал на историческите обстоятелства, както впрочем и всичко останало. Виновна е историята.

Сутрешната проверка в лагера се постигаше както следва: в продължение на минута една длан като стъпало блъскаше с железен чук между две успоредни релси. С това нямаше свикване. Всяка сутрин човек се строяваше в двора, зяпаше простия механизъм и се дивеше на акустичната му мощ. По-нататък научих, че по някаква варварска причина гладът изостря слуха (сигурно за да усетиш и най-дребното животинче). Само дето шумът ставаше не само по-силен, а и по-пронизителен, дори членоразделен. Сякаш ни възвестяваше зората на нова ера (по-жестока, по-глупава и по-недвусмислена) и отричаше аматьорската мекушавост на предишния ден.

Преди Лев да дойде в лагера, първата ми мисъл след събуждане беше винаги неизменна, без ни най-малки модуляции. Винаги мислех следното: давам на очите си още десет секунди... Пред теб с крик е повдигнат следващия ти ден; а пък утрото и самата зора (стъкленият отблясък на сектора, тебеширената мъгла, която дробовете отказват да вдъшват) все едно са направени от бригада каторжници на нощна смяна — все едно са направени с часове тежък труд. Вън ме чака студът, мислех аз; всичко си е приготвил и чака. Не намираш ли, скъпа, че когато излезеш в дъжда, винаги разполагаш с един миг ведрина, преди първите капки да ти лизнат косата? При студа е различно. Студът зъзне — разбира се — и ти иска всичката топлина. Мята се върху теб. Сграбчва те и те отръсква от всичката ти топлина.

После, след като дойде Лев, аз се будех изправен на койката. Онова прасе все още блъскаше върху релсите, а аз вече се бях изсулил на пода. Винаги пръв излизах от сградата с неизменното чувство, че ме чака подла, но пък могъща наслада. И каква беше тя? Да погледна към Лев и да видя как гримасата му омеква сред плътта на челото. И това не се случваше на мига, щом ме видеше. Да, наистина, той напрягаше... той разтягаше устните си в усмивка, но обърнатите нашивки на грижата продължаваха да се мръщят, след което постепенно утихваха, сякаш е тях той измерваше колко смелост ме бива да вдъхвам. И понякога чувствах, че не съм бил в по-върхова форма от тези моменти на обмен и преливане — че не съм бил по-жив.

Е, това си звучи както трябва, нали. Защо „подла“ тогава? Явно няма да мога да избегна подлостта. Друго слънце изгряваше в мен. Това слънце бе черно и лъчите му, шиповете на слънцето, бяха изковани от омраза и надежда.

Между другото, Лев не изкара особено дълго в ударната бригада — ударната бригада с командир Маркарган. Нищо, че бе заякнал. Много болен и много заякнал: в Норлаг можеш да бъдеш и едното, и другото, при това дълго време. Ала не. Рядко някой фашист издържаше дълго в ударната бригада. Тук се искаше пълно единство на усилието с тежестта на профсъюзен договор или военна клетва: правиш нормата, ядеш пълната дажба. Имаше един начин да се справиш с това: гръмогласната трудова песен, кофата ти със супа и мъртвешкият сън. Селянин с наслоена робска психика от хиляда години би могъл да се справи без особени психически загуби. Но един интелегент... Ето какво те руши в тази робска система. Трябват няколко месеца. То се трупа в теб, сякаш бавно те хваща силен пристъп на паника. В крайна сметка разбираш, че въпреки очевидната ти невинност твоето наказание съвестно се прилага. Ха иди с тази мисъл в ударната бригада. Колкото и да се мъчиш, мисълта да се отличиш, служейки на държавата, дърпа ръцете ти надолу, кара ги да се отпускат безпомощно. Нужно ли е да казвам, че и „слабата“ бригада с малките си лайноядски дажби също не беше решение. Как постъпваш тогава? Като всички фашисти. Кръшкаш и се скатаваш, размотаваш се и манкираш, и така оцеляваш.

След като спря да яде пълна дажба, чревната му инфекция се влоши. В лагера дори хоспитализацията за дизентерия следваше закона на нормата; до началото на четирийсет и девета Лев успя да я покрие. И каква беше нормата? Кръвта трябваше да е повече от лайната. Той отиде при Януш, който му даде хапчета и му обеща легло. Ден преди да го приемат, Лев бе участвал в някаква препирня в спалното помещение; карали се за игла (рибя кост, с други думи) и Лев бил натопен — пуснали името му в кутията за оплаквания пред надзорната. Та вместо да лежи една седмица в болница, той изкара една седмица в изолатора, по бельо, свит на пейка над дълбоката тиня.

Честота на тоталното. На тоталното състояние — истинският шедьовър на мъката.

Тази седмица беше доста бурна за мен. Вероятно си спомняш моето „доказателство“ за отсъствието на Бог, формулирано през есента на 2001-ва година; помниш сигурно колко доволен бях тогава от него. „Засега забравете глада, чумата, наводненията и войните: ако Бог ни обичаше, нима би ни стоварил религията?“ Ала този хлабав силогизъм лесно може да бъде взривен и всички богословски дилеми ще отпаднат сами, ако Бог е руснак.

А пък хората продължават да се връщат за още. Толкова ни харесва. Тази седмица беше ужасна за мен, ала след като Лев излезе оттам с обичайната си походка, с глава килната под нормалния ъгъл, общо взето приех факта, че Норлаг нямаше да го убие, не и сам по себе си. Лев можеше да го понесе.

3

„ФАШИСТИТЕ НИ БИЯТ!“

— Само една тревога имам за себе си — рече той (половин година по-късно), — на какво ще приличам, ако някой ден си тръгна оттук? Нямам предвид колко слаб ще съм или колко болен. Нито пък колко стар. Тук горе, искам да кажа. В главата. Знаеш ли какъв мисля, че ставам?

— Малоумен.

— Именно. Малоумен. И ти значи го мислиш.

— Като всички.

— Мислите ми не са вече мисли. Те са просто импулси. Всичко е на нивото на „студено, горещо“. Студена супа, гореща супа. За какво ще говоря с жена си? Ще си мисля единствено „супата е студена, супата е гореща“.

— Ще говориш с нея така, както говориш с мен.

— Но за мен е адски уморително да говоря с теб. Нали знаеш какво имам предвид. Божичко. Представи си какво щеше да стане, ако не бяхме тук. Искам да кажа заедно.

Вечерта беше топла и светла; седяхме и пушихме на стъпалата на завода за играчки. Да, завод за играчки — лагерната индустрия беше разнообразна като тази в държавата. Произвеждахме всичко, от уран до лъжички за чай. Аз самият произвеждах несметни количества от онези мърляви зайчета на пружинка с палки в лапките и зашита за кръста мънички барабанчета.

Двама млади затворници се разхождаха покрай нас бавно като професори; единият беше сключил ръце зад гърба си, другият тремаво жестикулираше.

— В крайна сметка важни са само циците — тъкмо казваше вторият.

— Не, не циците. Задниците — рече другият.

— ... Нови са — каза Лев.

Свих рамене. Като дойдеха в лагера, младите две-три седмици съумяваха да говорят и за секс, и за спорт; после почваха да ги

вълнуват само сексът и храната, след това храната и секса, после само храната.

Лев се прозя. Сега цветът му изглеждаше по-здрав. Беше изкарал престоя си в болницата, а пък Януш му беше изписал слаб пеницилин. Но устните и ноктите му синееха — не от студ, а от глад, — а пък кожата край устата имаше кафеникав оттенък, по-наситен от всеки загар. Всъщност всички имахме такива маймунски муцуни.

— Не е лесно, като си въшлясал — рече той, — ама иначе не е лошо да си мислиш за секс.

Трябва да ти призная, че това беше станало извънредно болезнена тема. Бях успял да повярвам, че връзката между Лев и Зоя е предимно духовна. Или всъщност почти платонична. Можех даже да извличам наслада от представата за една тяхна вечер. Разчистили остатъците от скромната си вечеря, двамата се редуват на мивката, после Гретел свенливо си слага груба нощница и чорапи за сън, а пък Хензел, облечен с потник и наполеонки, я целува с въздишка по бузата; после двамата се обръщат гръб към гръб с примирено сумтене и дирят заслужената си почивка... И докато Лев е легнал в своята малка смърт, тази, другата Зоя, потният сукубус, се надига като мъгла и пристига при мен.

— Но не е точно мисъл, нали? Повече ми прилича на „студена супа, гореща супа“.

— Можеш да пишеш стихове — казах аз.

— Вярно. Мога. Понякога успявам да поработя над някой стих трийсетина секунди. После нещо ме сепва и се връщам към другото.

Разказах му за трийсетгодишната преподавателка в женското отделение. Рецитирала си „Евгений Онегин“ всеки ден.

— Всеки ден? Да, обаче се случва да не искаш... шибания му „Меден конник“.

— Да, наистина. Случва се да не искаш... шибаната му „Песен за похода на Игор“.

— Да, така е. Случва се да не искаш...

Тъй изкарахме още час. После стигнахме опипом до леглата си.

А пък после дойдоха промените. Но преди да разкажа за тях, дължен съм да направя кратко вътрешно отклонение: глътка въздух.

Гледай да се възползваш — може би да направиш разчет на добрите ми качества. Скоро почвам да правя твърде лоши неща.

Никога не бяхме виждали главния директор, Ковченко, ала слушахме много за него — и за бялата меча шуба, за ботушите от тюленова кожа, дето стигали до чатала му, за рибарските експедиции, за лова на елени, за запоите. На дъската с бележки често търсеха лагерници-музиканти, спортисти или актьори, с които директорът забавляваше гостите си (други главни директори или хора от централния инспекторат). След представлението артистите получаваха казан с останалата храна. Струва си да отбележа, че мнозина се връщаха болни от тъпчене, даже имаше няколко случая на фатално преяждане.

Един ден Ковченко бе подписал обява, че търси лагерник с опит в инсталирането на „телевизия“. Телевизор не бях инсталирал, само бях разглобявал един в института. Казах на Лев каквото си спомнях и двамата кандидатствахме. След това ни извикаха имената, нахраниха ни, изжулиха ни и ни откараха с джип към имението на Ковченко.

С Лев стояхме и чакахме под охрана в нещо като беседка — отоплявана осмоъгълна барака с дърводелски тезгях и куп инструменти. Влезе Ковченко — кльощав и странно академичен наглед с бричовите си и сакото от туид. Докараха един метален сандък и двама мъже с вид на градинари почнаха да го разглобяват. „Господа — рече Ковченко, като вдишваше издълбоко и шумно, — пригответе се да видите бъдещето“. Капакът се вдигна и надникнахме вътре: безформена, сивочерна мешавица от тръби, клапи и кабели.

И започнахме да ходим там всеки ден. Ежедневно напускахме гъстия дъх на лагера и влизахме в свят със стайна температура, прозорци с рамки, изобилна храна, кафе, американски цигари и нестихващо удивление.

След два месеца сглобихме нещо подобно на особено грозна дълбоководна риба, плюс пилон за антени на отворената веранда. На екрана успяхме да извикаме само бегли версии на климатичната обстановка: разни нощни виелици, полегата лапавица върху въглена бездна. Веднъж в присъствието на директора хванахме нещо, което може и да беше проверочна карта. Ковченко беше доволен; вече нямаше много високи очаквания. Телевизорът беше пренесен до централната сграда. По-нататък научихме, че бил сложен на поставка

във фойето, на изложба като някой древен бронзов релеф или скулптура от бруталистката школа.

Ние двамата също искахме да видим бъдещето. А сега се върнахме в миналото — механизъм от лагери и сачми, в който викахме „хоппаа“ на пет секунди и си мислехме за студената и горещата супа. Горедолу тогава се убедих, че скуката е вторият опорен стълб на системата — първият беше страхът. В клас попадаш на хора, свикнали да се прехранват с лъгане на деца; седиш там и ги слушаш как говорят очевидно неверни неща (и училището на майка ми беше същата стока). По-нататък откриваш, че всички интересни теми са така безнадеждно спорни, че никой не смее да ги изучава. Публичните дебати бяха скучни, вестниците и радиото гъгнеха от съседната стая, скучни бяха и събранията, и всички приказки извън семейството, защото никой не казваше каквото му беше на ума. Най-интересното място в Русия бе затворът Бутирки в Москва. Страхът ясно защо им бе нужен, ала скуката за какво?

Навън беше голямата зона. Тук бе малката с робските си предели. На свобода всеки извън номенклатурата познаваше вечния глад — неволното мляскане и преглъщане на хранопровода. В лагера гладът приритваше, както сигурно рита един ембрион. Същото беше със скуката. Тя вече беше изгубила всичките си значения на апатия и баналност. Скуката вече не беше просто липса на чувства; тя самата бе чувство, при това твърде мощно. Тих пристъп на скука.

Другата положителна новост беше, че и двамата се сближихме с Януш. Висок, плещест, двайсет и три годишен, той имаше черна коса като джунгла, която растеше с плашеща енергичност; все му казвахме, че бръснарят трябва да му иска вредни. Януш беше доктор-евреин, който беше се хванал в капана на собствената си измама. Не се правеше на християнин (в лагера нямаше особено значение). Правеше се на лекар. А не беше — не още. Най-трудната възможна позиция. Нямаше да е толкова трудно, само дето той беше твърде милостив и все се вживяваше. За първите си операции трябваше да напипва с острието на ножа пътя си в чуждото тяло. Първо правило: не вреди.

Камиони и каски, шепнеха всички. Камиони и каски. Това значеше Москва и промяна на курса. В ЦК бяха взели решение и то стигаше до нас под формата на карабини и фарове.

Населението на лагера се менеше постоянно и ежесезонно; разни множества се прехвърляха, пускаха и прибираха, возеха и извозваха (колко странно бе впрочем, че двамата с брат ми бяхме разделени едва веднъж, и то за година). Можехме само да зяпаме тази аритметика на движението и да се опитаме да открием в нея нещичко като замисъл...

Лев стоеше до прозореца на бараката, гледаше навън и подскачаше едва видимо — така смъкваше напрежението. Каза:

— Слушай. Снощи Абарчук ме приклеци зад дърводелската работилница. Викам си, сега вече ще ме изнасили, ама не. Бе загубил и ума, и дума, абсолютно нещастен. След това се пресегна и ми стисна ръката... И друг път е бил такъв. Но сега според мен се сбогуваше. Май извозват скотовете.

Казах, че това може да е изгодно за нас.

— И защо да е изгодно? — обърна се Лев. — Откога някой иска ни е добре? Знаем как да оживеея тук. При сегашното положение. Какво друго?

Бяхме затворени в спалните помещения и прекарахме целия ден в непрестанно надзъртане. Пък и кой ли би искал да излезе сред зоната, още повече пък сега, с тези кучета, с върволиците от мъже и с новото разпределение на силите. Вишките за наблюдение сякаш бяха извърнали прожекторите си, а куполите им приличаха на военни каски, изпод които като криви от скорбут зъби бяха щръкнали дула на пушки... Понякога ми се струваше, че играя на забавен каданс хокеен мач (сънен, но смъртоносен: резултатът е нулев, а смъртта е внезапна) и стоя на вратата — не участвам в играта, намесвам се само при належащите гадости.

Изолираха скотовете и ги откараха — като че ли най-лесният начин да спрат войната между скотовете и кучките. Ала след това изолираха кучките. И щом ги откараха, изолираха скакалците, а подир тях и пиявиците. И ако не отчиташ лайноядите, кой тогава оставаше, ами само политзатворниците и доносниците — фашистите и змиите. Както каза Лев, докато зяпаше вън:

— Ами то е от ясно по-ясно. Изолират ни нас.

И наистина. След няколко седмици нашият прясно обезлюден сектор започна отново да се пълни. Всички новопристигнаха бяха фашисти.

Изолираха нас. И защо? Как така ще ни дават на равнище система онова, за което мечтаехме — как така ни спасяваха, будеха? За да можеш през петдесета година да разбираш какво мисли Москва, трябваше да си там — в пипалцата, в контролната кула на плужека, който методично изяждаше мозъка на главния. А пък ние не бяхме там. Във всеки случай най-близо до логиката беше Йосиф Висарионович да е почнал да се тревожи за идеологическата цялост на редовия затворник. Силата, която ни приписваха, дори силата да оказваме „разлагащо влияние“, не бе всъщност действителна (дотогава не бяхме фактор). А сега тази сила се обаждаше, че е тук. Процесът отне около месец. Бяхме като слепци и проглеждахме малко по малко. Постепенно лицето се извърщаше към лице, погледът се засичаше с поглед и оставаше вплетен в него. Почна да ни просветва. Политзатворниците се оглеждаха и ставаха политически.

От това следваха две неща. Промяната в курса на Москва означаваше край, неволното самоубийство на робската система. Второ, двамата с Лев станахме врагове. Край една маса на хиляди мили било взето решение — затова двама братя са готови на бой. Това, Винъс, е смисълът, ежечасният смисъл на политическите системи.

Но няма да задълбавам в политиката. Ще ти кажа каквото ти е нужно да знаеш. И не мога да премълча за надзирателя Углик — за нелеката участ на другаря Углик. Като гледам назад, виждам каква беше политиката по това време: политика на сиамски близнаци, мъже с рибешки опашки и брадати жени. Политика на плужека, който се наричаше атеросклероза.

„Фашистите ни бият! Фашистите ни бият!“

Този вик (който даже тогава имаше своя чар) често се чуваше през лятото на петдесета година. Почнахме да пердашим змиите, тези, дето ги внедряваха по един на десет души. Вече нямаше да се мотаят покрай масите в столовата, да целуват събраните пръсти над двойните си порции. Да, сега като тръгваха през площада към надзорката, то не бе за да допълнят доносите с надежда за допълнителна цигара, а за да търсят убежище в карцера — въпреки че там имаше тиня до колене и охранени дървеници.

Предпочитаният от нас метод за наказание се наричаше „хвърляне“. Тъй постъпвали навремето селяните, както винаги

пестеливи. Гледай да не изтъпиш ножа, да не счупиш тоягата: гравитацията ще го свърши самичка. Всеки хваща по крайник, люшва три пъти за засилване, хоп нагоре, като борови трупи, сетне с трясък надолу. После пак ги подхвърляхме, докато не престанеха да ръкомахат във въздуха. След това ги зарязвахме на прасетата, все едно са чували с натрошени костици.

— Нещо си недоволен, братле — казах аз, като влязох, бършейки си ръцете.

— Ти не си ми брат.

Зачаках. Всички се бутяха и блъскаха, за да гледат кого как подхвърлят. Само Лев все се дърпаше.

— Искам да кажа — рече той, — че не мога да те позная. Станал си като Вад. Осъзнаваш ли го въобще? Следваш стадото. Изведнъж ставаш точно като всички останали.

Беше чистата истина. Аз не можех да се позная. За няколко седмици бях станал ударен агитатор, подбудител-стахановец — искания и митинги, провокации, стачки, петиции и протести. Мислиш си: да, изместването, трансфера, механизмът на сублимацията. И наистина целенасочено търсех химическата топлина на масовата емоция, силата като дразнител. Ала никога не изгубвах от поглед евентуалния изход, евентуалното бъдеще.

— Моля те, помисли си. Ти и твоето стадо сте избрали посоката — продължаваше той. — Ескалация и насилие. И сте адски наясно какво има да става.

Отначало за кратко изглеждаше, че тази изолация на политзатворниците има подтекст: да работим до смърт (порциите по-малки, часовете по-дълги). Но прасетата още имаха квоти за изпълнение, а ние вече разполагахме с оръжието на стачката. Тъй че можех да кажа с известна надменност:

— О, разбирам. Искаш си шестнайсетчасовия работен ден и наказателната порция. Аз обаче не ги ща.

— Тази битка нали я спечелихте? Боже мили, това беше преди осем или девет битки. А прасетата няма непрекъснато да отстъпват. Знаеш много добре какво има да става. Или може би не. Ти си тръгнал със стадото. Погледни се. Тъпчеш заедно с него.

Пак зачаках.

— И какво ще докарате, ще докарате война с държавата. Да се бием до смърт срещу Русия. Срещу ЧеКа и Червената армия. Да не вярваш, че ще я спечелите?

Не го казах на глас, но открай време знаех какво ни очаква. Винаги съм го знаел.

— Добре. Моля те за последен път. И това не е малко. Само трима-четирима мъже имат шанс да накарат тълпата да спре. Ти си единият. Моля те, помисли си. Трябва да те помоля. За последен път ти се моля като брат.

Искаш майка си и баща си, братле.

— Не всички имаме за какво да живеем — казах аз. — Някои ще умрат. Други не.

Знам колко мразиш насилието. От самото начало знаех как ще се чувстваш. Филмът по телевизията — онзи, дето го гледа в Чикаго — беше всъщност комедия, но един нос бе спраскан и бе капнала кръв. Ти избяга разплакана. Като блъсна вратата, месинговата топка те удари по окото. Ето колко висока беше, когато разбра в какъв свят си попаднала.

На двайсет и пети март властите отвърнаха на удара: трима мъже от нашия център бяха затворени в карцера, където се бяха укрили трийсет-четирийсет доносници. Чухме, че ги снабдили с алкохол и секири, след което отключили всички килии.

Реагирахме моментално. Ние също сменихме своята политика. Спряхме да бием змиите. Спряхме да ги бием, почнахме да ги убиваме. Аз очистих троица.

А сега изтръгни западните си очи. Изтръгни ги и взимай онзи другия чифт... Не очите на Чингис и Хулагу, дръпнати и зачулени, нито тези на Иван Грозни, параноични и набожни, нито тези на Владимир Илич, хем детински, хем директори хоризонта. Не, очите на коленичилата край пътя възрастна градска селянка (рязко погражданена): те са виждали глад, отчаяние, вечната и всеобща неправда, не едно и не две извращения. Стига толкова, казват те... Но сега виждам очите ти, истинските ти очи (издължените кафяви ириса, безупречната чистота на бялото); те заплашват да оттеглят любовта си завинаги, също както направи брат ми преди половин век. Е, добре. Пишейки този разказ, аз създавам едно огледало. Виждам себе си в него. Виж лицето ми. Виж ми ръцете.

Лев веднъж ме видя непосредствено след убийство: второто тогава. Години по-късно ми описа въпросната среща. Разказвам ти неговите спомени, неговата версия — аз нямам спомен. Нямам версия.

Цял в нашивки от кръв, запъхтян като куче, дето цял ден е тичало, аз съм минал край Лев, за да вляза в клозета; хлопнал съм на стената вдигнатия си лакът и облегнал глава върху него, с другата си ръка съм затърсил връвта на панталона си; след това съм изпразнил мехура си с отвратителна разточителност и (изглежда) с благодарно ръмжене. Спрял съм и съм издал някакви нови звуци: дъх, изпуснат със зинала паст, докато съм отмятал глава да сваля от челото си горещия гъдел на перчема. Чак тогава съм вдигнал очи. Е, това си го спомням. Бе ме зяпнал с оголени зъби и дълбоки бразди по челото. Посочи надолу към разръфаната връвчица и свалените панталони. Май ще трябва да те помоля сама да си представиш какво беше видял.

— Знам къде си бил — рече той. — Пак си ходил на мокрото.

Така казвахме на убийствата. Мокрото.

— Някой трябваше да го свърши, нали? Трета барака, затворник номер четирийсет и седем. Съвестта му не бе никак чиста.

— Не, напротив. Там е работата, че беше.

— Какви глупости дрънкаш?

— Виж си само очите. Приличаш на староведец. Целуни кръста, братле. Целуни кръста.

Ще целунеш ли кръста: братски израз за чистотата на вярата. Така правели едно време, преди християнството да бъде забранено (както впрочем и всички религии): целували кръста, инструмента на смъртта. Лев ми казваше, че съзнанието ми вече не е свободно. Следователно чувствах не със съзнанието си, а с тялото. Аз бях роб, който си бе върнал тялото. А сега го пилеех наново — ей така. Да, това беше вярно. Ала винаги имах и едни други мисли, ала винаги правех и едни други сметки.

Години по-късно, на съвсем различен етап от моето съществуване, аз седях на един балкон в Будапеща, пиех бира между душа и късната среща с една своя приятелка и четях прословутите мемоари на поета Робърт фон Ранке Грейвс (по баща англичанин, а по майка германец). Стреснах се и намерих утеха в неговото признание,

че му трябвали десет години да се възстанови морално от Първата световна война. На мен ми трябваша доста повече, за да се възстановя от Втората. Но той беше прекарал тези десет години на някакъв остров в Средиземно море. Аз прекарах моите откъд Полярния кръг, в наказателно крепостничество.

Трябваше ми малко време да разбера защо Лев твърдеше, че съвестта на убития доносник не била всъщност нечиста. На свобода, в голямата зона, един донос можеше да ти съсипе живота. В лагера, в малката зона, този донос влошаваше и от време на време скъсяваше и бездруго съсипан живот. Анонимно злословие с цел лични облага: можеш да си сигурна, че е дълбоко престъпно и дълбоко руско, защото само руските престъпници биха твърдели обратното. Всички други — по целия свят — са наясно, че това е престъпно. Само руските — от съкилийниците на Достоевски (доносникът не е подложен на ни най-малкото унижение; на никого и през ум не му минава да се сърди за нещо) до сегашния президент, точно тъй, Владимир Владимирович (който искрено бе удивен от идеята да се справя без тайгата си от отровни писалки) — смятат, че е в реда на нещата. Значи с моята роля в изстреблението на змиите бях виновен по следния параграф: те разбираха какво правят, но не знаеха, че е нещо нередно. „Фашистите ни бият! Фашистите ни бият!“ Сега виждам неясния чар — целия патос на ужасения писък. Но тогава престанахме да ги бием и започнахме да ги убиваме. Аз очистих трима.

Винъс, лагерът беше продължение на войната, на войната и моралния ѝ разпад... Войната между скотовете и кучките беше гражданска. Тази между фашистите и змиите бе война на васалите. След като и змиите изчезнаха (цялата им класа бе източена), се оформиха фронтове за революционна война: войната между фашистите и прасетата.

По време на първата война Лев беше невинен свидетел (като всички ни), а по време на втората — съвестен опонент. Третата никой не можеше да избегне. Той пострада при първия щурм.

„ПРЕДСТАВЯМ ВИ ДРУГАРЯ УГЛИК“

Прасетата.

Всички бяха полуграмотни, но дори аз закачих малко от времето, когато сред тях имаше най-различни типажи, също както при нас — жестоки, добри, неутрални. С това приликата не свършваше. И те бяха почти като нас мръзнеци, прегладнели, мръсни, бъкани с болести, сплашени и тормозени като роби. Само че междуременно еволюираха. Сега бяха второ поколение: прасета и техните синове. Пред очите ни възникваше нов човешки подвид. Този на другаря Углик.

Носех се като сянка след Лев в продължение на години, тихомълком съдирайки няколко души от бой. По въпроса за Углик обаче нямах ход. Лев извади ужасен късмет.

— Защо плачеш? — попитах го аз.

За пръв път проговорях на брат си от поне десет месеца. По това време (януари 1953-а) статутът на Лев в лагера беше като на лайноядите — или още по-долен, тъй като лайноядите първо ги съжالياваха, после спираха да га забелязват, а той беше направо отлъчен. Някои пък изпитваха малко повече уважение. Може би се дължеше на нещо в силуета и ръста му — дребна сгърбена фигурка, раменете превити напред под намачканото лице, вечно сам, отстрани, срещу всички. Без брадичка, разбира се, ала цялата му конструкция беше предизвикателна като някое остробрадо джудже в градска улица. Не че късаше стачни кордони или ставаше от седящи протести, или нещо такова. Неговата простъпка беше нравствена, мълчалива, пасивна. Не беше част от тамошния дух. Не желаше да почерпи от извора. По това време Лев бе на двацет и четири.

— Защо плачеш? — попитах го.

Той потръпна, като че гласът ми прозвуча непознато и сурово към него. Да не би да почувства нечестивата мътилка от мотиви зад въпроса ми... От всички извоювани през последните месеци свободи

най-важното за мен беше свалянето на номера от гърба ми. Най-важното за Лев беше правото на кореспонденция. Неговото си право, негово и на никого друго. Сам воюва за него, сам си го извоюва; също повод да бъде отлъчен. А сега беше седнал на един пън в гъсталаците зад лазарета и крепеше с едната си длан първото писмо от Зоя, а с другата капещото си лице. Ако питаш дали се надявах всичко между тях да е свършило, пред детектора на лъжата бих дал следния отговор: като начало. Но дано не е скъсала с него любезно. Това надали би ми свършило работа.

— Плача... — той наведе глава, цял погълнат от задачата да напъха мекото като салфетка писмо в смачкания му плик; и току да успее, трябваше да повдигне пръст, за да бръсне гъдела от носа си. — Плача, защото съм мръсен — отговори той.

Замълчах.

— Значи всичко останало е наред?

— Да. Не. Имало слухове, на свобода де, за Биробиджан. Строели лагери в Биробиджан.

Областта Биробиджан се намираще на североизточната граница с Китай — общо взето, безлюдна, и съвсем разбираемо. Още от трийсетте се говореше, че ще изселват евреите там.

— Строят лагери в Биробиджан. Януш мисли, че ще бесят докторите евреи на Червения площад. Цялата страна е в истерия, пресата също е гръмнала... После ще напъдят евреите в Биробиджан. А сега извини ме. Минутка.

И така в продължение на минута той рева мелодично. Плача, каза, защото съм мръсен. Вярвах му. Мръсотията ни докарваше до плач по-често от студа и глада. Вече не бяхме толкова измръзнали или гладни. Само толкова мръсни. Дрехите ни се бяха втвърдили, бяха станали дървени, спечени като кора. С дървояди и мокрици под нея.

— А, така ми е по-добре. Чудя се как жените се държат така чисти — продължи да мърмори сам на себе си той. — Може пък да се ближат, като котките. А пък ние сме псетата, дето само се ваят в лайната. Виж сега — този път се обърна към мен. — Имам една дилема. Може би ти ще ми помогнеш да я реша.

Той се стегна и се усмихна — с хубавите си зъби. Открих, че още се страхувам от тази усмивка.

— Тук — рече той — няма как да остана. Няма смисъл. Всички тук ще умрат.

— Все някой ден ще трябва... — почнах аз.

— Престани с тези глупости. Всеки в лагера може да ми ги наприказва. Нужен съм на свобода, за да пазя жена си. Та така. Имам два варианта. Бих могъл да избягам.

— Къде? В Биробиджан?

— Бих могъл да избягам. Или пък да доноснича.

— Днес ще ходим на баня — казах аз.

— Хайде де, приеми го сериозно. Обмисли го, обмисли го добре. Почна ли да доноснича, може да ме амнистират. При сегашната ситуация. Сещаш се, да им дам списък на всички стачни водачи. Мога да се опитам. После можеш да ме убиеш. И знаеш ли какво ще получиш, ако ме убиеш? — Той затвори очи, кимна, пак ги отвори. — Ще получиш ерекция.

— Днес ще ходим на баня — повторих аз.

Той заби поглед в земята и отвърна:

— И това си е повод за плач.

Двамата винаги ходехме на баня заедно. Дори когато не си говорехме и не можехме да се гледаме. Трябваше да се къпем на смени. Вероятно си мислиш, че всички чакахме да отидем на баня, но мнозина рискуваха бой, за да избегнат или поне да отложат къпането. Никой от безбройните ни протести не се бе отразил върху банята. Бе напълно възможно да излезеш по-мръсен, отколкото си влязъл. Една от причините беше институционална, системна: липсата на сапун. Случваше се да има вода, но сапун задължително нямаше. Дори през 1991-ва миньорите подеха „сапунена“ стачка. Сапун в СССР вечно нямаше.

Чакахме на опашка в снега. След това изведнъж се оказахме сто човека в съблекалня с кукички за дванайсет. Изведнъж се намери сапун — черни топчета, сипвани от една кофа. В този миг всичко освен палтата беше хвърлено в казана, за да бъде раздадено напосоки покъсно; но като се редувахме, можехме да запазим най-ценните си неща — резервната партенка, допълнителната лъжица. Лев мина пръв с канчето си гореща вода. Аз зяпах черното си топче. Вдигнах го под носа си. Миришеше така, сякаш при създаването му беше престъпен някакъв свещен физически закон.

И тогава видях какво беше пъхнато в джоба на оловния свитък в ръцете ми: писмото на Лев... След войната и шестте години в лагера някои биха казали, че моралът ми е сериозно подкопан. Временен изнасилвач (поне тъй ми изглеждаше), хладнокръвен (но уязвен) палач, аз все пак се надявах някой ден пак да стана такъв, какъвто бях през четирийсет и първа. Днес, разбира се, ми се плаче — как съм вярвал, че това е възможно? Пак да стана човекът, който казваше на продавача, че му взима по-малко пари; който ставаше, за да седнат възрастните и болните; който никога не четеше книгите откъм края, а стигаше дотам по честен път; и тъй в същия дух. Но писмото на Зоя бе там и аз бръкнах за него.

Излиза, че съществуват лични и утилитарни подбуди за доброто държане. В лагера очевидно имах доста тежки моменти, но въпросните пет минути сред кафявите пари на банята ми донесоха половин век страдание... Новини от семейството (майка й била болна, майка ми оздравявала), новото назначение в текстилната фабрика, Казан, мисълта за „родина“ на изток, искрени тавтологични уверения в любов: с всичко това бе приключено още в първите редове. Остатъкът от писмото, четири гъсто изписани страници, бе написано на езопов език, като фабулата на баснята се разгръщаше на три стадия. Първо Зоя описваше точното разположение на цветята във вазата; след което се впускаше в разказ за подготовката и консумацията на обилен обяд. Преводът беше лесен: маратон по съблазън (с доста кипрене и позиране), сатурналии от любовна игра и тъмната магма на акта с каучукови стави. Дори ситният почерк ми се струваше абсолютно безнравствен, неприличен — забравил срама.

Лев излезе, аз влязох.

Брачните посещения в Дома за свиждане още не бяха започнали. А до неговото оставаха почти четири години.

Тази сутрин (14 февруари 1953-а) бригадата на Лев получи нова задача и екипировка, така че започна по-късно. Прасетата спряха колоната, докато пресичаше сектора. Някой каза:

— Представям ви другаря Углик.

Като за първа сутрин Углик разигра на двора един показан бой. Публиката му се изчерпваше с изостаналите работници, е, тук-там и по някой лайнър, но въпросът бе да се чуе, че в Норлаг е дошла нова сила.

Углик? Махнеш ли униформата (кърпата около врата и ботушите за езда), би приличал по-скоро на урка, отколкото на прасе. А пък урките, трябва да кажем, имаха доста ярка физика. Понякога човек се хващаше да мисли, че ако животът и бездруго ще свърши на двацет и пет, да си урка, би имало смисъл. При прасетата единственият намек за раздвижване или влага в сивите им затворени лица бяха смътните клозетни пари, носещи се от тях при ерекция. Углик беше при нас само за седмица, от която активен бе едно денонощие. Никой никога не го забрави.

Лицето му беше гладко, розово-чувствено, с плътни и влажни издадени бърни. А очите му откровено пламтяха. При вида им човек усещаше не само страх, а депресия, каквато нормално би се трупала цяла седмица. Очите му бяха изтощително живи. Углик, струва ми се, идваше от бъдещето. До този момент редовите надзиратели в Гулаг бяха продукт на спящата утайка на всички общества: ненормалници и садисти, надарени с драстично количество власт; в най-добрите си мигове на прояснеше и прямота те съзнаваха този факт. Затова предпочитаха да измъчват балетисти и космолози вместо убийци и изнасилвачи. Искане някой добър. Възпитаван от прасета, по, свински, Углик беше различен. Той не се беше чувстваше малоценен по никакъв начин. Липсата на съзнателен срам му оставяше свободата да се развива като екстровеит. А и беше пияница. Затова беше тук — като вид понижение, наказание за редица простъпки в лагери в южна Азия. Пращаха ни загубените си кадри. По това време на Углик му оставаха два месеца живот.

— Запознайте се с другаря Углик. — Надзирателите спряха бригадата на Лев и поканиха другаря Углик да я инспектира. Той минаваше грациозно от плашило на плашило с леко сгънати колене и любезна усмивка, сякаш си търсеше партньор за танц. Всъщност правеше точно това. Искане партньорът му да е силен и млад, тъй като предпочиташе да танцува по-дълго. Спря се на избраница (едрия украинец Ровно) и на повода (лошо сложено кепе). След което напъха вдигнатите си пръсти в черни кожени ръкавици.

Прасетата обичайно пердашеха методично, като че ли сечаха дърво. Углик явно смяташе да направи показно изпълнение и действително демонстрираше разни стилкови хватки и финтове и от време на време се завърташе стегнато като тореадор — кратки паузи за

безмълвни аплодисменти. Засега не бе станал нито много дебел, нито много пъпчив — всъщност в този час на деня нито дишаше тежко, нито бе много потен, още даже не беше пиян... Лев загази, защото някой близо до него извика — една дума само, най-злощастната дума при сегашните обстоятелства. Думата „педераст“. Лев разправяше как главата на Углик се извърнала рязко към него като шибнат ветропоказател. После тръгнал към него. Според мен бе избрал Лев, защото този път си бе търсил по-невзрачен противник. Двоен удар в ушите с твърда длан. Всички помнеха екот, но Лев помнеше детонация.

Това не беше последното постижение на Углик по време на краткия му престой между нас. По-късно същата вечер бе отскочил до женския сектор. Там също се беше представил достойно: не насилваше, само биеше. А накрая, по обратния път към надзорката, бе успял да се спъне и да изгуби съзнание под дървения портал на завода за детски играчки. Углик прекара пет часа на чети-рийсетградусов студ. С ръкавиците на ръце.

Ровно, селският исполин, се оправи набързо. А пък Лев... тази нощ той лежеше проснат възник на нара си, а два червея от кръвясала слуз изпълзяваха от ушите му. Всички около него говореха как да си отмъстят и кога, ала Лев си оставаше същият. „Провокация е — повтаряше той. — Углик е провокатор“. Вече почваха да му обръщат внимание. „Не се хващайте. Не се хващайте“. А пък после погледна към мен и внезапно попита:

— Някой чува ли ми гласа?

— Какво? — сепнах се аз.

— Чуваш ли го? Аз не мога. Само вътре в главата си.

Три дни по-късно имахме възможността да погледаме Углик в продължение на цял час. Дори в нашия свят на сиамски близнаци, мъже с рибешки опашки и брадати жени той си струваше да бъде видян.

Бяхме под неизменната сянка от стрехата на дърводелския цех и пред нас се разкриваше ясна гледка към верандата на лазарета, където Углик седеше по палто и ботуши, завит с одеяло в един люлеещ се стол. Нямаше ръкавици. Мълчаливо се скупчихме на прозореца. Явно смяташе да запали, но това не бе никак просто. Януш сложи цигарата в устата на Углик, запали я и се отдръпна.

Висяхме до прозореца с инструменти в ръка. Ни един не помръдваше. Углик сякаш си пушеше доста спокойно, но на всеки няколко секунди вдигаше ту едната, ту другата си бинтована китка, преди за пореден път да осъзнае, че вече няма ръце. Изплю фасата си през парапета, но след малко се сети, че ще му трябва нов. Бутна пакета на пода и започна да го подритва; след това коленичи, мъчейки се да ползва чуканите на китките като щипци и лостове; просна се по корем, сякаш искаше да обладае дюшемето, да го блъска и да го целува; гърчеше се и дращеше, докато не измъкна един фас с търсещите си устни.

И, разбира се, не се свърши с това. Да позяпаш прасе в мига, в който обърква бройката на главите или пък на тарелките и лъжиците; да го гледаш как спира, мръщи се и започва отново, бе като да се върнеш за минутка в училище, за да зърнеш абсурда, тайната нелегитимност на властта на големите. Чак да те досмешее. Но това е навън. В лагера е различно. Стояхме до прозореца на цеха. Никой не се смееше. Не продумваше и не мръдваше.

С явно самодоволство Углик се завърна на стола си и отметна глава, та цигарата щръкна като мъничка флейта, сякаш всеки момент би извила ода в негова чест. Тупна се по джобовете, без съмнение чу дружелюбното тракане на кибритените клечки в кутийката, бръкна вътре. После се вкамени за един нетърпим промеждутък, преди да изкрещи продрано на Януш.

— Никога не съм знаел — чувахме го да казва в разговор (при това неведнъж), — никога не съм знаел, че тук в тундрата става чак пък толкоз студено.

И докато Януш се отдръпваше пак, Углик с рязко движение за миг му подаде липсващата си десница. Видиш ли, нещо друго се въртеше в главата на Углик, и това беше смъртният страх. Подвизите му първата вечер в женското отделение предизвикаха първо подписа, след това демонстрация, а накрая и стачка. Това щеше да се забележи. В крайна сметка на Углик много му се събираше.

Тази пролет няколко лагерници от Колима ни разказаха как свършило всичко. Върнали го в Москва, съдили го и на шега го осъдили на година в златните мини на далечния североизток. Злато той не копал, съответно храна не получил и почти моментално се превърнал в лайнояд, и то четириног. За един месец умрял от деменция

и недохранване. Но дори и да знаехме какво има да става, то не би разведрило мислите и сърцата ни, докато се тълпяхме край перваза на цеха.

Такова беше естеството на лагерния живот, че човек страдаше даже за Углик — и за него, и с него. Страдаше даже Лев с кълтящата си глава, с възпаленото и шипящо от пероксида на Януш ухо, с разлюлените си от гадене и световъртеж вътрешни жироскопи. Продължавахме да го гледаме в септичен ужас. Привличаше ни не просто отвратителната симетрия на раните му, като че ли нанесени с варварски изтезания. Не. Углик ни демонстрираше как стояха нещата в действителност. Ето го господаря ни: толкова затъпял от уплаха, та забравя, че няма ръце.

После у брат ми и мен се загнезди съмнение какво още ни чака. Беше непоносимо и аз, тръпнейки, го отхвърлих. Но вече бях чул как нашепва... хората като Углик, техните синове и светът, който ги ражда: това всичко ще мине. Ала има и друго, а то никога няма да мине, то едва сега почва.

Углик изплю втората си цигара, избърса нос с чукачето си и блъсна вратата с рамо.

На пети март ни събраха на двора и ни съобщиха за смъртта на великия вожд на свободните хора по целия свят. В зоната се възцари тишина, рядък вид тишина: спомням си как се вслушвах в подземния шум на жиците и релетата в синусите ми. Тишина като безвъздушно пространство. Него вече го нямаше никъде. А преди бе навсякъде.

Оттогава се носехме право към катастрофата. Никакви амнистии (не и за политическите), все по-чести и по-безобразни провокации (като идването на Углик) и несдържаната ни нервност, обхванала всеки друг освен Лев. И, естествено, се надигнахме. Те не можеха да ни удържат. Чак до четвърти август, когато всичко свърши с чекисти, пожарни и бронирани камиони, от които стърчаха картечници.

— Имаме малко време — казах аз. — Малко време за приказки. После трябва да застанеш при другите.

Лев бе сам в спалното помещение. Седеше на масата до печката (студена през летния месец), скръстил ръце като съдия.

— О, Спартак — рече той. — А това пък какво е? Барикада ли, що ли?

Претърсваха цялата зона, сектор по сектор. По горещия вятър ту долитаха, ту заглъхваха викове и картеч, крясъци и тътнеж от изравнени със земята стени.

— И жените са там — обадох се аз. — Който може да ходи, е на линия. Нямах избор. Как ще те изтърпят тези хора, след като всичко свърши?

— Мокра работа, ммм. Ако има останали хора, след като всичко свърши. Няма да се учудя, ако изтрепят и прасетата. Я да пушим, братле. А така, по цигара за размисъл...

Говореше с нов глас или с нова нотка: прецизна, някак законодателна и леко налудна: глас на самотник.

— Знаеш ли — продължи той, — масовите убийства искат да се състоят. Те не са неутрални. Помниш ли как ни броиха на двора, петдесета година ли беше? Като падна вишката. Беше дяволски смешно, нали? Но тогава се чу как прищракват затворите. А на всеки в гърдите му смях, като че ли вулкан ще изригне. Един кикот и щяха да почнат. Скотобойна за шутове. Е, тогава разбрах, че кланетата искат да се състоят. Искат да станат кланета.

— При това положение, пожелай си касапница. При това посевместна.

— Да, заплашиха ме вече. Малко като армейска блокада, нали? Би могъл да намериш славна смърт в авангарда. Или сигурна и безчестна смърт в последните редове. Запали си. Напоследък току си припявам „Друг, давай покурить“.

— Има и други причини — казах аз. — Ако си седиш тук на пейката, ще се чувстваш сговнен през остатъка от живота си.

— Е, бездруго няма да се чувствам по-различно за дълго, нали? Слушах радио с Януш. Навън вече върви на добре. Докторите са амнистирани. „Инфлуенцата“ умря заедно с него. Зоя не е в Биробиджан. Ще се върне в Москва. В своето си таванче. Бъдещето е светло.

— Няма повече да напишеш и ред. Нито някога ще изучаеш жена си.

— Убеди ме накрая, братле. Бих могъл да изляза, да стъпя върху някой кашон, да им кажа да не се хващат, да се връщат в проклетите си

бараки и да чакат. Мога също да ида при другите. Знаеш, че ще убият водачите. Имаш около десет пъти повече шансове да загинеш от мен. Досега не съм знаел, че си толкова романтичен.

Провокиран или не, норлагският бунт притежаваше героична красота. Не можех и не исках да се откажа от него. Бяхме готови да мрем. Аз познавах войната, но това тук не бе като нея. Ще го кажа направо. Ти грешиш, мило мое безценно съкровище, ако мислиш, че в часа преди битката всяко сърце е изпълнено с омраза. Тъкмо там е иронията, тъкмо там е трагедията. Слънцето изгрява над равнината, където двете армии са строени една срещу друга. И сърцето на всеки е пълно с любов — към живота си, към живота на всички, към живота изобщо. Не с омраза, с любов. И фактически не успяваш да откриеш омразата — а ти трябва, преди да пристъпиш сред вихрушката от метал. На четвърти август любовта още я имаше, даже по залез слънце. Беше... бе като Бог. И не руският Бог. Беше великолепно как стояхме ръка за ръка. До един — и жените, и Лев, та дори и лайноядите — всички бяхме ръка за ръка.

Два дни по-късно бях в преразпределителен лагер насред тундрата — за прехвърляне или екзекуция. Семьон и Джонрийд вече бяха застреляни, още щом самолетите дойдоха от Москва. Берия беше паднал. Арестува го моят маршал, Георгий Жуков. Бях безкрайно щастлив. Лаврентий Берия, умният перверзник, вдигнал очи от бюрото си и видял своя жребий: човекът, който спечели Втората световна война... Безпредметно ме прехвърлиха в Красноярск, а на другата пролет ме извозиха обратно по Енисей. Когато се върнах, ремонтираха една неизползвана спалня до склона на връх Швайнстейгер, за да стане тя Домът за свиждане.

На пети август, близо двайсет и осем часа след извънредната операция, Януш се видял в огледалото и помислил, че в шапката му е имало талк. Косата му била бяла.

Горе-долу по същото време (друг семеен въпрос, свързан с кончината на Сталин) Вадим — мой полубрат и близък на Лев — бил пребит до смърт, потушавайки бунтовете и стачките в Източен Берлин.

ТИ СИ В РАЯ БЕ, МАМКА МУ

Та така, преминаваме към съпружеските визити. Не забравяй: през петдесет и шеста животът бе лесен.

Жените бяха почнали да идват в лагера още преди две години, но това право се полагаше само на най-ударните от ударниците. Тъй че Лев стана тъкмо такъв, също като в началото. Като си го припомням сега, виждам умалената версия на плакатите от едно време — едрите капки пот, изпъкналите жили по ръцете, та дори и металния поглед, взрян далеч в бъднините. Беше отдал труда си и печелеше правото. Но въпросът сега беше следният: дали всъщност го искаше?

Като знаех колко тежки и разнородни страдания носеше почти винаги, все се чудех защо си остава толкова възделена и търсена: къщичката на хълма. Изучавах отблизо това посвещение — въпреки че, признавам, отначало не се задълбавах. За съпрузите брачната визита означаваше прясно бръснато теме, дезинфекция и мощна струя от пожарния кран. Излизаха от банята неузнаваемо изжулени, зачервени, напрегнати, дрехите им втвърдени не от кал, а от злостните препарати. После с всички привидности на апетита и хъса бързаха с лека охрана към Дома за свиждане. А на другия ден, като гледах как поредната съсипана сянка се запрепъваше надолу по хълма, аз се хващах да мисля: врънкахте за това. Борихме се за него. Какво става сега?

Много скоро обаче ме застигна прозрение и наведох глава пред по-висшата сила. Да, наистина ми се струваше, че това е целта на господстващата система — до един да ни натика в най-тесния ъгъл. Вън това се наричаше „живот в ъглите“: в една стая живееха общо четири души, двойки или семейства, всяко в своя си ъгъл. А жените, които идваха в Дома за свиждане, образуваха своя собствена категория — жени на народни врагове — и живееха в нещо като статично изгнание вън, в голямата зона. И не само жените, а и целият род. Тъй просторните стаи в къщичката на хълма всъщност бяха претъпкани. Октоподът протяга течните пипала на неправдата и вината, а пък ти си му пастта.

Всеки мъж беше различен. А дали? Все пак мисля, че имаше обща тема. И тя беше хронична анемия. Всеки искаше да е пълнокръвен, но кръвта му белееше бистра. Ей на този лицето си признава провала, тялото му го признава: сгърченото лице и памуковата мекота на крайниците. Другият пък се хвали с успеха: блъска те до стената и шептейки свирепо, гледа покрай теб и през теб и разказва какво тя му направила, какво той ѝ направил. А сърцата им също нямаха защита. Този мъж току-що е научил, че бракът му е приключил и децата му са оставени на държавата — той е на косъм да поеме към периметъра. Струва ми се общо взето убедително приповдигнат — нищо, че е все умислен и често приплаква; той наново отмерва и пренарежда загубите си, а това вероятно е най-доброто, на което може да се надява човек. И това е едва първата вълна от остатъка на живота ти. Виждаш насъбрана цялата сложност, която те чака на свобода. Всички стъпваха тихо покрай тези мъже и техните плащове от самота.

Разбираш ли, Домът за свиждане беше още и дом за сбогуване — даже и в най-щастливия случай. Има свиждане, значи има сбогуване и годините на раздяла се връщат.

Затова като тръгнах по работа да изкачвам тази стръмна пътечка и съглеждах белите керемиди върху покрива на къщурката, бели и хубавки върху черния торс на Швайнстейгер, имах чувството, че минавам покрай двойно опасания с бодлива тел карцер.

И настъпи денят: 31-ви юли 1956 година. Свечери се.

Тръгнах да го взема от банята. Той стоеше сам в съблекалнята, в най-далечния край, върху една талпа жълтеникава светлина. Между нас по това време съществуваше нещо като взаимна зависимост. Обич също, но противоречива; този ден — тази вечер — както никога досега.

— Тя е тук — казах аз. — Америките. Северната и Южната. Карат я да попълва някакви формуляри.

Лев ми кимна и бавно въздъхна. Вече рядко се случваше, ала все пак можеше да отпратят Зоя, да ѝ се подиграят; можеше да му отпуснат половин час с нея в караулното, а някое от прасетата да стои и да чопли зъбите си между тях... Лев бе избръснат, обезпаразитен и изплакнат с маркуча на пожарния кран. Подскачаше леко нагоре-

надолу като боксьор от категория „петел“ преди мач, който очаква да спечели.

Изведоха ни от зоната, отвъд телената ограда, по килима от диви цветя и нагоре, по стръмната пътечка и петте каменни стъпала до пристройката — тази сбита и управляема мечта за покой и мекота с всичките ѝ завески, с абажура и подноса върху табуретката. Термосът водка и свещите, от които през белите нощи всъщност нямаше нужда. Дотогава не чувствах тревога у брат си. Беше млад. Беше страшно заякнал. Лявото му ухо беше мъртво, ала вече не бе възпалено. Спеше на горния ред и ядеше пълната дажба плюс четвъртинка отгоре.

И тогава дойде онзи трепет: двете обърнати нашивки на веждите, зинали умолително. Не, не можеше да го няма: онзи страх от провала. Онзи, който сигурно трябваше да ни прави по-честни, но на практика ни влудяваше.

Спомняш ли си какво му казах? „Ти си в рая бе, мамка му.“ Казах още: „Виж какво. Ако искаш, ме пращай на майната си, ала ето какво те съветвам. Не очаквай Бог знае какво. Тя едва ли ще го очаква.“

„Не мисля, че очаквам Бог знае какво“.

Прегърнахме се. Докато се измъквах, видях малката измишльотина на перваза, епруветката, закрепена на издяланата си рамка, и едничкият цвят без стъбло — в любовно бургундско.

За вечерта на трийсет и първи юли вече ти разказах.

Кафенето на граф Кшищов. Мъчейки се да сдържа смеха си, той ми даде чаша гореща черна помия. Мъчейки се да сдържам смеха си, аз я изпих.

— Кшищов — казах му аз. — За какво са ти тези „ш“-та по средата на името? Защо не се пишеш Кристов?

— Никакъв „Кристов“ — отговори ми той. — Кшищов!

После лекцията за Иран, на която не ходих. После срещата с Таня: щърбата ѝ уста, като белег, отбелязваше времето посред това, дете някога ѝ е било лице. Таня беше на двайсет и четири. Полунощ дойде и си отиде.

Да се правиш на разумен човек: много е уморително. Също както и да се правиш на свестен. Трябваше да подремна, разбира се. Само че как да стане? Бях видял жена в женски образ: Зоя, гледана отстрани. Под памучната бяла рокля всичко в нея се движеше — лявата ѝ ръка

литваше да оправи метнатия през рамото шлифер; дясната ѝ размахваше пълната сламена чанта; гърбът беше Бразилия, а гърдта — Калифорния; това всичкото синкопирано, аритмично вървеше по пътеката към Дома, където чакаше Лев.

В тъмнината край мен всички дъвчеха сънните залци, гълтаха ги, преглъщаха. Знаех го този сън, всички ние го знаехме — покрай теб се носят самуни с цвят на мед и горчица и се пръсват в мъгла из ръцете ти, върху устните, по езика.

Аз обаче имах друго в устата си. Цяла нощ се въртях и пълзах из зърнисти пейзажи, из пустиня, в която всяко пясъчно зрънце рано или късно се провираше между зъбите ми.

Зърнах го зад преградата и реших, че нощес е изгубил очите си. Честен кръст. Водеха го за ръката или може би го влачеха за ръкава. После прасето просто го метна на двора. Лев описа пълен кръг, залитна, изправи се и най-сетне запристъпва напред.

Спомних си също февруари четирийсет и осма — тъкмо беше пристигнал и излизаше слепешком от корпуса за дезинфекция — първо левият крак, после десният, — но не бавно, защото вече знаеше, че има да прекосява големи разстояния. Сега стъпваше бавно. Сякаш страдаше от кокоша слепота посред пладне. Приблужи се и аз забелязах, че причината е по-проста — не го интересуваше нищо, което се намираше на повече от два пръста от лицето му. Очите му бяха извъртяни навътре и го смъкваша все по-ниско, вътрешно го смаляваха. Лев премина край мен. Челюстите му мърдаха, сякаш упорито смучеше нещо твърдо и сладко. Някой скътан бонбон, пъхнат там на раздяла от Зоя? Аз не мислех така. Мислех, че се опитва да отбие нов привкус в устата си.

Аз, разбира се, нямах представа какво точно се е случило между тях. Но усещах тежестта му по начин, който дълго време ми се струваше периферен, перверзен и тревожно безличен. Отлетяха без стон всичките ми социални надежди. По-точно тъкмо тогава спрях да вярвам, че човешкото общество може някога да постигне нещо мъничко по-добро от всичко предишно. Зная, че според теб тази моя надежда се е изпарявала удивително бавно. Но бях млад. И за четири месеца през пролетта и лятото на петдесет и трета година дори тук бях усетил вкуса на утопията, бях се нагълтал с любов и възвишеност.

Два дни и две ноци той лежа по очи на леглото си. Даже надзирателите не се опитваха да го помръднат. Но не можеше да продължава така. На третата сутрин изчаках спалнята да се опразни и тогава отидох при него. Застанах над свитото му тяло. Мънкайки и мърморейки, търках раменете му, докато той отвори очи.

— Работи днес, братле. Днес хапни.

След което го смъкнах от нара и му помогнах да стане.

— Слушай, — казах му — вечно ли ще мълчиш? Какво толкова може да е станало? Е, добре. Значи те напуска.

Лев навири брадичка и пред мен зейнаха ноздрите му. Не мисля, че до този момент го съзнаваше. Пак бе станал пелтек.

— Зоя да ме напусне? — успя най-накрая да заекне той. После пак се замъчи. — Не. Искат пак да се оженим. Както трябва. Щяла да ме следва навсякъде. „Като кученце“, така вика.

— Значи — рекох му — всичко е ясно. Не го вдигна, нали? То на никого не му става, не и тук. Знаеш ли, в цялата история на Дома за свиждане не е имало и едно чукане.

— Стана ми. Всичко мина добре.

— Е, тогава кажи ми.

— Ще ти кажа, преди да умра. — И наистина доста време му трябваше да го изплюе. — Аз преминах — рече той, борейки се с думите, сякаш искаше да ги заприщи с цената на всичко — във втората част от живота си.

Нищо не можех да направя, освен да му помагам с нормите и дажбите. Само дето не можеше да яде. Мъчеше се, обаче не можеше. Извъръщаше лице. Пиеше водата и понякога успяваше да преглътне чая. Но нищо твърдо не успя да премине устните му до септември. Никой не се шегуваше, не се усмихваше и не коментираше. Опитите му да работи, да яде и говори бяха мълчаливо зачитани от всички затворници.

От друга страна, аз също бях преминал във втората половина от живота си: по-добрата половина. Той премина и аз преминах. Ние преминахме.

Междувременно лагерът просто изчезваше покрай нас. Всичко тук се разпадаше, а затворниците бяха само препятствие — ние само

се пречкахме. Идваше свободата, а пък аз се заех да бездействам. Лев постепенно се върна към предишния си режим — към вдървените си подскоци и възето за скачане; пак приличаше на боксьор, но с мрачната неохота на някой, когото са накарали да се бие далеч над своята категория. Тръгнахме си почти последни. По това време вече само дете не къртеха дъските от покрива над главите ни. И когато не остана затвор, пуснаха затворниците ей така да си ходят. Лев тръгна пръв.

Трябваше да изчакам три седмици за гумения печат. Ала нищо не ме плашеше, притесняваше или смущаваше. Не се дразнех от нищо: ни от липсващия ми документ за реабилитация, ни от нископриоритетния железопътен ваучер; ни от „пътническата дажба“ хляб. Не се дразнех дори и от гарата в Предпосилов — на пръв поглед абсурд да успееш, след като за една седалка се блъскаха десет души. Запретнах ръкави и заех мястото си на опашката.

Двайсет и четири часа по-късно, докато се настанявах в нишата край прозореца със спечена кръв по кокалчетата и скулите, аз се обърнах и видях залепено за стъклото лице. Качих се на седалката и извиках през процепа:

— Откога си тук?

— От самото начало. Искам да се прибера.

— То се знае, че искаш.

— Не у нас. — Той поклати глава. — Там.

И отново борба, и пак газих крайници и тела (вече непоклатимо натъпкани), и пак влизах и излизах навън, само за да набутам Лев на своето място.

ТРЕТА ЧАСТ

3-И СЕПТЕМВРИ 2004 ГОДИНА, ПРЕДПОСИЛОВ

Днес в местния вестник има статия за дивите кучета в Предпосилов.

Авторът упорито нарича тези кучета „диви“, но ужасено наблюдава на тяхната дисциплина и колективизъм. Той описва „съгласуваните атаки“ по сергии и магазини, и особено една месарница, в която се вмъкнали през задния двор и „отнесли“ пет свински пържоли, три пилета и щафета салам. Набегът, пише той, бил следен от „патрула“, който с лай съобщил на водача, че теренът е чист.

Авторът компетентно сравнява дивите кучета в Предпосилов с кучетата-„мутанти“ в Москва. Кучетата в Москва се наричат „мутанти“ не защото си имат по две глави и опашки. А защото живеят в метрото и се возят на влак. Може би ще ти бъде интересно да чуеш, че веднъж имах гълъб за спътник в лондонското метро. Качи се на Уестминстър и слезе на Сейнт Джеймсис Парк.

„Официален източник“ твърди, че дивите кучета в Предпосилов неотдавна разкъсали на общинска площадка деветгодишно дете. Тези данни не са потвърдени. Слуховете, че идват кучета, са достатъчни да опразнят улица или площад.

Тук в хотела ми казаха, че кучетата слизали по уличката зад кухните всеки ден в един и двайсет и пет. По тях можело да си сверяваш часовника. Смятам да погледна отблизо дивите кучета на Предпосилов.

Кой каквото ще да казва, Дудинка представлява едно разумно решение. Ако имаш дървесина и въглища и си близо до голяма река, рано или късно ще се получи нещо доста подобно на Дудинка.

Дудинка съществува от почти три столетия. Предпосилов — от четирийсет и четвърта. И не се е развивал като Дудинка постепенно, а е тръснат накуп — с Ленинския проспект и Дома на културата, с драматичния театър, спортния си комплекс и Партийния дом, а наскоро и с Музея на обществената история. Защо град? Минна база — добре;

заводски комплекс — да, напълно възможно; ако трябва, каторга с шейсет хиляди души. Но защо да строиш град тъй близо до полюса?

Като излязох от Норлаг, почти цяла година усещах, че вървя по черупките на свободата. Това чувство ме завладя и сега — неприятно трептене в пищялите, гадничко приповдигане на гръбначния стълб. Предпосилов е кух. Под града има мини, километър дълбоки. И самата земя е черупка, през която кракът ти минава. Връх Швайнстейгер представлява издълбано до края черно яйце в порцеланова чашка.

Това вече не е Вторият свят. Не е даже и Третият. Сигурно е Четвъртият. Вече необитаем по всички нормални стандарти, Предпосилов е станал вероятно най-мръсният град на земята. В хотела има изумени еколози от Финландия, от Япония и Канада. Ала жителите му продължават да пъплят, а пък пушеците от комбината се оригват все тъй горделиво.

Аз съм най-старият в Предпосилов с преднина от трийсет и пет години.

Късно вечер се отбивам в клуб „Шейсет и девети“ (кръстен на паралела). Има някакъв мазен певец, приличащ на Елвис (от късния му период), сред драматично развихрени бели дипли. Сервитьорки по прашки, обикалящи курви и софт-порно по вдигнатите нависоко екрани. Не. Не се чувствам отвратен. Чувствам се отвратителен. Други старци като мен съществуват, нали, Винъс? Но наистина всичко това продължи твърде дълго.

Планът е да постигна онзи свой махмурлук. Но не го следвам съвестно. Махмурлукът ми всъщност не е махмурлук. Сбърках. Той е смърт. Има нещо в средата на мозъка ми, нещо като пленена кихавица.

А на всичко отгоре сега живея с постоянно изпуснати нерви. Преди три дни ги изпуснах и все още не съм ги овладял. Станал съм гласовит, вече всявам уплаха на бара — и не само сред персонала, а дори сред клиентите. Така дълго мълчах, че сега съм като многократно по-свадлива версия на Стария моряк. Ето как процедирам на бара: от мен всички поръчки, но и всичките приказки. А понякога вадя от портфейла си пачка банкноти и изхвърчам от помещението, за да търся на кого да крещя.

Четох нещо, което ще ти бъде особено интересно; нали принадлежиш към едно самонараняващо се поколение. Имам предвид

историческата съдба на урките.

Нямам намерение да отворям наново дебата ни (да го наречем така) за обещата на брадичката ти. Мекото на ухото, разбира се — но защо пък брадичката? Знам: има някаква странна утеха (обясняваше ти) в това да фокусираш цялата си уязвимост в една конкретна част на тялото, която в момента те боли, но скоро ще заздравее; после вмъкнатата дрънкулка ще бележи мястото на нанесената от самата теб рана. Е, добре. Ами „рязането“, а, Винъс? Предполагам, че ти се въздържащ: когато се виждаме, ръцете ти често са изискано голи. Но мнозина го правят. Както чувам, близо дващсет милиона млади американци редовно прибягват към кръвоносната клапа.

На етапа на своя упадък културата на урките така се изпедераста (пасивните се свиха, активните се перчеха), че човек се запитваше дали открай време не е била криптопедалска. Чувствам как потреперваш. Тези думи за теб са като парещи точки, нали? Вътрешната ти цензорка, твоята комисарка, не харесва подобни неща, нали? Имаш цензор в главата си, но това не е страшно: освен нея там има жизнерадостна мажоретка. Значи не е чак толкова лошо човек да има идеология като твоята... Разбери ме сега, Винъс. Чувал съм, че си струва да видиш сцената на любовно убийство между двама мъже, но по същество хомосексуалният импулс е напълно миролюбив. Криптопедалите са предполагаемите хомосексуалисти; те спят само с жени и са сред най-опасните хора на света.

Нещо повече — тази култура се отдаде на автоагресия с цялата ярост на урките. Те пренесоха битката вътре в телата си — гълтаха гвоздеи, натрошено стъкло, остриета и железни лъжици, парчета бодлива тел. И отделно се самоосакатяваха, самоизяждаха, самокастрираха. Моята страна винаги е била странно гостолубива към саморазрушението. С това се е почнало през осемнайсети век — имало цяла ерес, на кастратите, за които рязането на инструмента било задължително условие за спасение.

Рязане. Прави се, за да прекратиш вцепенението, нали? Урките бяха затворници и се бореха с вцепенението в лагера. Ами твоите хора с какво всъщност се борят? Ако става въпрос за вцепенението на напредналата демокрация — не мога да ти съчувствам. Видиш ли, други системи напояват жлезите ми и гъделичкат окончанията на нервите.

Като пристигнах, накарах да ми покажат Музея на обществената история. Прилича на химическо чистене или на корейска бакалничка. Капаците му са спуснати, но дали за ремонт или за окончателно затваряне, никой не знае.

Ала когато минавам оттам рано привечер, капаците са отворени. Дребният ми подкуп е приет от ръждивокос младеж в бял гащеризон. Казва, че е електротехник. Във всеки случай убедително човърка някакви кутии с бушони, поправя ги или просто ги маха. Дава ми назаем едно от трите си мощни фенерчета.

Лутащият се лъч ми разкрива къса аркада с по четири експозиции от всяка страна — живи картини. Стъкълцата от строшените крушки пукат и се разцепват под нозете ми, докато се придвижвам напред — край вогулите, ентсите и остяките, край нгасаните и край всички останали: край погълнатите, избити и отровени с алкохол племена от полярният кръг. После стигам до зеките: с други думи, до нас. Гледам другите фигури покрай себе си, кльоцави привидения от изчезнали племена. По-добрата част от теб иска да ги приеме като облагородяваща компания във всяка форма или обстановка. Всички сме жалки, жалки копелета. Но все пак тези множества са далечни, пък и тъй или иначе щяха да изпаднат в най-обикновена модерност.

Гипсовите им отливки гаят силуетите на препарирани елени, дават къшеи хляб на пластмасови хъската. Ние с Лев сме представени от едно чучело на дъртак, седнал край софрата пред отворената вратичка на фурната до наежено-снежни прозорци и разхвърлян креват. Ентсите имат възстановка на шамански костюм, имитация на юрта. Ние имаме ръкавици без пръсти и очукана паница. Всичко това под трепкащия и вече гаснещ лъч на фенерчето.

„Искахме най-доброто — беше казал навремето един стар кремълски апаратчик по повод на друга катастрофа, на друг зрелищен ад. — Само че се получи както винаги.“

Първо основно училище прилича на лаборатория и контролен експеримент. То ни показва как се изгражда руската действителност.

На третия ден стигаме до точката, от която нататък ситуацията няма накъде да се влошава. Помисли само. Прежаднали са, гладни, без

достатъчно въздух, изплашени, мръсни — и това не е всичко. Навън кучета гризат гниещите тела на убитите през първия ден мъже. Ако заложниците могат да подушат това, ако биха могли да го чуят — да послушат как гладните псета на Северна Осетия ръфат бащите им, значи и петте им сетива са получили своя стимул и руската тоталност си е на мястото. Нищо повече засега. Положението не може да бъде влошено. Само смъртта може да го влоши.

Тя идва в момента на облекчение, на частично облекчение; това руската тоталност не би изтъпяла. След известни преговори медицинските лица се заемат с кучетата и трупове, когато бомбата пада от баскетболния кош и покривът на салона се срутва. Ако беше убиец, това би бил твоят миг. На малцина е даден шансът да стрелят в гръб по деца, тичащи по бельо покрай гниещи трупове.

И не мога да намеря руснак, който да го повярва... „Искахме най-доброто, но се получи както винаги.“ Не мога да намеря руснак, който да вярва в това. Не са искали най-доброто, или поне така смятат руснаците. Искали са това, което са получили. Искали са най-лошото.

Гогол, Достоевски, Толстой: всеки от тях настоява на един руски Бог, специален руски Бог. Руският Бог няма да бъде като руската държава, а ще плаче и пее, докато сее смърт.

Чувствам смъртен страх за живота си, Винъс, и това не е само фраза. Страхът сякаш извира. Сякаш? Страхът извира не от мен, а от земята или етера. Ще почакам да мине — друго нищо не мога да сторя. Изтъркулва се покрай мен и изчезва, оставяйки метален вкус в устата ми и по цялото ми тяло, сякаш са ме топили или галванизирани. После се връща — не същия ден, може би не и другия, но се връща, търкаля се и громоли покрай мен. Мисля, че открай време обикаля планетата. Ала само смъртниците усещат как минава край тях.

„Мъртва навигация“ е израз, който използват моряците — означава простото изчисление на тяхното местонахождение в морето. Не по звездите или някакъв ориентир. Само по посока и разстояние. Знаем къде се намирам: пристанището, към което съм тръгнал, вече изплува в мъглата. В момента извършвам „мъртва навигация“. Навигирам сред мъртвите.

В джоба ми, в малкия вътрешен джоб, лежи още неотвореното писмо. Държа го там с надеждата, че ще проникне в сърцето ми чрез

процес на доброкачествена осмоза, дума по дума, на пръсти. Не желая да намесвам главата си, не желая да намесвам ръцете си.

Ала ще го отворя и разгъна пред себе си някой от близките дни.

2

БРАК С КЪРТА

От самото начало фантазирах за следващите страници. Не мисля, че ще ти се видят особено вдъхновяващи. Но докато ноздрите ти настръхват и челюстта ти вибрира, вслушай се в моето доволно цъкане — тихичкото сумтене и гукане на почти пълното ми блаженство. Е, това са ми „тихите занимания“, като тези, с които често те карахме да се захванеш, ако след преяждане с шоколад и след няколко часа пицене, мятане и въртене се примиряваше с блокчето за оцветяване на кухненската маса или с приказката на запис в стаята си, преди пак да започнеш да пициш, да се тръшкаш и мяташ.

Аз съм чужд в една чужда земя. Пред очите ми се разкрива свеж и бляскав пейзаж: ландшафтът на рутината. Господи, каква хубава гледка. Да, ще има спадове и поврати, особено за твоя несъщ чичо и неговата съпруга, но засега техният живот следва собствения си възход и падение. Вече не чувстваме непрекъснатото оловната маса, гърленото дишане и слабоумния взор на държавата. Как да ти пресъздам невъзможния блясък на ежедневието? Ние сме в безопасност, засега: над нас са стандартните фрази на баналността. Като хроникьор от друга епоха, аз почти бих могъл да започна да разчиствам след своите гости. „Зоя е разсеяна както винаги.“ „Не, Кити така и не срещна истинската любов.“ И това продължава почти две цели глави и двайсет и пет години. Всичко си е наред, всички са в безопасност, докато не навлезем в тунел Саланг.

Но преди да се случи това, случи се нещо друго.

Като нереабилитиран политически затворник аз бях „минус четирийсет“, както впрочем и Лев. Този израз вече не се отнасяше до температурата в Норлаг в някой есенен следобед. Сега той означаваше, че четирийсет града ни бяха недостъпни (също и привилегии като работа и квартира). Отне ми три седмици да стигна от Предпопилов до Москва. Прекарах половин час с Кити в крайградски бюфет на име „Пеещият чайник“, където една обемиста раница смени притежателя

си. Това бе наследството от майка ми, която — каза ми Кити — починала тихо през пролетта. После като че все бивах прекачван от градче на градче, все пристигах в малките часове — бледата крушка над изхода на гарата, извърнатият циферблат на часовника и дълбоките каменни стъпала. После слизаш в тъмница, в град от евтин метал. Даже въздухът е абаносов, като отрицание, безусловно отхвърляне на идеята за светлина. Ще речеш — абсолютна безрадостност. Тъмнина и мълчание, и усещане за скованост, сякаш сградите са забити не в кората на земята, а в самия ѝ център. Ала въпреки всичко аз знаех, че шумът от стъпките ми вече не всява страх и че свитите къщички ще се разтворят за мен — ако не днес, то утре. Добротата разтъркваше очи и се будеше, руската доброта — рефлексивната грижа за благо на другия. Бях свободен и нормален човек.

Идвах оборудван с част от парите на сестра ми, част от дрехите на баща ми, част от книгите на майка ми — въведение към електрониката, английски за начинаещи, Шекспировите трагедии в паралелен превод (четирите основни и римските пиеси плюс „Тимон Атински“, „Троил и Кресида“ и „Ричард Втори“). Обичах майка си (тя навярно надзърташе да ме види) както може и е длъжен всеки свестен човек. И се чудех защо не ми беше по-лесно с жените... Е, разбира се, постоянно бях привикван и прехвърлян в друг град, но тази година се превърна в моята номадска ваканция — платен отпуск за учене и пътешествия, и за вътрешно престорояване. Като че ли и Зоя ми тежеше по друг начин. Легнех ли да поспя, тя пристигаше на мига — разсъблечена, будна и приятно разрошена, с насмешлива усмивчица на мъхестата си горна устна тя оглеждаше мен — придружителя към забравата. Но какво я прихващаше? За мой ужас и удивление (това не е нормално, нали?) нейният образ, чучелото на Зоя се изплъзваше от контрола на волята ми. По-рано моята марионетка бе чаровно възискателна, чак сурова в настойчивите си намеци. Вече не. Бе без воля и реплики, безсловесна, безчувствена — покоряваща се, пасивна и почти непосилно тежка. А лицето ѝ винаги бе извърнато настрани в неразчленима тъга и униение. Виках си „Е, нали всички сме свободни сега.“ Затова се отказвах, предавах се, позадържах я малко в братските си прегръдки и сам се извърщах към покоя без сънища.

Плътското милосърдие (доколкото ме спохождаше) и моята, общо взето, вяла реакция към него имаше любопитния ефект да ме

зареди с материална амбиция. Обликът на славянството — бледната форма, украсена с мармалад, състрадателното или благосклонно ръмжене, дрезгавият шепот: това вече не стигаше. Теглеше ме към центъра, към жените му и към парите. И през късното лято на петдесет и осма се понесох в орбита край Москва.

Като стигнал Казан, Лев открил, че жена му и майка ѝ вече били излезли отвъд пределите на града. Чакали го. Разбрах от сестра си, че тримата живеели в „половин бордей“ в покрайнините на друго градче (по-малко и по-забутано — откровено окаяно), където Зоя си била намерила работа в счетоводния отдел на склад за зърно. Старата Естер правела и продавала пачуърк и макар да била на легло, продължавала да преподава иврит (незаконен от осемнайсега година) на един дързък ентузиаст и тримата му невръстни синове, които идвали два пъти седмично. Лев бездействал. Прекарвал по-голямата част от деня (така пишеше Зоя на Кити) проснат възнак, което според нея било разбираемо и полезно; мъчел се „да събере сили“. Замълчах. През последните месеци в лагера Лев отново бе ударник. Глух с едното ухо, стиснал даже насън с вроговената си десница въображаема кирка или лопата — но физически силен. Той твърдял, че не иска да работи за държавата, а на този етап тя и без това не го искаше. А освен нея друго нямаше. Оплаквал се от главобол и кошмари. Така почна дългото му пропадане.

Аз се справях по-добре. Отначало живеех тук-там, установих се в северния край на столицата и отивах там всяка сутрин с влака в седем часа. Много скоро разполагах с пари... През четирийсега година телевизорите в Съюза бяха четиристотин. През петдесет и осма бяха два и половина милиона. До един бяха собственост на партийни членове. Ден и нощ се разправях с телевизорите на номенклатурата — инсталирах, поправях или просто разчиствах след тях, тъй като те нерядко избухваха (дори и изключени и с издърпани щепсели). Скоро можах да си позволя малка екстравагантност: купих си уверение за реабилитация. Доста скъпо за онези години, тъй като Русия не се беше превърнала в (или върнала към) обществото на подкупа. Ала аз се поглезих.

При постъпването си в лагера бях на двайсет и седем. На излизане бях почти на четирийсет. Мързелът и лакомията като светски

приоритети бяха тихомълком изместени от алчността и похотта, които заедно с поезията (да, поезия) запълваха цялото ми време. Движех се между черноборсаджии, а всичките ми приятелки бяха все един и същ типаж. Вероятно най-точно би било да кажа, че те бяха тип „крупие“. Все изпечени курви и фльорци с тънък усет за бизнес. В отношенията си с тези жени срещнах следния все по-тревожен логистичен проблем. Е, да вземем една напосоки. Инвентарът на нейното тяло и умения бе, разбира се, в съответствие с инвентара на миналото ѝ. Той, от своя страна, беше дълъг и изтощително пренаселен. А и тези мъже още дишаха: видиш ли, по това време почти никой не беше убиван. И аз трябваше да узная за тях. Да узная за всички. Ето защо често удължавах почти двойно някоя безнадеждно залиняла връзка просто за да се уверя, че съм измъкнал наяве дрипав контрабандист от Владивосток или мазно бижутерче от Минск.

Между четирийсет и шеста и петдесет и седма бях изял две ябълки, една през четирийсет и девета и една през петдесет и пета. Сега полагах всички усилия да изяждам по една ябълка на ден. Човекът, който ми ги продаваше обичайно, знаеше, че в Съюза пресните плодове бяха едва ли не деликатес. Ала имахме абсолютно различни представи за това какво представлява една ябълка. По опашката течаха процеси на познанство и недоверие. Ако беше петдесет души дълга, седем-осем от тях бяха бивши затворници, други седем им бяха помогнали да получат присъдата. Срещах погледите на тези, които гледаха на ябълката като мен. Ядях всичко — огризката, семчиците и дръжката.

Имахме нужда от среща. На няколко пъти се подпитвахме косвено, колебливи покани биваха колебливо отхвърляни. От негова страна — чувство на отшелничество или парализа, а от моя — страх на лекар-диагностик. Джобната марионетка спеше до мен, вече не тъй намръщена в белите си фусты. Щеше ли да се събуди? И дали аз го исках?

Още като взех ключовете за новия си апартамент, аз започнах да действам. Отправих покана, на която никой руснак не може да откаже: семейна великденска сбирка в новата ми квартира. А денят приближаваше: пролетното равноденствие, първата пълна луна над Северноевразийското плато, петъкът, съботата, неделята.

Не бях виждал Лев от осемнайсет месеца. Влезе в хола, оставяйки Кити и Зоя посред поздрава на вратата. Регистрира усмивката ми и разтворената прегръдка, но продължи да оглежда обстановката — килимите, канапетата, високия до гърдите телевизор в шкаф от орехово дърво, медния рог на грамофона. Израз на лека насмешка не придаваше нито чар, нито изисканост на изключителност на лицето му без постамент, но пък с нос като бучка. Приблжих се и се прегърнахме. Тоест прегърнах го аз. Напълнял, поомекнал и миришещ на непрана синтетика. Но тогава Зоя заля стаята с присъствието си, появи се шампанско и започна седемчасовото угощение.

— Виждаш ли за какво ти говоря? — рече ми по-късно Кити. — Тя му изпива живеца.

— Или може би само изглежда така — казах аз.

Изглеждаше така, защото здравото ухо на Лев (често обгърнато от вкоравената длан) бе обгърнато само към Зоя. Тя му служеше за преводач. Зададеш ли на него въпрос, той те гледаше с някакво селско недоумение, което постепенно стихваше, докато Зоя отблизо му пошепваше за какво иде реч. Той не чуваше — и не говореше. Пелтеченето му бе затвърдено напълно. Затова и понякога, докато тя му правеше някакви знаци (а тя винаги правеше знаци) и внимателно мърдаше устни, имах чувството, че течеше ритуал на беззвучно говорене, на езика на глухите, че без нея той би бил захвърлен в нямата си вселена.

— После малко се поотпусна — казах аз.

— Да, като се напи — рече Кити.

— Сега тя е далеч по-красива.

— Мислиш ли? Всъщност да.

— Има някаква дълбочина. Не у нея, а в хубостта ѝ.

— Забелязах те как я гледаш. Още ли?

— Не, не. Вече не, слава Богу.

— Заеми му пари. Дай му малко.

Но аз казах, че вече съм пробвал.

Нашите семейни сбирки станаха редовни и почнаха да следват все един и същ сценарий — нещо като детска разпра с перчене и отрицание. Обичайно ни гостуваха те, но законите на

гостоприемството повеляваха от време на време ние също да ходим у тях. Лев бе твърде различен в Казан. Властен беше. Срецахме се не в хотела, където отсядахме двамата с Кити, а при ъгъла на две улици в индустриалния квартал — сред цинковите мъгли на Заречието. После тръгнахме на дълга разходка, ние гостите крачехме след зачулените им полушубки, зад два чифта ботуши от поскърцваща гума. „Ето, стигнахме. Колко хубаво“ — казваше той и разтваряше подгизналата врата на студентски стол или закусвалня с намалени цени. Докато си въртяхме хапките из чинията, той ни питаше дали е вкусно. Хубаво ли е сготвено конското? Кашата е al dente, надявам се? И когато с това се приключеше, получавахме чаша картофена водка в шумна пивница или кръчма. В осем и половина Лев и Зоя заджапваха към автобусната спирка.

Тези срещи, разбира се, се планираха явно и едва ли не демонстративно с наказателна цел. Кити нямаше нищо против, а на мен ми бе смешно по един късащ нервите начин. Страдащата бе Зоя. Тя си вееше с кърпичка и изправила гордо глава, си поемаше въздух дълбоко през скованите ноздри. Изчервеше ли се, оставаше половин час така, дългостеблената ѝ шия заприличваше на аквариум от променливи синьо-алени сенки. В Москва аз естествено си откъщавах, като ги водех в модернистки гангстерски ресторанти и в традиционалистки гангстерски казина. Сервитьорът със смокинг ни поднасяше зелен шартръоз и аз пиех за трийсетия рожден ден на Зоя, вдигнал тост изпод лъскави топки и въртящи се огледални кълба.

Гледката на Лев и Зоя неизбежно внушаваше непосилно смущение, срам и за революцията, и за всички утопистки мечти, та дори и за твоите: гледката на човешко неравенство. Ти, надявам се, си усетила как затрогващо ми въздействаше физическата външност на брат ми. „Ей това е лице“ — както казваше майка ми, макар в миналото да бе озарено от усмивката и от меките сини очи. А пък ние почитаме Зоя — нали така, Винъс — заради нейното безразличие към всички норми и квоти на романтическата конвенция — да, към всичко от сорта. Но все пак съществува силата на живота. А контрастът бе като взет от приказка, залъгалка или пожелание от крайморска честитка.

Джак Трал мазно не ядял. А пък Зоя, сякаш метър над него, се полюшваше (вече в Москва), смееше се, припяваше, имитираше този и онзи, кипеше. В душните заведения на Казан Лев правеше голям въпрос от сметката, мръщеше се усилено и свадливо сумтеше над листенцето с надпис 4рубли, даже толкова нямаше, и подлагаше Зоя на измъчен монолог колко точно монети без тежест следва да се пуснат в буркана. А навсякъде другаде Зоя плащаше всяка калория изразходвани спиртни напитки... Лев все още се носеше късо подстриган, като затворник. В лагера едно време аз обичах да приглаждам косата му назад — пръстите ми зажужаваха от това. Но сега, като пробвах да го докосна, бледата му перушина беше влажна и слегната, неумееща вече да гъделичка. Той отметна глава и мушна нова цигара в сбръчканата си уста.

През годините бяха настъпили и други промени: важен придатък към снаряжението от чарове на брат ми. Гънка от тлъстина, спусната много ниско, като пролапс или моден колан-портмоне, между пъпа и слабините; кръгла плешивина като кепе от розов велур; и, незнайно защо, неизменна дъгичка от пот с ширината на лента за шапка, от едното до другото слепоочие. Трите нововъведения изглеждаха странно подобни и стандартизирани върху асиметричния дребосък. Най-вече плешивината. Веднъж, като се изправих внезапно и го погледнах отгоре, стори ми се, че видях отворена уста — изплезен език, брада и подгизнало потни мустаци.

Мрачните и монотонни подмятания на Лев за дома ми, за дрехите, за колата (и, в един неповторен експеримент, и за моето поредно „крупие“) долитаха до мен като хъркане от съседната стая. Не мисля, че ме презираше, задето присвоявах паричките на държавата. Презираше апетита ми. Имах хъс, а това всички руснаци го мразят; но тук имаше и друг пласт. В едно от писмата си до Кити Зоя беше споменала безстрастно, че компанията на Лев в Казан се състояла изключително от възрастни неудачници. Ако бяхме в по-непринудени отношения, бих му казал, че чувства същото като толкова други; всъщност той се поддаваше на всеобща емоция. Много бивши затворници също мразеха парите. Защото парите бяха свобода, дори политическа свобода, а те вече не искаха да вярват в свободата. По-добре никой да няма — ни пари, ни свобода.

Довършвах му изреченията, като заекваше. И ти би сторила същото. Иначе краят им не се виждаше. Освен това вече всички разбрахме как ще свърши всяко негово изречение. А на Лев не му пукаше. Беше спрял да се дразни, тъй като бе спрял да се бори. Бе се предал безусловно и дефектът му деребействаше — няколко ъперкута в брадичката, после скачаше на гърдите му и го душеше, докато млъкне. Сега вече, отметнеше ли глава в някоя столова в Казан, то не беше за да почне гражданска война със самия себе си — за да хвърли на фронта ѝ всичко. Само неохотно слушаше Зоя, която го караше да яде зеленчуци. Главата назад, а надолу — парчето спаружено цвекло или съвсем беззвучната краставица. Имах чувството, че не се бори с дефекта си, а го храни. Една нощ, след препиване с водка, той ми каза, че е спрял да чете. Каза го не между другото, а като предизвикателство. „Ако е зле написано, няма да ми хареса — продължи той по-меко. — А добро ли е, побеснявам“.

Момичетата бяха по-умерени, но ние с Лев поглъщахме обичайните количества алкохол. И двамата се поддавахме на вековната инерция на руското пиянство. Може да се изненадаш, но и двамата имахме доста прилично пиянство: бяхме хрисими, подобаващо тихи, не се случваше често да режем и да буйстваме. Към средата на третата бутилка идваше момент, когато очите му срещаха моите и почти си признаваха един миг съжаление — или може би просто го пропускаше поредната вълна болка. Той не привличаше внимание като пияч. Това наистина би било трудно постижимо. Виж, като пушач привличаше внимание. Пушенето (както и пиенето) поразсейва тревогите. Помъчи се да не пушиш в Русия и ще видиш докъде ще стигнеш. Лев ли? Лев се хранеше, хванал цигара с ръката, в която държеше и ножа си. И когато посегнеше да я гаси, жестът беше единствено стъпка към паленето на нова. И така по цял ден. Според Зоя Лев пушел и по време на бръснене.

Веднъж гледах как вдишва дима с обичайната страст и у мен се вгнезди една мисъл, която галванизира подмишниците ми. Беше следната: зъби на луд. Хубавите му зъби, макар и обилно покрити с петна, все още изглеждаха достатъчно здрави. Само ъгълът беше разбъркан. Вече не стърчаха гордо, а се килваха и привеждаха, и препречваха помежду си. При напълно безумните това стигаше още

по-надалеч; тевтонични движения под кората дърпаха и извиваха зъбите.

Ами аз? Сигурно бих издържал по достойнство, да не бяха танците.

Случи се на три пъти. Все по същия начин... Грамофонът у нас я привличаше отвъд разума; тя заставаше до кутията, като че ли беседваше с него... На три пъти виновно помоли да ѝ пусна американски джаз. Слушаше го и кимаше, после врътваше леко глава, тропваше с чаша по масата и протягаше елегантно издължена ръка към мъжа си. „Вече спрях да танцувам — казваше задължително Лев. — А пък ти не умееш.“ И аз ставах да танцувам със Зоя — колеблив руски джайв. Не усещах добре ли танцува; знаех само, че е адски щастлива, толкова, че се чувствах въввлечен и компрометиран от сиянието на лакомата ѝ усмивка. Но дори на една ръка разстояние тя подскачаше като пукащ кестен. У нея имаше съпротива, като разцентрирана противотежест в шахта на асансьор.

Случи се на три пъти: на три пъти ѝ причерня пред очите и се строполи в краката ми, просната по гръб и разтрисана от беззвучен смях, със стиснати очи и ръце на сърцето. Последния път (вече стигнахме фазата на последните пътища) лятната ѝ рокля, съпротивлявайки се на бързото падане, се запретна над кръста ѝ... Не бе само еротичният шок, светлосенките по пристегнатите в чорапи бедра, тънката архитектурна и вниманието към детайла в неизбродните сводове, стълбове, сглобки. Бях стъписан от нейното безсилие, от беззвучния смях, от невидящите очи, от склучените на сърцето ръце; бях стъписан от нейното безсилие.

— Това ти беше за последен път — рече Лев, докато я изправях на крака.

Мисля, че вече споменах хладината, към която по-големият брат винаги може да прибегне. Този хлад търсех сега. Да си оставиш известна дистанция, да се подготвиш за катастрофата.

Аз естествено не го питах дали все още пише стихове. Ако беше сред живите и сред нас, Вадим би го попитал. Някой, който го мразеше, би го попитал това.

Както ти би го казала, Винъс: вземи примера с Палечка.

Преди да се спаси на крилете на изцелената птичка, преди да я избави онзи мъничък крал на цветята, както помниш, мъничката ни

Палечка е на път да се жени за кърта. Да си вземе насекомоядец с очи като точки и да прекара остатъка от дните си в мрак. „Ами ти би ли взела кърта за мъж?“ — питах аз. „Да, разбира се!“ — отвърщаше ти разпалено.

Нямам предубеждения! Та ти беше на шест години. Близко месец по-късно пак се върнахме на въпроса за Палечка, както често се случва с детските ни въпроси, и аз пак те попитах. Ти мълчеше объркана: първата ти дилема. Преценяваше реалността на женитбата с кърта. Вече искаше да я избегнеш. Ала как да го сториш, без да нараниш чувствата на кърта? „Наранените чувства“. Всяко малко момиче доста бързо попива тази фраза. Единственото момченце, което познавах добре, никога не би я използвало. Момиченцата разбират, че чувствата също имат права... Какво впрочем се бе случило с теб през онези четири или пет седмици? Някакво мистериозно израстване или издигане. Ако снимаха филм за живота ти, тъкмо тогава щяха да се усетят, че една нова прическа и обувки с платформи няма да свършат работа; че е време да вземат по-голяма актриса.

След години за кратко бе съпруга на кърта, нали ходеше с онзи Найджъл. Казах ти, че до теб той изглежда като счупен чадър. Забелязах, че после се придържаше към кралете-цветя, само тук-там се прокрадваше някое бодливо свинче или пор.

Но да речем, че Палечка беше станала невеста на кърта. Да погледнем от неговата перспектива. Те живеят съвместно в пръстта, в задушаваша влага и мрак. Малката хубавица е любяща съпруга. И все пак този кърт, полусляп по природа и с природна ненавист към цветята и слънцето, чувства колко угнетена е Палечка — тя, родената в чашката на лале. Не е в негов стил да ѝ предложи раздяла. Затова прави своята дупка дори още по-гробоподобна, по-усойна и влажна, и така я заставя да си тръгне.

3

ТУНЕЛЪТ САЛАНГ

Тя наистина го напусна, на петнайсети септември шейсет и втора година.

Бе денят след изхода от кубинската криза. И това ни внушаваше фалшив оптимизъм. Зоя е напуснала Лев: е, светът не свършва. Поне не и за мен. Имаше ли катализатор? Даже Кити, която отиде да подложи майка ѝ на кръстосан разпит, никога не узна подробностите, макар да твърдеше, че долавяла екот от скандал... Знаехме, че Зоя се е върнала на работа в училище. Водела театрален кръжок. Знаехме още, че е била уволнена набързо. Беше в Петербург, където старата Естер щеше скоро да дойде при нея. Лев все още живееше в половинката им бордей край Казан.

Не го виждах почти цяла година. Но си пишехме. Ето какво се случи с него.

В първото си писмо отправих практическо предложение. Мислех си да му купя документ за реабилитация, също както взех своя преди години (и както смятах да се сдобия също с партиен билет). Той се хвана за думите ми и поиска в допълнение крупен заем с план за погасяване и лихвени начисления. Гледах плана с процентите, с десетичните дроби, и се чувствах дълбоко стъписан. Като по-голям брат аз естествено бях възхитен от напускането на Зоя. Притесняваше ме реакцията на Лев: схема за погасяване, която стигаше надалеч-надалеч в бъдещето. Как така светът не свършваше?

Този октомври той успешно кандидатства за работа по един минно-строителен проект в Тюмен, отвъд Уран, отвъд Екатеринбург. По Коледа ми изпрати снимка на луничава, очилата блондинка в осветен от неон коридор, сключила ръце зад гърба си. Тази двайсет и пет годишна девойка срещнал в заводския диспансер: Лидочка се наричала. Бих добавил, че в писмото Лев споделяше известна реакционерска гордост от факта, че Лидия беше (тоест „е била“) девствена. Хвърлих още един поглед на снимката и, да си кажа право, не бях никак учуден. А освен това мълчаливо заключих, че девиците

не ме вълнуват особено. Много ясно. За какво ми бе девствена? За какво ще говорим по цяла нощ?

Идния февруари брат ми бе повишен, а пък Лидия беше бременна. Лев обаче все още бе женен, а разводът не ставаше лесно като навремето. Преди беше наистина лесно. Дори нямаше нужда да дърдориш като мюсюлманите, от които се иска да повторят три пъти „развод“. В СССР бе достатъчно да го кажеш веднъж върху пощенска картичка. Но сега, по причини, на които ще се спрем по-нататък, и двете страни бяха длъжни да присъстват в съда. Не разбирах защо Зоя не желаше да съдейства, а пък Кити не можеше. Лев реши, че ще е по-прилично да отиде до Петербург. След като обясни, че Лидия е — както казват испанците — *embrazada*, Зоя се съгласи; а оттам нататък бе въпрос на бюрокрация.

Аз кумувах на сватбата им през август. Брат ми изглеждаше по-спокоен и силен, а набожните родители на Лидия изглеждаха най-накрая доволни; всичко вървеше прилично добре, като вземем предвид, че Лидия беше — по думите на Кити — „напреднала“. Беше дълга и тънка, с нозе като макарони — като Кити или като Чили. Стори ми се максимално противоположна на Зоя или, иначе казано, не изглеждаше твърде женствена даже като навлизаше в третото си тримесечие. Сякаш бебето отсега бе по-едро от нея. Беше като канапчето върху колета. Седем-килограмовият Артъм се роди около термина си в първите дни на ноември.

Зоя поостана в Петербург с майка си. Залови се на работа в прочутия им куклен театър — шиеше костюми на куклите, рисуваше декори. Когато в Москва се създаде филиал на Петербургския театър, Зоя замина там с част от екипа. В дълго и реформистко писмо до Кити пишеше, че целта ѝ сега била да се завърне към живот чрез сърцето. Двете с майка ѝ заживели пак на старото място. Значи Зоя отново приемаше в таванската куличка.

Кити ходеше да я посещава, разбира се. Не и аз. Не се върнах в стария ни квартал да вися под прозореца ѝ. Не стоях в пек и дъжд да тълкувам сенките по тавана на стаята ѝ. Първо трябваше да се случи нещо друго. Нещо, което можеше да се проточи.

Никита Сергеевич падна. Изгря Леонид Илич. Размразяването, малкото замразяване, после застоят.

А в любовния ми живот, както ще продължа да го наричам, бе настъпил неочакван обрат. Аз стареех. Крупиетата — също. Те не бяха истински крупиеца, въпреки че на няколко пъти бях сънувал Варвара (последната от тази серия) как стои над осеяна с чипове рулетка, а греблото ѝ се превръща в лорнет... Трудно е да изтръгнеш усмивка от едно леконравно момиче след четирийсетата му година. Мислят само как да станат пристойни. Пробвах с някои от по-младите; ала с тях имах чувството, че съм взел грешен влак или кораб — другите пасажери имат други билети и цели, други визи и други печати. Пък и „черните“ кръгове поизгубиха от живеца си след закона от шейсет и първа, който даде на икономическия престъпник нови поводи за притеснение: смъртното наказание. Тъй че аз се поправих отчасти и се върнах към връстничките си, навлизайки в поредица от по-стабилни, по-сложни и (определено) доста по-евтини връзки с децата на революцията — разведени, войнишки вдовици, бивши затворнички, бивши лагернички — до една без бащи и без братя. През шейсет и седма, при една командировка в Унгария срещнах Джоселин и на практика съжителствах с нея с няколко колебливи раздели чак до осемдесет и втора, до тунела Саланг и последвалите събития.

Към шейсет и седма година бях открил своя бранш — роботиката, но все още не в медицинските ѝ приложения. За да се добереш до материали на международно равнище, трябваше да се занимаваш с космонавтика или с въоръжаване. Космонавтиката бе пренаселена, тъй че аз се захванах с оръжията. Точно тъй, мое дете: с подготовка за Трета световна война. Тя не се състоя, и по-добре. В настоящето си настроение не бих искал да се обвинявам и за Трета световна война.

Имах свое жигули с шофьор. Пазарувах от закрити валутни магазини. Не особено често, към един път в годината, аз стъкмявах колетче от копринени блузки, шалчета и чорапи, от ухания, мазила, еликсири, тайни способности за изчервяване, подчертаване и прикриване, и го пращах без бележка към него до жената в таванската купичка.

Трябва да знаеш нещо за Джоселин. Основната тема в нейния характер бе меланхолията — мелодраматичната меланхолия. В Будапеща печална, в Москва бедната Джоселин бе на прага на самоубийството. Разнасяше меланхолията със себе си, в чантата си навярно — тази черна бездънна оплетка от раздърпана бродерия; или

може би тя надничаше из косата ѝ, също доста заплетена. Нейна мания беше тленността на нещата. Да, наистина: тя навсякъде виждаше само тлен и погибел. Неин страх беше нищото. Да потъне в съня, бе за нея екзистенциално мъчение; ако легнеше рано, трябваше да ѝ пуснеш грамофон или радио; лампата да е светната, а вратата — отворена. Позволяваше ти да отгатнеш, че причината за всичко това е острата чувствителност, наложена от изключителна интелигентност. Колкото си по-умен, в толкова по-дълбока депресия ще изпаднеш. Би могла да играе главната мъжка роля в някой от по-недостъпните романи на Достоевски. И беше англичанка. Съпругът ѝ, с когото скоро се отчуждиха, беше вторият човек в британското посолство в Будапеща. Джоселин Пейшънс Харис бе посмешище и повлекана, а в добавка и навлек от митичен мащаб. Имаше няколко причини за страстта ми към нея. Главната бе снобизмът.

Освен другото бе богата. И начетена по свой начин. Никъде не ходеше без дежурните си четири-пет подвързани с кожа антологии, или съкровищници, скудоумна поезия от началото на века. Тях четяхме съвместно. В ученето на нов език вкусът често е последното нещо, което усвояваш; години наред се мъчех да впечатля хората с продължителни рецитации на Ласел Абъркромби и Джон Дринкуотър. В същия период под добър разговорен английски си представях едно изречение с много идиоми като *in the nick of time*^[1] или *by hook or by crook*^[2]. Чувала ли си израза „отвратителен англофил“? Е, такъв станах аз. И наистина бе отвратително. Понякога се усещах колко гнусен съм станал — от пепита и туида, дето тя ми ги внасяше, до бастуна-чадър. Плюс жлъчта и ужасната педантичност. Ти самата опита от тях, когато изпаднах в онзи стряскащо продължителен пристъп на смях, та ти чак се обади на Таненбаум: току-що бях попаднал в „Лолита“ на фразата *he had the cheek of taking my photograph*^[3]. И все пак твърдя, че англофилията не е ирационална. Видиш ли, Винъс, според някои руската литература компенсира руската история. Толкова мощна и толкова истинска, раснала върху компост от кръв и лайна. Но английският пример показва, че литературата не печели легитимност от ужаса. Претендирайки за световно господство, английският роман попоглежда тревожно към французите, към американците и — да — към руснаците. Но английските стихове нямат нужда от съдници.

Според мен не е малко да имаш такава история — и поезия, дете не познава страха. Такава политика и такава поезия.

Джоселин, върховната жрица на преходността и безплодието, смяташе за съвсем нелогична забележката, че има пет пораснали дъщери, пък и двацет и три броя внучета (всяко от които получаваше картичка и една недодялана руска играчка за рождения си ден). Сексуалните отношения също смяташе за дълбоко фриволни, но нерядко отстъпваше. Не преставах да се изненадвам колко жизнена беше всъщност нейната фигура. Неизвестно защо бившите ѝ любовници, та дори и съпругът ѝ, не извикваха у мен нито капка враждебност. Казано откровено и не толкова кавалерски, не разбирах какво бяха виждали в нея: те и бездруго бяха до един англичани. Във всеки случай вътрешният ми живот ставаше все по-англофонски. Това също беше част от плана, но и страшна възможност. Като му забранили да пише, Пастернак се насочил към преводи — и на Шекспир, и на много други. Аз разбирам какво има предвид, казвайки, че така е общувал със Запада, с историческата земя, с лицето на света. Джоселин се обличаше в черно, но се плашеше от чернотата. Аз боравех с по-жлъчни нюанси.

На десет-единайсет години моят племенник Артър още се криеше от Джоселин. Час-два по-късно се промъкваше в дневната и се втренчваше в нея. А пък иначе не бе плахо момче... Това не ме спираше да я водя у тях всяко лято за седмица. Лев и Лидия скоро се приспособиха. В крайна сметка в Русия не е нещо особено някой да зарови лице в дланите си на вечеря или пък да се свие в позата на ембрион, докато сте на пикник. Никой нямаше да обърне внимание, ако Джоселин не бе англичанка и не можеше да напусне страната в мига, в който поиска. А освен това говореше руски колкото някоя аристократка от деветнайсети век (десет думи, не повече), тъй че само на мен се налагаше да я слушам. А на мен ми харесваше.

Ние с Лев пак се бяхме сблизили. Ах, тези утешителни модуляции: представи си един цял живот, преразказан в утешителни модуляции... Ние с Лев пак се бяхме сблизили. Седяхме до късно в кухнята, пиехме и пушехме. Имаше няколко белега за известно доволство. Първият беше шахът (да постигна реми беше толкова трудно, колкото да изпълзя върху сал в разлюляно море). Вторият бе

пелтеченето: Лев отново се бореше с него. Пък и не прозвуча толкова нелюбезно, когато една вечер повдигнах въпроса за поезията. Не от някакви безпристрастни подбуди; исках нещо да разбере.

— Тия работи, дето тя ги чете — шепнех аз за Джоселин, чието радио още се чуваше откъм съседната стая, където спяхме с нея, — са ужасни.

— В какъв смисъл?

Обясних: пасторално-сълзливи, стил от „сребърната епоха“. Разказах му за Уилфред Оуен, поет от Първата световна война, който пишел така отначало. Негова беше фразата „тъпоумни лъчи“.

Така трябва да се наричат всички книги на Джоселин, казах аз. „Тъпоумни лъчи: Съкровищница на джорджианската поезия“. Не знам какво намира в нея.

— Явно нещо намира. Все е по-добре от нищо. Аз нищо не намирам. За мен всичко е мъртво. На теб още ти харесва, защото никога не си искал да я пишеш. Поезията, де.

Аз зачаках.

— А навремето мислех, че мъжът и жената си личат по това как приемат поезията. Днес ще звучи архаично. Но аз може би още го вярвам. Ще ти кажа кой още го вярва. Артъом.

Вече петнайсетгодишен, Артъом спеше дълбоко като малко жребче горе в стая с неговите мащаби, цяла в шалчета и розетки.

— Знам. Още трудно приемам, че незнайно как съм произвел такова великолепно създание. При това той познава Ахматова.

За момент си позволи една скрита усмивка. После изправи гръб и рече:

— В лагера още пишех. Съчинявах наум. Чак до петдесет и шеста.

Той потръпна. Спогледахме се.

— Петдесет и шеста година — повторих аз. — Домът за свиждане.

— О, не се тревожи — натърти Лев. — Не сега и не още. Но преди да умра, ще узнаеш.

В този миг влезе Лидия, като се прозяваше и тътреше в правата си като кюнец нощница; а след нея и Джоселин, нелечимо безсънна и облечена в черно. Хрумна ми, че и двете жени бяха съвестно подбрани противоположности на Зоя — Лидия откъм физика, Джоселин откъм

дух. Събереш ли ги трите накуп, ще получиш реакция $E=mc^2$, все едно че материя се е сблъскала с антиматерия.

Лев, заключих аз, също бе раздвоен. Вече беше добре, поне откъм главата, но физически хич не беше наред. Имаше премрежения, зачервен поглед на хронично болен. Отначало преди пристъп на кашлица той напускате стаята; после взе да напуска и къщата. На средна възраст развиваше „стресова“ астма. Всеки пристъп го въвличаше в нова битка. Главата се отмяташе назад. Можеше да си поеме дъх, но не можеше да издиша. Мъчеше се. Но въздухът не излизаше. Не излизаше.

— Стига си ме гледал така.

— Как?

— Както ме гледат докторите.

Господ да ми е на помощ, имах план.

Този период на еснафско спокойствие, на напредък, поезия и постепенно замогване, период без насилване и убийства, не след дълго ще свърши. Затова нека опресня твоите сведения.

Към осемдесета година настъпиха серия малки промени, сякаш (струва ми се сега) всички гледаха да заемат позиции в очакване на ноември осемдесет и втора. Лев влезе в болница за няколко седмици. Искана да проследят сърцето му, докато го мариноваха в салбутамол, едно ново лекарство за астма. Все по-критична към „овчото ми спокойствие“, Джоселин замина на гости в Англия. В единственото си писмо, само по себе си забележително жизнерадостен документ, тя твърдеше, че не празнотата и прозрението за нея я депресирали толкова — депресирала я Русия. Няма да се връща. Племенникът ми Дмитрий прекара Колелата на 1980 година в багажното на военен стратокруизър на път към Афганистан и войната с муджахидините. Колелата бе дата без смисъл както за мюсюлмани, тъй и за комунисти. А пък Зоя... Зоя направи нещо странно.

Новините за нея винаги стигаха до мен като лъч през призмата на сестра ми. Двете с нея се срещаха горе-долу един път на месец, а преразказите на Кити всякога придобиваха тона на отруден социален работник, описващ някой особено упорит подопечен. От друга страна по време на разговор Кити беше способна на внезапни физически експанзии; за минути изгубваше слабостта си, плътската си оскъдност,

и набъбваше от възможности... Все посягайки към кавичките, Кити ми даде да разбере, че Зоя се била „влюбила в «изключителен хореограф»“, че била „полудяла“ по „страхотен художник на театрални костюми“. През годините нейните партньори сякаш западаха и по ранг, и по трайност. Аз се подготвих за ерата на фантастичния сценичен работник, изумителния късач на билетчета... Но когато старото десетилетие даде път на новото, случиха се две неща и Зоя се промени. За една седмица стана на петдесет и погребва майка си. Зоя се промени. В първите месеци на осемдесет и първа каза на Кити, че е приела предложение за женитба.

— Продължавай — рекох аз. — За кого ще се жени?

Кити изчакваше. Наслаждаваше се на силата си.

— За Ананий — отвърна.

Невъзможно. Не е ли умрял?

— За Ананий! Как ще кажем на Лев?

Едно име: Ананий. Сега списваше рядко за московския филиал на кукления театър, но навремето беше прочут драматург. Беше станал известен с пиесата си „Разбойници“ (беше писал и разкази, и романи) някъде през трийсетте. Действието се развиваше в трудов лагер сред група леко калпави урки. През петдесетте пиесата беше наново поставена и филмирана под различно заглавие, „Негодните“. Ананий беше на осемдесет и две.

Кити ли? По-добре да приключваме с Кити, тъй като скоро няма да чуем за нея. Не, тя така и не намери истинската любов. Страстта ѝ не беше силна, но доведе до неизлечима привързаност към един женен мъж. Той отдавна бе спрял с обещанията да напусне семейството си. После тя се сдружи със съпругата и стана нещо като леля на единственото му дете. Казвам ти всичко това само за да ти покажа, че хората навсякъде могат да създадат свои собствени сраствания и капани. Не е нужно държавата непременно да дирижира нещата.

По това време, след Джоселин, бях завързал безбурен роман с преводачка от министерството на отбраната. Безбурен, доколкото кротичката Мария беше все още в траур по мъжа си, с когото бе живяла цели двама и пет години (тъй че нейната предистория бе изработена на една смяна). Разговорният ѝ английски беше доста посредствен, но техническият ѝ бе превъзходен, а на мен това щеше да ми послужи. И Мария не беше с всичкия си, но при нея избиваше

другаде, тя беше по-скоро занесена, отколкото маниакална. Луда беше по своята „дача“ — ремонтирано плажно бунгало на черноморския бряг в южната част на Украйна. Бе се зарекла да ме води там през пролетта. Докато се унасях, тя нареждаше в хрипкав шепот: в този простичък дом ще живеем, всяка сутрин ще плуваме голи в тюркоазената вода и ще бродим из пясъка с часове под конфети от бели пеперуди.

На седми ноември 1982-ра, покрай още стотици руси и афганистанци, синът на Лев Артъом бе убит в тунела Саланг по северния път от Кабул. Най-високият на земята тунел преминава през хиндуисткия Куш, правен е от съветски строители (през 1963-а година) и до днес си остава четириизмерен, 360-градусов смъртоносен капан — даже и в мирно време. След като разчистил една лавина, конвойт на Артъом се насочил на север. Друг конвой, на три километра откъм другия край, бил разчистил друга лавина и потеглял на юг. Вероятно е имало сблъсък; несъмнено е имало взрив. Казаха ни, че умрели „десетки“, ала цифрата вероятно беше близо хиляда. Не експлозията ги беше убила, а димът. Тъй като руските власти сметнали по погрешка, че конвойт на Дмитрий е нападнат от муджахидините. Запечатали в двата края тунела. Ослепели, влудени, задушават се, давят се, борят се, блъскат — и то бавно. Тотална смърт, дълбока смърт за Артъом.

Стигнах у тях в деня след телеграмата. Щорите бяха спуснати. Сигурно ще се чудиш как ми е било до това, но си спомних за Уилфред Оуен: И всеки бавен здрач е спускане на щори. Той говореше за едно осиротяло семейство (или за почти безкраен низ от такива семейства) в скръбните графства през октомври седемнайсега година. Спуснатите щори бяха признание и нещо като сигнал. Но скърбящите имат нужда от мрака. Светлината е живот и е непоносима за тях — също като гласовете, птичите песни и шумът от решителни стъпки. Те самите са призраци и си търсят атмосфера, милостива към тях и гостоприемна към други призраци като тях, към един конкретен призрак.

Стоях в сенките с тях толкова дълго, колкото можех да понеса. Десет минути. В банята на хотела до гарата течеше черна вода. И това нито ме изненада, нито ме притесни — аз си знаех какво да очаквам. Какъв друг цвят да бъде водата? Наблюдавах се в огледалото и усещах, че мога просто да го сваля, това мое лице. Сякаш можех да разкача токите зад ушите и то щеше да падне само... Звънях по телефона през

няколко часа. Ходех до тях. И всеки път, когато излизах от входната врата, сякаш си проправях път през духовете, за да грабна първата глътка въздух. Ето какво ми каза той: „Най-ужасното е, че го съжбялявам.“

Лидия непрестанно беше горе, в стаята му.

— Какво прави?

— Души дрехите му.

Щорите никога не се вдигнаха. На третата сутрин Лев каза, че доколкото въобще усещал физическото си тяло, сякаш му се виело свят. Взеха го в болницата на Тюмен и още същия следобед го прехвърлиха в Екатеринбург. Дръпвайки ме от Лидия, лекарят каза, че никога не е виждал пациент да реагира толкова слабо на такова масивно вливане на лекарства. Нарече го „аварийна каскада“: орган след орган отказвали да му служат. Брат ми лежеше неподвижен и тих върху вдигнатото легло, ала в същото време беше в бясно движение. Обикаляше край главата ми, чезнеше във водовъртеж.

И през цялото време си остана в съзнание. Очите му сновяха от лице на лице — ту към Лидия, ту към Кити, ту към мен. Бяха очи на човек, разтревожен, че нещо забравя. После си спомни. Сбогува се с нас един по един. Позамисли се над лицето ми. Не ме разкривай, помислих си аз. Не ме издавай.

— Най-сетне, а? — рече той. После пророни: — Моля.

Лев предаде дух в същия ден, в който умря Леонид Илич — на десети ноември. В един ден с човека, който изпрати Артjom в тунела Саланг.

[1] За нула време. ↑

[2] По един или друг начин ↑

[3] Той прояви нахалството да ме снима ↑

ДОМ НА ПОЗОРА

Тя живееше, Винъс, в един дом на позора... Чакай малко. Ами някакъв интервал за приличие? Не, вече имахме интервал за приличие. Продължи двайсет години. Аз, разбира се, можех да мисля, както скитах из московските улици, че съм само посланик с траурни новини, като примерен брат — като примерен брат. Само че не го правех. Имах план. А тя, Винъс, живееше в един дом на позора.

Най-известният блок по крайбрежната „Фрунзенская“ беше плещест, изпъчил покрит с ордени торс, като че ли отдаваше чест над река Москва: неокласическа готика, агресивен мащаб. Като го наричам позорен, аз използвам думата в старото ѝ значение, не като „неприличен“. Бе строен след войната за победната номенклатура и все още съдържаше множество уважавани и доволни масови убийци — необщителни склеротици на държавна пенсия. Сега обитателите бяха по-разнообразни, но като се регистрирах и изчаквах позвъняването на надзирателя, можех да забележа някой Молотов тук, там пък някой Каганович. Стъпих в дървения асансьор, който се залюля на държачите си. Докато се издигах, старият механизъм заскърца, сякаш шахтата с люлеещата се противотежест беше осем етажа висок уред за изтезания. Клетката на асансьора се издигаше вътре в него към дома на позора.

Бях вървял през града от хотел „Россия“, където бях наел апартамент с изглед към Червения площад. Денят беше седемнайсети ноември 1982-ра, Леонид Илич пътуваше към сетния си покой. На погребението на Йосиф Висарионович през петдесет и трета година Москва цяла скриптеше — хора виеха, клаксоните ревяха, разпишели се бяха фабрики и сирени. В цялата си история Русия не бе виждала толкова лудост. Стотици, че и може би хиляди бяха стъпкани или смачкани (и не само в Москва). Сестра ми бе там. Труповете, разправяше тя, се търкаляли като бурета по стръмния склон към площад „Трубная“ и се спирани рязко в кърваво езеро. Дори Пастернак, дори Сахаров са усещали паника. Едно стряскащо мощно присъствие вече беше изчезнало, мястото му зае едно стряскащо

мощно отсъствие. В образувалия се вакуум всеки вярваше сериозно, че самата Русия ще... ще какво? Че Русия ще спре да съществува. Само евреите бяха доволни. Само робите и евреите... А за Леонид Илич — нито скръб, нито апокалипсис. Нямаше смъртоносен излишък от човешки тела, само срамен дефицит. И пак същата мисъл: Йосиф Висарионович просто беше изчерпал целия си народ. Просто бяхме изчерпани. В този ден оплаквачите бяха извозвани с автобуси и камионетки от близките фабрики и стопанства. Бяха облечени в черно. Черното на жените бе подкожурено и опърпано, черното на мъжете лъснало от употреба. Сякаш целият град беше пълен с погребални агенти и подобия на Джоселин. Аз също носех черна вратовръзка под белия си копринен шал и кашмиреното палто.

Тези двете предадох на униформената прислужница. След това се обърнах. Зоя беше застанала до една кръгла маса, опряла на нея пръстите си в ръкавици. И тя също бе в траур: черен костюм, черни чорапи и обувки, фино мрежест воал, прикачен към ръба на кадифената ѝ шапка.

— Клеопатра — рече тя с равен глас — хубаво го е измислила. — Хвърли изпитателен поглед върху смръщените ми вежди, плетената ми черна вратовръзка. — Тя убивала всеки пратеник, който идвал при нея с лоши вести, разбира се. Точно както е редно. Но понякога го убивала, преди да си отвори устата. Предварително. Сега трябва да те убия. За Артъом Кити вече ми каза. Но не идваш за него, нали? За баща му. За брат си. Първият ми съпруг.

Залюля се напред и ме погълна. Аз се канех, каквото и да се случи, да натрупам сензорни впечатления, бъдещите си спомени за ухание и за допир. А мъжете в Русия знаят как да тешат скръбни руски жени. Знаят си, че прегръдката ще продължи дълго и че някакви волности ще им се позволят. Изглежда, бе разрешено да погалиш отстрани горната част на торса; а когато мълвиш „ето, ето“, то се отнася и за смътната плът под едната ѝ мишница, и за смътната плът под другата... Зоя плачеше с цяло тяло. Чувствах палеция ѝ дъх в ухото си, докато тя хлипаше, хълцаше и преглъщаше, а воалът ѝ ставаше все по-мокър до моята буза. Воалът — този скръбен трикотаж за очите, за носа, за устата; когато тя се изправи и се дръпна, беше залепен за лицето ѝ — и не само със сълзи, а и с други течности. Зоя вдигна едната си черна ръка и посочи с другата.

Един от трите витражни прозореца на дневната бе отворен към утрото. Докато приближавах към трептящата стъклена повърхнина, усетих някаква воня — уж сладняща, но някак злокобно; знаех, че идва от шоколадовата фабрика „Червеният октомври“ от отсрещната страна на улицата, но ми напомняше за човешката воня сред арктическото топене. Униформената прислужница се промуши край мен и затвори прозореца с лек възглас на изненада. Как, попита тя, предпочитам кафето си? Не поисках кафе. Плаших се от най-лекия прилив на вълнение. Трябва да отбележиш това. Аз не бих могъл да говоря какво значи да загубиш дете. Ала загубата на почти всеки друг човек действа опияняващо. Моят случай бе рядък и гаден, съгласен съм, но по мои подозрения всички чувстват това оживление. В крайна сметка от теб се иска да усетиш най-силния от всички възможни контрасти. Чувствах се много жив. Ти не се притеснявай. Сметката идва по-късно върху сребърния поднос. Плащанията се извършват на вноски — това, което англичаните артистично и невярно наричат never-never. Както казах, трябва да отбележиш тези разсъждения за загубата на близък човек, Винъс. И ти също ще я преживееш.

Докато тя се върна, аз бях на четвъртата си цигара. Този път воалът бе вдигнат, забоден на шапката... Забелязал съм, че на срещи след дълга раздяла хубавите жени неизменно постъпват така — предпазливо пристъпват към теб със сведени и леко наклонени лица, надничайки не из руините, а от музея на едновременната си хубост, в който техните експонати са поставени зад стъкло. Зоя, уредничка на самата себе си. И разбира се, нищо не липсваше, въпреки тена от здрач и руменец, въпреки самоовлажняващата се плът: свилените прорези по челото, посинелите джобове под очите, резките върху горната устна. Гледана отпред, фигурата ѝ сякаш бе запазила своите очертания и контури, но при всяко обръщане (да подхванем наново ученическата метафора) един рифоподобен карибски остров сякаш се откачаше и отплаваше чак до Панамския залив.

— Неговият костюм! — рече тя. — Неговите обувки! Пет минути опипвах палтото ти. Нямам спиране.

— Ами ти — казах аз. — Косата ти...

— Да, все още е черна. Скъсвам я от боядисване веднъж седмично. Посивяла съм. Като Волтер. Не е ли ужасно да се появиш

тук. Искам старите ми приятели до един да ослепеят. Аз... — Тя оброни глава, видимо се заслуша. После каза: — Той идва. Той идва. Само мъничко ще постои. Исква да изкаже съболезнованията си.

И той влезе през двойната врата... Към шейсета година в Петербург и Москва все още се срещаха плакати с образа на Ананий. Седнал до някоя маса, подпряната брадичка, спуснатият кестеняв перчем и престорената решителност върху смръщените уста, изразът на бохемска арогантност. А сега? Немалко бабички имат съдбата от старици да станат на старчета: старчета с женски гащи и комбинезони. Другата метаморфоза се среща доста по-рядко, ала гледайте го Ананий, стара чанта с костюм и вратовръзка. Дори скованите му, изнесени назад рамене бяха женствени. Имаше и онази пъргавина, която някои харесват у по-старите дами. Само в храстовидните вежди си личаха грижите и пресметливостта на мъжа.

Зоя ни запозна. Ще си кажеш, че си го измислям, но не е така. Ръкостискането му беше толкова гадно, че веднага реших на прощаване да го прегърна или даже целуна, само да не ми се налага пак да пипам онази ръка. Бяла и влажна, плътта ѝ сякаш почваше да поддава, да се топи. Все едно че държах мазна гумена ръкавица, пълна с хладка вода.

В този момент Зоя се извини, обещавайки на притеснено въртящия поглед съпруг да се върне веднага.

— Е — рече той, като седна в креслото си, — боя се, че сигурно сте пътували тежко над планините.

— Над Урал ли? А, не. То една планина...

— А въздушните ями, нали знаете, областите на ниско налягане. Получават се, тъй като...

Докато разговаряхме, почвах да проумявам нещо за Ананий; можех да си направя доста точна преценка. Миналата година повтаряха филма по пиесата му „Негодяите“. Бях прелиствал и сборника с негови разкази, публикуван през трийсет и седма. На пръв поглед сюжетите следваха соцреалистката схема: перипетиите в колхоза и в чугунения завод гръмко препотвърждават „генералната линия“. И тук идваше аномалията: Ананий бе талантлив. Острата му наблюдателност още дишаше и се гърчеше. Прозата му бе жива. Стигнах ли задължителните формули на лоялност, аз кажи-речи виждах как клавишите на машината се преплитат и вклиняват един в

друг като черно съзъбие. През трийсетте всеки талантлив писател, който още не бе зад решетките, разполагаше с два типа бъдеще: или млъкваш, или ще сътрудничиш, след което се самоубиваш. Само пълният некадърник можеше да сътрудничи и да запази разсъдъка си. Тъй че Ананий беше много по-рядко явление. За минути усетих тежестта на събраната болка, тъй натраплива като мириса на дъха му. А дъхът му миришеше като въздуха над Предпосилов.

Зоя ту се отнасяше, ту се окопитваше. Сега като че ли пак се съвзе (шията ѝ изправена, като брачната ѝ походка). Ананий я погледна сякаш за сбогом и рече с безтегловния си глас:

— Моите съболезнования за трагедията. Че и момчето, и то. Ужас! Ужас! Единствено дете — въздъхна той и кимна на себе си. — Тази война ни действа като отрова. Тя убива младежи без сестри и без братя. С един удар разрушава семейства. Цялото общество тръпне.

Спря и оброни брадичка върху гърдите си. И като вдигна поглед отново, аз видях, че дори стъкловидното тяло в очите остарява, осеяно с бучки и вдлъбнатини.

— Стар съм като века — каза той. — По-стар даже! Осемстотин деветдесет и девета! — Главата му потрепна. — А пък брат ти бе още младеж. Нали, миличка? Беше колкото тебе, нали? Че и по-млад. И така лесно да се даде. На неговата възраст. Много странно. Много странно.

Ананий бе седнал с ръце в скута, сплел пръстите им. Как издържаха да се докосват взаимно? Как така не се дръпваха погнусени? Чувствах малко отвлечена жалост за пращинката, уловена в двучерупчената му хватка. Отговорът ми беше героически мек, но и без това беше ясно, че нямаше да ми се налага да издържам или пък избягвам второ негово ръкостискане.

— Сигурно сте наясно, че Лев прекара десет години в лагер.

— Друг начин нямаше, нали знаете. Кой свободен човек би отхвърлил такъв труд, да копае за злато, за никел — всички тези неща, без които нямаше да оцелеем.

— След войната — възразих аз. — Бяхме там след войната.

— Институцията забуксува. Често се случва. Ама сума време е изминало оттогава. Пък и я се виж само. Ти си се помирил с тази държава. И добре си живееш от нея, моля ти се. Не ти е навредила чак пък толкова, а?

Зачаках. Мислех, че Зоя ще ми хвърли предупредителен поглед. Тя обаче бе свела глава. Струваше ми се, че всички руснаци го правят. Пазят се да не се побъркат от мъка. Засега казах само, че истината не е това, което той бе избрал да опише.

— Избор ли? Избор? Че то кой тук избира? Аз не съм имал избор. Ти не си имал избор. Тя не е имала избор. Никой тук няма избор.

И тогава го казах. Казах: ти си имал избор. Знаеш ли на какво ми приличаш? На онези от лагера — на мъжете и жените, които са ни мъже, ни жени. Но на тях им е било отнето. А ти... Ти сам си го пожелал.

Времето изтичката. После той плесна ръце върху кожените облегалки на креслото и се опита да се надигне. Каза с внезапно вдетинен и безпомощен глас:

— Защо хората мислят, че могат ей така да се върнат и да разстройват всички? Мислят, че могат просто така да се върнат. И да разочовъркат старите рани.

Зоя му помогна да стане. Кимна, махна ми да мълча и го поведе към вратата, оставяйки ме с мрачното чувство, че отиваше да се погрижи за старата Естер.

Този втори антракт аз прекарах, обикаляйки стаята; сякаш всеки орнамент и дрънкулка, заврънкулка или пък корниз бе допуснат, ако не и направо платен от снизходителния смях, който авторът бе събудил с непрокопсаните си бандити и дребните им спънки по пътя към изкуплението. В „Разбойници“ (1935) политическите, фашистите, бяха просто очернени; в „Негодяи“ (1953) обаче бяхме хем очернени, хем с юдейски произход; до един като Фагин, като Шейлок и Юда. Ей там в ъгъла беше възправен малък олтар на по-важните постижения на Ананий — снимки с автограф, купи, шалчета, грамотата по случай връчването на орден „Герой на социалистическия труд“... Мислех си колко дълбок бе провалът на Зоя; провалил се бе планът ѝ да следва сърцето си. Аз сам знаех какъв безнадежден план беше — с всичките си вдовици, със сираците, застаряващи безпризорни или подменени дечица; мишчици и свинчета, още тропаци из изоставената лаборатория дълго след като експериментът е свършил. И сега просто трябва да довършат живота си.

Тя се върна. Ей, еврейко, прошепнах. А „Ананий“ не е ли еврейско и то? Тя затвори двойните врати и се отпусна, опряла длани на тиковото дърво. Запристъпя напред с нещо, което напомняше комичната разпуснатост на предишната ѝ походка, а когато приседна, стъпалата ѝ за момент се надигнаха от паркета и отново се нагласиха, докато тя потупваше канапето да ида при нея.

— Той не е лош човек.

Въздишката ѝ пробяга по рамката на канапето.

— Разполагаме с пет минути. После ще замърмори. Много мило от твоя страна да наминеш, но за мен е болезнено да те видя. Пък и ти да ме виждаш. И защо си дошъл? Сигурна съм, че имаш повод. Като те познавам.

Казах, че са даже два. Два въпроса.

— Почвай.

Попитах какво се е случило в Дома за свиждане.

— В Дома ли...? — Хиляди малки бръчици се сговориха по челото ѝ, преди тя да отвърне: — О, тогава ли... Защо питаш? Нищо особено не се случи. Според теб какво се е случило? Беше хубаво. — После Зоя видя моята изненада, на свой ред се учуди и каза: — Може би ни дойде твърде много. Много плакахме, много приказвахме. Очевидното също, разбира се.

После се извиних за нелицеприятната си прибързаност и добавих, не напълно правдиво, че имам планове, които не търпят отлагане. Казах, че заминавам за Америка. И ще бъда богат и свободен. Казах ѝ, че от трийсет и шест години мисля за нея по хиляди пъти на ден. Казах:

— Вторият ми въпрос е дали идваш с мен.

Ето пак: сладката миризма. Но сега всички прозорци бяха затворени. И докато кръвта ми се изкачваше в гърлото, едно от ушите ми се задави и млъкна, та когато Зоя най-сетне заговори, като че ли я слушах някъде отдалеч — с паузи, ехо и жужене по връзката.

— За Америка? Не. Въпреки че съм трогната. Ако искаш от мен да си взема довиждане с всичко тук и отново да се подложя на риск, значи бъркаш... Америка. Аз от месеци не съм излизала на улицата. И до партера не съм слизала. Прекалено съм пияна, не виждаш ли?

Мислех да продължа, но Ананий я викаше, а тя рече:

— Толкова съм изчерпана. Пък и все едно. Не и с теб. Никога не съм искала теб. Него. Него.

В обедната почивка всички барове и кафенета не работеха в знак на почит. Почит към мъжа с най-много ордени в родната ни история, почит към опитния водач, който точеше старчески лиги по държавната телевизия от поне пет години. Пъргаво прекосих Большой каменний мост. Сигурно ми се чудиш на тона и на пъргавата походка... Бутнах малък рушвет и се вмъкнах в един клуб, в който ходех през черноборсаджийските си дни. Имах чувството, че е пълно с партийци, заедно с обичайните комарджии и кръшкачи. Настаних се на бара и поръчах една чаша шампанско. Телевизорът, покачен на стената с напитките, беззвучно излъчваше държавното погребение. Обичаен шедьовър на суката — докато един жест не смълча помещението, след което то гръмна в канонада от свиркане и подвикване. Миг преди почетната стража да затвори ковчега, вдовицата на Леонид Илич Виктория пое въздух дълбоко в дробовете си и спря. След което направи истинско престъпление. Кръстен знак. Само един човек в тази страна можеше да се прекръсти безнаказано: тя. Тя се прекръсти над мъртвия император на всички безбожници.

И действително ли таях надежди за възкресение, възкресение в единайсетия час? Да ти кажа, таях ги; при това в моя случай не съвсем безпричинно. Докато се сбогувах с този дом на позора... не, не беше достойна раздялата, Винъс. Отначало се справях добре, но не беше достойна раздяла. Зоя отключи високата врата, аз минах през нея и се спрях с шала си и палтото в ръце. Тя ми подаде черните си сатенени пръсти с опакото нагоре. Аз не ги поех. Ананий продължаваше да я вика. Такъв бе съпроводът на пламналото ми сбогуване: неговите поредки, ала все по-отчаяни викове.

Повиших глас и казах, че не би могла да живее по-безчестен живот. Подир всичко преживяно от Лев. И от мен, и от другите. Продължих да приказвам, твърде дълго и все в тази посока. После взех, че нарекох съпруга ѝ с очевидно ненужна язвителност „гранив стар травестит“. Рамото ѝ потрепна. Аз зачаках вратата да се тръшне в лицето ми. Но това не се случи — тялото ѝ размисли, тя пристъпи към мен, пое устната ми в целувка и я задържа за миг между зъбите си, гледайки ме в очите.

Проверяваше ме.

Трябва да ми повярваш колко страстно и неудържимо ми се иска
това да бе краят и тя никога да не бе идвала в стаята ми в „Россия“.

КРЪВ ПО ЛЕДА

Сред нещата, които обожавах у майка ти, беше нейното име. То, разбира се, беше много красиво, но освен това отразяваше формата на живота ѝ, циклите на възкресение: изполичарското детство, казината на Ню Орлиънс, пресметливият първи брак, заводските ѝ години, периодът с баща ти — всичко това преживяно, всичко това превъзможнато. После ти, къснородена, „есенен минзухар“. После времето с мен. Ала аз нямах сила да се вдигна от пепелта си. Срещата с майка ти бе размътила най-дълбоките извори на съществуването ми. Майка ти ме преведе през това — или край него. Но все пак не успях да се възнеса от пламъците.

Ти дълбоко и стряскащо се разстрои да научиш след нейната смърт, че съюзът ни бе целомъдрен. Беше на седемнайсет години. Трябваше да си държа езика зад зъбите. След като тя го бе премълчала, защо аз да ти казвам? Все пак бих предпочел да твърдя, че това недомислие се дължеше на моята еуфория: в този ден ти реши да не ходиш да живееш при леля си, чичо си и братовчедите, както бе общо взето планирано, а да останеш при мен. Мисълта, че последният цикъл на феникса е останал непълен; от това те болеше. Можех само да повтарям с нужната доза сваян, че на майка ти не ѝ липсваше нито гукане, нито гушкане.

Ако все така ти е болно, сега вече ще ме разбереш.

Щом отворих вратата пред нея, сякаш бях малчуган — уж загубен в тълпата, но внезапно съзрял най-спасителния силует, паметното изместване на определен обем въздух.

Беше метнала през едното си рамо светло кожено палто. Пред гърдите си стискаше найлонова торбичка: ботуши. Сведох поглед и зърнах алените ѝ точета и двете ленти от влага по прасците на чорапогащника. Тюркското ѝ лице беше бледо като гипсова отливка; плът с притъпления блясък на бял шоколад — но все пак вътре в него се загатваха други багри, жълто, бежово, кафеникаво, розово.

Тя се люшна през прага и захвърли нещата си (сред които, както виждах сега, имаше и кожена шапка с опашка) на значително разстояние до едно от креслата. Питам я какво иска за пиене — водка или шампанско, или може би стоплящ коняк? Тя отказа, пропъждайки с две ръце тази мисъл.

— Казах им, че си ми мъж — рече тя. После заби юмруци в бедрата си и се наведе напред като ученичка, която дразни някого в школския двор. — Да не би да решиш, че размислям. С тебе никъде няма да ходя — но живота си ще променя.

В стаята имаше маса за хранене: четири цилиндрични сламени столчета, кръгъл сребърен поднос с чаши, бутилка минерална вода и гарафа малцово уиски от Англия. Тя се настани тук. Дърпаше целофана на пакета цигари с припрени и вече раздражителни пръсти, като го държеше съвсем близо до очите си.

— Изтрезняла си — казах аз.

— Трезвена — столчето се разскърца под нея — и сама, засега. Нямам други приятели освен прислужницата. Той е в болницата за преглед. Ремонтират го точка по точка. Само другите мрат... Ти си прав. Мразя се. Мразя се. И бих искала да ти се извиня. Съжалявам, ако си говорил сериозно. Вероятно си мислиш, че в сравнение с него си манна небесна. Погледни се обаче. Виж очите си. Ти не си милостив. А пък аз нямам избор: трябва да бъда с милостивите. Знам си аз, ще намериш начини да ме мъчиш. Пък и без това ти си братът на Лев. Тъй че пак извинявай. Боя се, че няма да имаш особена полза от моето идване. Ако Кити се беше завърнала, бих отишла при нея. Имам нужда да говоря за Лев. Ще ме слушаш ли един час? После ще се сбогуваме като брат и сестра.

В този миг — ако щеш, ми вярвай — сякаш имах пчелен кошер в гърдите си. Сега думите ѝ звучат абсолютно резонно. Чак сега. Искаше да поговорим, ала аз се възнасях в абсолютна увереност, че е дошла при мен със съвсем друга цел. В най-лошия случай бяха останали една-две задръжки, от които аз бих ѝ помогнал да се освободи. Също както бих ѝ помогнал да се освободи от дрехите си. Представях си, че решението ѝ вече е взето. Сутринта. Или вчера. И това решение щеше да доведе до друго. Защото след една нощ в прегръдките ми всичко щеше да ѝ се струва различно.

Аз, разбира се, бях подготвен за въздълга бърбивост. Като отпивах малки глътки от блатистия, мътен скоч, аз я слушах и гледах. Бе облечена с тесен делови костюм в графитено сиво и изчистена синя риза с мъжка кройка. Беше три часът следобед. През прозореца в края на стаята се виждаше как здрачът се сгъстява над Червения площад и азиатската френезия на Кремъл. Зоя се въртеше и наместваше, а сламеното столче скърцаше под нея.

Първата ѝ година преди Лев да замине за лагера била „нова вселена“. Най-накрая намерила някой „точно такъв като мен“. Някой, който да се отдава изцяло. В сърдечните си дела „той все казваше, че съм безнадеждна. Прекалено, прекалено тотална“. Ала той не допускал, че и в най-безразсъдните си любви и в най-смелата авантюра тя все пак се въздържала. „И физически също“ — заяви тя и кимна. С Лев не трябвало да го прави. А и той (стана ясно) ѝ отвърщал със същото... Така значи. Лев, „любовникът-ударник“, сексуален стахановец с норма сто тона въглища. Възприех го напълно спокойно. В мене вече се усукваше чувството какво още ще последва; но на Лев му прощавах. Нали беше сред мъртвите. Нему беше простено. А на живите? В мислите си за Зоя никога не бях стигал отвъд премиерата. Сега обаче надникнах и видях.

— Когато той се върна, всичко бе общо взето изключително трудно. Както знаеш. Всички трябваше да го видят колко мрачен е станал. Но когато си бяхме само той и аз, двамата, пак си беше прекрасно. Той се чудеше, как успявам сутрин да стана и да отида на работа, но за мен беше като гориво... Пет години живяхме така. Още не разбирам какво се случи. Хем разбирам, хем нещо не схващам. През последното лято той се сви в себе си. Мисля, че не беше добре физически. Той ми обръщаше гръб. Нощем ми обръщаше гръб. Пък и думите, и те също изчезнаха. И тогава направих нещо глупаво. Докато беше в лагера, аз друг мъж не поглеждах. Не че имах особена воля. Просто очите ми не поглеждаха. Аз бях той, той бе аз. И когато се отдръпна от мен, аз бях много объркана. Бях отчаяна всъщност. Да бях селянка в гладно време, не бих яла ни мишки, нито трънки и бръмбари. Щях да мисля за канибализъм от самото начало... Имаше един млад учител, мой колега. Абсолютен скот, както се разбра после. Не можах даже да го запазя в тайна. Цялото училище разбра. Всичко свърши тогава. А пък после, о Боже. Мъж след мъж, мъж след мъж.

Нещо в стаята беше почнало да се променя. Това се нарича възлов момент — мигът, в който нишките на времето се сцепват и разделят. През последния половин час се бях аклиматизирал към снежнобялото лице на Зоя и към навика ѝ да отмята глава, сякаш за да избегне злостна муха, или навикът ѝ да стиска дланите си с колена, за да ги овладее, или просто за да знае къде са. И особено бледнината ѝ ми изглеждаше не от този свят. Напомняше ми подобното на кисело мляко мазило, с което едно от моите „крупчета“ се балсамираше късно вечер; съпоставени с него, зъбите ѝ променяха цвета си от бадемова ядка към дървесната черупка на бадема. А сега с един тласък на пулса тялото на Зоя застина и цветът ѝ се върна. Тя се изправи. Погледна към пода и попита с глас, който беше слязъл една октава по-долу:

— Всички дрехи ми стягат. Банята ти къде е?

— Оттатък спалнята — казах аз. — Плъзгащата се врата.

И докато бедрата ѝ шумоляха край мен, аз все още обмислях с пулсираща на свой ред глава фантастичното начинание, което ми предстоеше. Измеренията му бяха гигантски, сякаш гледах проект за Беломорския канал или за Транссибирската магистрала. И какво бе това начинание? Миналото на Зоя, Зоините мъже. Не, Лев не, ала всички останали — да. Чак до охлювената слуз на Ананий. Каква работа ни предстоеше, какви чутовни възстановки и категоризации, какви ревизии и декларации, какво отрицание и отричане...

— Много тъпо, но май имам нужда от доктор.

Обърнах се. Тя стоеше на прага без сако, без обувки, а цветът ѝ бе допълнително освежен от една ципица пот. Полата ѝ бе разхлабена на кръста; обърнат триъгълник бяла плът на графитен фон... От известно време, а може би от самото начало, аз периодически усещах някакво раздвоение, разцепление в себе си; като станах от стола, имах чувството, че оставям своята друга същност, своето друго аз още да си седи все тъй кротко до масата.

Станах с думите „не не не, ще ти мине, ще мине, ти спокойно сега (ти гориш), хайде, давай, държа те, сега сваляй това, браво, миличка, а сега и това, повдигни си крака, ето всичко е вече наред. Ето на. Ето на.“

Тя стоеше над мен — висок призрак с бели фусты.

— Ти се махай. Къш отгук. Само чаршафите — рече тя. И се плъзна между тях.

На масата изпих чаша уиски и изпуших цигара. Обадох се на хотелската регистрация. Като се върнах на прага, забелязах, че тя бе отметнала горния си чаршаф и легеше подпъхнала дясната си ръка под възглавката. Единият ѝ крак изпънат, другият съвсем свит. Балерина, замръзнала по средата на скока.

В миналото и аз, като всеки руснак, честичко бях ухажвал жени, които по всякакви критерии бяха безнадеждно пияни. Затова никаква фалшива деликатност не можеше да ме спре да ухажвам жена в абстиненция. Първо хвърлих част от дрехите си, постигайки приблизителен паритет с гостенката си; после легнах при нея. Нямаше да е точно да кажем, че подремваше. Тя дълбоко съдействаше на съня, цяла му се отдаваше, с жадно дишане и спокойно чело.

Вероятно са малко жените, които на първа среща се възбуждат от любовник в несвяст. Сигурно и мъжете са малко; ала все пак се срещат такива. За момента ми идваше много добре. Тя легеше на хълбок с гръб към мен; после тупна напред и се просна с едно врътване на бедрата.

И така инвентаризацията започна. Всяка раменна кост, всяко прешленче по гърба ѝ, всяко ребро. Точно в нужния миг се обърна по гръб. Recto, verso. Разбираш ли, трябваше да узная какво са направили мъжете с всяка част от нейното тяло. Трябваше да узная историята, пълната пикареска на всяка гърда и на всяка половинка на дупето, на краката, които се бяха разтваряли, и на устните, дето бяха целували и засмуквали. Мислех даже, че и двамата трябваше да живеем доста дългичко. Трябваше да изкараме доста дълъг живот, тя и аз, за да можем да довършим труда си.

Измъкнах изпод комбинезона бюстието ѝ (или може би сutiен без презрамки), което вече си бях позволил да разкопчея. После, натискайки внимателно с коляно, успях да избутам бедрата ѝ, при чието нехайно разтваряне ръбът на фустата пропълзля нагоре към побялото бяло.

Чак сега, докато продължавах да сумтя и ровичкам, Зоя се поразмърда. Леки трусове се зараждаха в сгъвките, в долната част на ръцете ѝ, и се спускаха през равнините на тялото. От нея се разнасяше едва доловим звук — меко, носово цвилене; все едно беше кучка, разтреперана в своята кошница, докато си преследва котките и колите насън. Вътре в мен атмосферата беше като в жарък ден посред зима:

топлина, благодарност и отложено за момента усещане за нещо противоестественно.

Почнах да я целувам по устните. В крайна сметка не ни беше за пръв път. Аз я бях целувал. Тя ме беше целувала. Сега пак се целувахме.

И тогава тя се въззе от дълбините, ей така изведнъж, стискащите ръце и езикът, нахлуващ в устата ми, резкият тласък на слабините ѝ. Една нощ нямаше да ни стигне. Такъв потоп нямаше да се излее за една нощ, нито дори за година.

— О, да, мамка му — рече тя.

И така, Винъс, изпитах няколко мига от този порядък. Няколко мига. А после тя отвори очи. И се събуди.

За последвалите събития ми е трудно да кажа нещо повече от това: формално погледнато, изнасилването не почна ей така, от нищото. И приключи набързо. Тя отвори очи и видя една страшна заблуда: моя милост, Делириум Тременс. Бе сънувала лош сън, след това хубав сън, а след него — тази страшна заблуда. Сега дойде на себе си и замръзналите ѝ форми изведнъж се замятаха в бясна борба. Ала аз си припомних как се правеше всичко. Припомних си как се правеше: захлупваш с тежка длан дихателните пътища, докато другата... В един момент съпротивата ѝ замря и тя застина като мъртвец. Всичко свърши набързо.

За да я разбереш в този последен промеждутък от време, моля те да извадиш от мислите си всякакво подозрение в театралност. Маниерът ѝ не беше даже многозначителен, не те отвеждаше към никакъв смисъл. Беше парадоксална. Да, това е.

Но ми бе отредено да лежа и да гледам към стената отсреща, да я чувам как се блъска в банята, развъртяла докрай всички кранчета, да чувам трополенето по завесата на душа, тръшнатия капак на тоалетната чиния и многократното изшуртяване на казанчето. После вратата се отвори и аз различих познатия на всеки мъж шум, който неговата жена или любима издава, докато си събира и привежда в ред дрехите. После ромоленето на плъзгащата се врата. Мъжкият ни оргазъм, Винъс, мъжкият ни екстаз: само изнасилвачът знае що за жалка картинка е всъщност. Облякох се и отидох при нея.

Зоя бе застанала в сенките до креслото, на което стояха палтото, шапката и ботушите ѝ. Беше само по бюстие и чорапи — малко като

кокотка, само че без съблазън и козни. Беше вдигнала полата си и облизваше пръст, за да махне някакво конче или петънце от плата. Докато тя се обличаше методично и си слагаше грим, седнала с изправен гръб, аз сновях покрай нея и си търках ръцете. Да, опитах се да говоря; от време на време простенвах по половин изречение, пълно с унижение и молба. Веднъж-дваж очите ѝ преминаха през мен без упрек, без интерес и без признак, че ме е разпознала. Не издаваше друг звук освен някакво плюене, по един път на всеки десетина секунди — тихичко, но влудяващо точно. Също като дете, сетило се да прави нещо ново с устата си — да задържа дъха си или да мляска с устни.

У мен се раждаше нещо. Отначало ми се струваше поне смътно познато и, предполагах, управляемо в общи линии — вероятно не повече от напълно нов тип прилошаване. Седнах до масата, под светлината на лампата, и се вгледах в роденото. То бе чувството за невидимост. Болката на някогашния човек.

Напълно облечена — с шапката и палтото, — тя излезе от сенките. Бе застанала в профил, на ръка разстояние. Една минута изтече. Чувствах, че нещо обмисля, нещо мрачно; и по всичко личеше, че мен ме няма в мислите ѝ. Взе една от дългите чаши и изля водата от нея. После си наля от четвъртитата гарафа — пет пръста, шест — и го изпи на също толкова глътки. Зоя потръпна до крайчеца на пръстите си, плю, пое дъх, плю пак и тръгна към вратата.

Сега следва тъжбата. Хайде, тичай към речника — браво, добро момиче. Помни: всяко отгръщане добавя по една сива клетчица.

Десет дни по-късно бях в Чикаго. Като всеки, работил в оръжейния бранш, бях „родоотстъпник категория А“ — нищо толкова страшно, но ми трябваше време, за да вляза във връзка със сестра си, та чак през март чух новини от дома.

Писала ми набързо, обясняваше тя, тъй като куриерът ми стоял в стаята и я гледал как пише... Вяло ме поздравяваше за успешното ми прехвърляне зад граница. После ставаше дума, че Лидия си събирала багажа от къщата — местела се да живее при техните. Имало разни „наследства“ на Лев, които щели да ми бъдат предадени по същия човек, щом пристигнат от Тюмен. Кити също обмисляла да се мести на друг адрес: щяла да живее под наем в двустайния апартамент на

любовника си. Знаела, че идеята не е много добра, но сега щяло сигурно да ѝ бъде по-самотно.

Що се отнася до другата ми снаха, едновременната ми снаха, новините за жалост били „доста печални“. Кити пишеше, че от месеци всичките ѝ писма си оставали безответни. Телефонните ѝ обаждания заплашително се записвали от „машина“, ала отговор нямало. Даже ходила до „Крайречная“ и през процепа на вратата пошушукала за минута със слугинята, която казала, че стопанката „не се чувства добре“ и „не е разположена“. Нищо повече не се чуло, докато не видяла във вестника едно кратко известие съвсем долу на страницата. През нощта на 1-ви февруари 1983 г. петдесет и три годишната съпруга на любимия ни драматург Ананий се хвърли от Большой каменный мост.

Вечно малко разсеяна, Зоя беше забравила няколко свои вещи в стаите ми в „Россия“. Омачканата фуста и скъсаните пликчета бяха в кошчето на банята. Гумените ботуши си стояха на пода в прозрачната найлонова торбичка. Затова съм длъжен да си я представя как несигурно стъпва по ледената пързалка на столицата. Тя не ходеше твърде стабилно (не, не беше планинска коза), тъй като — както помниш — като малка не се беше учила да пълзи.

**ЧЕТВЪРТА ЧАСТ
ОТ ВРЪХ ШВАЙНСТЕЙГЕР ДО
ЕКАТЕРИНБУРГ 8–10 СЕПТЕМВРИ 2004
ГОДИНА**

1

КУЧЕТА, ДЪРВЕТА

Ето ги дивите кучета.

Осем са, грешка, девет — мелези от различни породи и различни размери; някои космести, други гладки, всички те — като всички кучета по света — произлезли от вълците. Вървят бавно, разгънати по цялата ширина на уличката, тъй че всяка миризма да бъде проучена и отчетена. Пък и тъй имат време да приклекат, да цръкнат, да изхвърлят излишното. Те са кучките и зверовете. Една кучка е в напреднала бременност — трудна с дивите палета на Предпосилов. Тя върви най-накрая, с лека охрана. Като се приближават, аз си вдигам ръцете на равнището на раменете, тъй че да им се сторя още по-голям. Едно плъхоподобно, почти мишевидно зверче изръмжава към мен, но се свива, като му изръмжа аз, и подтичва след другите. И аз тръгвам подире.

Точно зад ъгъла един от тях, откъм фланга, връхлита върху една изпусната пазарска чанта (от разръфана слама, изоставена може би от избягала бабка) и съобщава на другите с лаене като крясък. Девет търсеци челюсти, девет разтреперани опашки. Ала в чантата има само някакви плодове, тъй че псетата продължават нататък, едно-единствено се връща набързо и грабва една ябълка с приличната си на кобур муцуна.

Докато се изнизват по улицата, един разтягащ се автобус дава газ и предните му колела блъскат бременното животно с джвакащ удар. Пътниците надават възторжени викове (с йодели по средата, тъй като автобусът хлътна в дупка на пътя). Кучката е умряла или мре в канавката. Бутат я с носове, лижат я по муцуната, едно куче се мъчи да я възкачи; задните му крака са напрегнати и за миг гнусно старчески. След това я оставят и продължават нататък. Поглеждат назад и продължават нататък.

Дивите кучета на Предпосилов не ми изглеждат диви. Струват ми се обучени — не от човек, а от някакво друго куче; и това суперкуче им е предало всичко, което знае. Вече не вярвам, че те са

разкъсали онова дете на площадката. То е било разкъсано от немска овчарка, принадлежаща на силите за сигурност като бунтовен, безреден опит да убият всички домашни любимци в Сибир.

Да, аз съм пак порусначен. Какво да се прави. Правилото е следното: и това, като всичко останало, не е каквото изглежда; можеш само да бъдеш уверена, че е още по-лошо. Всеки руснак, с когото съм разговарял — изключения няма — смята, че Първо основно училище е било работа на държавата. Как го казваха... По държавни съображения... така почваше. По държавни съображения... после тръгва от уста на уста, закодирано на езопов език. Ние имаме нужда от нещо, което да засили националната решимост във войната по югоизточната ни граница. Взривове на самолети или жилищни блокове няма да свършат работа — нещо по-страшно ни трябва. По-добър детонатор.

Разбира се, това е само теория. При това със симптоми на параноя, поне за западния поглед. И все пак фактът, че всеки руснак я преподписва независимо и спонтанно: е, това не е вече теория.

Ще решиш, че е тенденциозно. Ала виж на какво ми приличат.

Планетата има плешивина; по средата ѝ е Комбинатът. На сто версти във всички посоки няма живи дървета. Ала някои мъртви все така си стърчат. Обичайно остават по два клона без листа и без вейки, сгънати покрай ствола на дървото надолу. Отдалече приличат на хора, оцелели след лагера, скитащи се, прикрили срамотиите си с ръце. А над тях — наблюдателни вишки — стълбовете без жици.

Ще решиш, че е тенденциозно. Но наистина на това ми приличат.

СТАТИСТИКА, МЪЛЧАНИЕ И НУЖДА

Графиката се състои от две линии, които си проправят път отляво надясно. Горната е раждаемостта, тя се спуска надолу; долната — смъртността — се изкачва нагоре. През деветдесет и втора се срещат. Оттам нататък линията на живота слиза рязко, а пък линията на смъртта се изкачва стремглаво. Все едно тригодишно дете се опитва да нарисува долната половина на акула или кит: широкият торс се стеснява докрай, след което се разперва в опашка. Руски кръст.

Изтощение, недохранване, пренаселени домове, всенародната липса на широки легла: тези неща също помагат. Но основният метод за контрол на раждаемостта е абортът — съдбата на девет от десет бременности в Русия. Седем десети от тези аборти се извършват след края на третия месец, в атмосфера на омерзение и опасност; междуременно нуждата от по-нататъшни аборти често отпада чрез неволната стерилизация. Ако и това не свърши работа, детската смъртност винаги е на линия: цифрите са нараснали през последните пет години и сега сме на равна нога с Колумбия и Мавриций.

Един мъж в Русия има деветократно по-голям шанс да умре от насилствена смърт от един мъж в Израел. Ако има късмет, ще живее колкото мъжете в Бангладеш. Новото демографско явление: село само от бабушки. Младите са заминали, а мъжете са мъртви.

Казват, че Русия ще стане „помпа за епидемии“. Санитарен кордон ще опаше Северноевразийското плато, гостите ще пристигат облечени като астронавти на луната.

Във всеки случай се очаква през следващите петдесет години населението да намалее наполовина.

Тук в хотела има едно младо семейство (чакат да бъдат настанени в постоянно жилище): мускулест съпруг, мускулиста съпруга, едно малко момченце. Винаги са по анцузи, сякаш трябва да бъдат готови на момента да скокнат за комплекс упражнения или спринт; само дето не правят нищо друго, освен да ядат. При това са мълчаливи и самоотвержени в тази дейност. Седя с гръб към тях в

трапезарията. От към масата им не се чува нищо освен тракането на прибори и задавено или изсърбало искане на допълнително — плюс тихото бръмчене и скърцане на различните джаджи, към които е включен синът (слушалки, конзола за електронни игри), заедно с неуморното стържене на светещите му кънки. Чудя се дали изобщо обсъждат в какво точно са се забъркали. Непрекъснатото поглъщане на храната им помага да пазят мълчание — конспирацията на мълчанието.

Майката и бащата заминават за Комбината. Там естествената им сила ще бъде извлечена от тях, както никелът се извлича от рудата. Младостта им ще бъде стопена и ще бъдат надлежно заместени — може би от момчето и бъдещата му жена. Надниците са високи. Кариерите — кратки. Но сега има здравен план, тъй че ще им помогнат за респираторната болест и за ранния тумор.

Виждам капитализъм с руско лице, с държавническо лице. Държавата се е отказала от национализацията и от монопола върху трудовата заетост. Днес тя е само основният акционер, главният олигарх — автогарх или оликрат. А държавата трябва да бъде все тъй тежка и сурова, защото топографията продължава с опитите си да разкъса Русия.

Ананий грешеше. Свободните мъже и жени ще дойдат и ще изразходват телата си в това замръзнало и отровно блато — на пазарни цени. Руснаците ще дойдат в Предпосилов. Като руснаци обаче няма да си заминат. Комбинатът се опитва да се отърве от тези застаряващи развалини. Дава им акции, които имат стойност в Москва, ала те ги продават по сергиите тук. Дава им апартаменти в южните градове, ала те ги продават и остават тук. Виждаш ги по улиците, сякаш всеки момент ще се смушат за онази нощ, която продължава четири месеца.

Лев не бе дошъл тук по желание, въпреки че накрая наистина не бе сигурен дали иска да тръгва. Впрочем оправданието за каторжния труд беше следното: той държеше хората в страх и ужас и — по-важното — бе на печалба. Само дето не бе на печалба, от самото начало. Бе на загуба. Всички знаеха това освен генералния секретар. Оттам следва, че имаше конспирация да се мълчи. „Само да имаше кой да каже на Йосиф Висарионович.“ Ала никой не смееше.

Да, Ананий грешеше. Ананий вдовицата. Вдовицата Ананий, отдавна мъртва, разбира се.

С теб един път умувахме цял час върху този въпрос; трябваше ти за някаква курсова работа в Колумбийския университет. Помниш ли? Бе зададен различно, разбира се, ама смисълът беше този: кой е бил по-гаден през трийсетте и четирийсетте години на двајсети век, Русия или Германия? Те, бях ти казал аз. Много по-отвратителни.

Но от това следва нещо. Те бяха много по-отвратителни от нас. И все пак те се възстановиха, а ние — не. Германия не загива, за разлика от Русия. Щателното изкупление — включващо преди всичко не комисии „Истина“ и държавни репарации, а съдебни процеси, затвори и да, да — екзекуции, обредни самоубийства, нервни сривове, самобичуване, скубане на коси — всичко това намалява тежестта на вината. Иначе за какво е изкуплението? За какво служи то? През 2004-а немското престъпление е мъничко по-леко. Руското е все толкова тежко.

Да, да. Зная, зная. Русия е заета. Това е другата черта от националния ни живот: постоянно сме в извънредно положение. Не разполагаме с „луксове“ като изповед и покаяние. Ами ако не е лукс? Ами ако е нужда, сиромашка нужда? Подозирам, че съвестта е жизненоважен орган. И когато изключи, ще изключиш и ти.

Ако зависеше от мен, щях да искам официално извинение за десети век. И за тези след него. Но треперещите руини от огънове и пушеци няма да се възправят и да кършат ръце. Никой руски бог няма да запее или да заплаче.

Все пак някой да каже „простете“. Някой да каже, че се извинява. Давайте. Изплачете ми Волга, изплачете ми Енисей, изплачете ми река Москва.

3 НИВЕЛИР

„Завещанието“ на Лев ме намери в Чикаго късно през пролетта на осемдесет и трета: обемист сандък от шперплат, лепен, пресован и закован. Лежа затворен в шкафа на кабинета ми двайсет и една години. След това го отворих. Подтикът беше новината за смъртта на Кити и растящите предчувствия за собствената ми смърт. Чаках до едно утро, което съчетаваше безупречното небе с перспективата за обяд в твоя апартамент. После, подир закуска, аз помолих тъй наречения кураж да ме хване за ръката. Заедно отидохме до кутията с инструментите за длетото и чука. Разбираш ли, едно от моите постижения в хотел „Россия“ бе осакатяването на миналото. А кой иска да гледа нещо осакатено, след като очевидно няма да заздравее. Знаех също така, че в дара на Лев щеше да има капан или жица от мина. Щеше да експлодира в лицето ми.

Е, добре. Един кожен колан, две вратовръзки, шал на майка ми, няколко нейни книги, един спортен трофей на Артъм, часовник, бръснач, плоско шише, спиртен нивелир (с гладкото си полирано дърво и трагичното си оценце), бяла кутия за обувки и една зелена папка... Върху папката пишеше „Стихове“. А кутията от обувки беше пълна със снимки. Измъкнах една и провлачих поглед по нея: аз, Зоя и Лев на Черното езеро в Казан. Шейсета година и невинната монохромна мъгла. Но от трите лица само нейното, изпод плетената шапка, светеше от удоволствие — удоволствие от новостта на това да те снимат. Лев изглеждаше някак вгълбен, сякаш търсеше с поглед нещо настрани и надолу. Моят беше прикрит и безрадостно-бдителен: Кити ще щракне копчето и още една секунда ще отmine.

Станах от стола си и със зелената папка под мишница отидох до бюрото. Смятах да изчета целокупния Лев. Трябва да си представиш смръщените по научному вежди и издадените напред устни на книжното любопитство — ненормалната ми нормалност, като острия интерес, с който изведнъж почваш да изследваш интериора в чакалнята на онколога. Докато съм зает с това (мислех си тайно аз),

нищо лошо не може да ме сполети. Казах гласно: отлично, хронологията е спазена. Все пак тук е един цял живот.

Двайсет и две стихотворения покриваха периода от първите сериозни опити на Лев до ареста му през четирийсет и осма, на деветнайсетгодишна възраст. Много Манделщам, отсъдих аз: майсторски и изпипано разговорни, тук-там стигащи съвсем близо до образи, които нараняват и свързват. Прекалено младежки, разбира се. Имаше стихове за момичета, за момичетата въобще, ала нищо любовно.

После до 1950-а следваше празнина, след която до 1956-а се падаха по шест-седем годишно. Явно бяха съчинени наум и записани на свобода. Всички бяха любовни — стихове в „ти“-формат, адресирани към любимата. Да речем, че те ми се сториха по-труднодостъпни.

Бяха впити, болезнени, бременни. Освен язвите и бодежите на яда и тъгата ме връхлиташе чувство на емоционална нищета. Сякаш никога не бях чувствал нищичко и към никого. Бях си въобразявал... Датата на последното беше юли петдесет и шеста година; седмици или може би дни преди брачното посещение в къщичката на хълма.

После нямаше нищо, цели осем години. След това продължаваха схванато и едва ли не гузно след раждането на сина му. Две десетилетия тук-там пръснати епиграми за Артъом. Докато ги изчитах, аз се питах каква е общата равносметка. Куп сръчни младежки писания; един цикъл любовна поезия, писана в лагера; и осем хайку за Артъом. Девет...

Номер девет не ми вдъхваше вяра. Не че нещо само по себе си предизвикваше възражения — минималистичен размисъл за съдбата на единственото дете, но под стихотворение номер девет имаше нещо. Правоъгълна форма от по-бяло бяло.

И, разбира се, беше писмо — с името ми и стария ми московски адрес. Пликът бе запечатан и допълнително подсилен с ивица лейкопласт. Не с цвета на плътта, а в неравния керемиден оттенък на руската първа помощ. Саморъчно написано с дребния му практичен почерк.

Братко, почваше то, обещал съм, преди да умра, да ти дам отговор на въпроса. Ще удържа първата част от това обещание.

Сигурен съм, че ще заситя твоето любопитство. Смятам също така да измъча душата ти. Пригответи се.

Дотам стигнах. Оттогава насам все това правя — приготвям се.

Да, ще го прочета. Но не искам да си давам време да го осмисля.

Ще го прочета по-късно. Искам да бъде, общо взето, последното нещо, което ще свърша на този свят.

ЕПРУВЕТКАТА

Намерих я по време на една от последните здрачни, олюляващи се разходки покрай кухия трюм на връх Швайнстейгер. Земните образувания, тектоничните пластове, та посоките на компаса чак бяха размесени и раздадени отначало, но все пак я намерих: стръмната пътечка, петте каменни стъпала, сякаш само за мен наредени; после чистия плот на подножието на хълма. Вече нямаше сгради, но все още се виждаха острите очертания по земята — контурите на пристройката към Дома за свиждане. Прекрачих прага. Докато си проправях път сред отпадъци и отломки, долових нечут екот от строшено стъкло. Поразрових с обувка талаша и се спрях. Вдигнах бледо искрящата вещ: пукнатата епруветка с дървената си стойка. Тъмното петънце по ръба. Може би беше цветето в аморьозно бургундско, засвидетелствало експеримента по човешка любов.

В другата си ръка държах найлонова торбичка. Не ми беше отнело много време да я напълня — с кости, ключици и отломки от черепи. Движех се върху гробище, разорано от багери и булдозери. Понататък по склона попаднах на нещо като караулка; имаше вид на клозет, ала всъщност се оказа параклис. Вътре в него: икони, гнила ябълка, закачен на стената дървен кръст. Не, това не е страна на нюансите. Евреите имат монумента Яд Вашем и въздушните сили. Ние имаме тази колибка и една сбръчкана ябълка. А, и руския кръст.

Върнах се на площада. Купих бира и вестник и седнах на една скамейка пред облепена с изкуствен фурнир маса. Единственият друг посетител беше старец с петна по лицето и циганска носия, слава Богу, безвъзвратно превит над акордеона си. Кратка статия в края на първа страница ме информира, че „процентите“ на Йосиф Висарионович продължавали да растат. Рейтинг като неговия някой хубав и благочестив американски президент би могъл да очаква само във времена на монотонен просперитет. Седях със своята торба кокали и със счупената епруветка в транса на благоденствието и зяпах цялата клоунада. Клоунада на непоправимите.

Застаряващите руини, за които ти споменах — тези, дето не щат да си тръгват — стоят скупчени в един ъгъл и продават — на търг — своите аналгетици на линеещи младежи в якета от винилови покривала за автомобилни седалки. След петнайсет минути всички се сгромолясват, плясват долу в кървавочервените локви (железен окис), бъкащи от използвани спринцовки, използвани презервативи, опаковки от американски десертчета и строшено стъкло. Един друг се гледат как падат. Да, нищо не е станало. Дивите кучета имат повече дух. Точно така, стой си долу. Никой няма да оближе лицето ти или с чукане да се мъчи да те връща към живот.

Падаше се петък вечер и Предпосилов беше пиян — не от водка, а от медицински дезинфектант, спирт по трийсет копейки флакона. Една будка беше открита към улицата. Приближих се и я огледах. Гледах кротката двойна брадичка на блондинката зад гишетото. Нямах друга стока освен медицински спирт и книжлета от един и същ жанр. Ето какво се предлагаше: „Митът за шестте милиона“, „Моята борба“, „Протоколите на ционските мъдреци“ и спирт. Знаеш ли, вероятно Русия не е успяла да покрие някой задължителен етап от развитието си. Не съвсем като Зоя. Русия се е научила да пълзи и се е научила да тича. Само дето не се е научила да върви.

Утре ще летя до Екатеринбург. Готов съм. Можем да приключваме вече с две писма от лечебницата.

ПИСМОТО НА ЛЕВ

Датата е 31 юли 1982 г.

Братко, започва писмото, обещал съм преди да умра, да ти дам отговор на въпроса. Ще удържа първата част от това обещание. Сигурен съм, че ще заситя твоето любопитство. Смятам също така да измъча душата ти. Пригответи се.

От двайсет и шест години насам аз се мъча да напиша дълго стихотворение със заглавие „Дом за свиждане“. Дълго стихотворение. Само че по законите на симетрията моята искра или муза умря през онази нощ заедно с всичко друго. По-нататък ще видиш, че доста покъсно успях да напиша две-три строфи. Надали ще ти се сторят особено интересни. Боя се, че са за Артьом. Детски стихчета. Нищо повече.

Не, не успях да напиша онова стихотворение. Не можех да разкажа точно тази история. Ала след като вече съм мъртъв, мога да я разправам на теб.

Пиша това писмо в болницата. Нашата здравна система може да пипа грубо (с кални нокти), но пък пръстите й са широки. Такова й е отношението към болестите. Само лечение, никаква профилактика. Затова пък ме използват, за да изпробват новото лекарство за астма. Не съм първият. Ясно е, че повечето, ако не и всички досегашни пациенти са получили фатален инфаркт. При това доста рано. Но дотук интересите ни са общи. Дишам лесно, сърцето ми се държи. Колко сладък е въздухът. Какъв лукс е да вдишваш — и да знаеш, че можеш да изпуснеш проклетия дъх. Въздухът, даже този с вонята на пепелници (всички пушат на поразия, лекари и пациенти), силни медикаменти и туберкулоза в последен стадий, е приятен на вкус. Въздухът ми е вкусен.

И тъй — гледах я как изкачва пътеката, а огънатото стъкло на прозореца подчертаваше походката й, фигурата й. Зоя влезе. И моментът на срещата беше точно какъвто ми се искаше. Чувствах

силата на определени клишета — „извън себе си“, да речем. Имах нужда от две усти: да целувам с едната, с другата да славословя. И от четири броя ръце: една за копчета, една за клипсове, една за галене, една за стискане. И през цялото време зареждах спомените си, които се бяха изхабили от преповтаряне. Като прегърнеш Зоя, тя се извива и едва ли не се гърчи, сякаш за да разшири обсега на докосването ти. И децата го правят. Артъом го правеше.

Със свалянето на всяка дреха се разтваряха огромни запаси от възхита. Ако на този етап имаше някакво нежелано усещане, то бе някакъв смешен страх. Спомняш ли си лайнояда, дето си изтъргува купичката и лъжицата, след което умря от свръхдоза, от една двойна порция? Пък и кой би забравил съдбата на Кедрил Лапача? Докато Зоя ставаше все по-гола и по-гола, аз си мислех за онези абсурдни царски пирове, за които толкова фантазирахме. Устни от съомга и паунови клепки, възварени в мед и хайвер от михалица. И по двеста ястия като тези, с четирийсет и пет вида сладкиши и с трийсет различни салати.

Тук ще трябва да споделя нещо от любовния стил на Зоя. Аз не съм претенциозен, нито собственически настроен към тези неща (както, струва ми се, си ти). Пък и като умре, човек става недотам срамежлив. Аз и без това смятам да те натоваря — да те спъна с букаите на тайните. Абсолютна алхимия — тя бе едра жена, но в леглото тежеше половин килограм. Освен това беше много изобретателна, свръхестествено негнуслива и издържаше страшно дълго. През първите ни девет месеца заедно любенето — би било справедливо да кажа — имаше първостепенна роля. С кратки паузи за сън и храна последната ни сесия (преди сватбения ни ден и десетминутния ми процес) продължи седемдесет и два часа.

Скоро след като влязохме в Дома за свиждане, ние вече го правехме — това, което се прави. Бях така развълнуван от своята готовност, от способността си, че доста дълго не се и запитвах какво всъщност не беше наред. Ето какво — и отначало ми се стори покъртително. Докато се любехме, аз не мислех за жена си. Мислех за вечерята си. Огромните късове хляб, цялата херинга и онзи богат на мазнини бульон, който ти и останалите тъй внимателно и затрогващо бяхте събрали. Разбира се, можех да си кажа, „вече осем години не ти се е случвало при вида на храна ти да правиш съвсем друго нещо“. Само че ще излъжа, ако река, че вече не бях много изплашен. Сред

най-плашещите неща тази вечер беше чувството, че нещо ме обзема отвътре и оставам единствено зрител на едно чуждо аз.

Навечеряхме се. И вечерята беше невероятна. Водката и цигарите също. След това и помогнах да се измие. Бе прекарала целия ден в каросерия на камион и не можех да различа мръсотията от синините. Две седмици по пътищата и влаковете. Бях така възхитен от куража ѝ, верността ѝ, красотата и свръхестествената ѝ жизненост. Бях изпълнен с признателност и отново възбуден.

Този път отначало бях щастлив да откроя, че не мисля за ядене. Но това задоволство ми попречи да усетя веднага, че копнея за сън. Сън и жалост. Бе от миговете, в които стаените чувства и мисли ти разкриват резултата от мълчаливия си труд. Изведнъж виждаш какво те е мъчило, колко силно те мъчи — и то основателно. Искях да ме приспи с жалостта си. Точно това исках. И накрая наистина спяхме, часове наред, после призори пихме чай от нейния термос и отново започнахме. Този път аз не мислех ни за ядене, ни за сън, нито даже за свобода. Междувременно бях намерил истинската си тема. Мислех само какво съм загубил.

И какво беше то? Спомних си първия закон на лагерния живот: за теб нищо, от теб — всичко. Спомних си и девиза на урките (много от тях си го бяха татуирали): Можеш житъ, но не можеш любить. Би било твърде страшно да кажа, че съм изгубил цялата си любов. А и нямаше да е вярно, просто нямаше да е вярно. Ето какво се случи, братле — бях изгубил цялото си желание за игра. Цялото.

Надали ти е убягнало, че Зоя е далеч по-красива от мен. Та и ти си го казвал неведнъж: през четирийсет и шеста. Уверявам те, че го знаех — с всичките си сетива. И бездруго бях благодарен на несръчните благоденяния и на моята Олга, и на моята Ада. После Зоя — рязко повишение. Тя, която за една нощ излекува заекването ми. Какво друго умееше? Да ме направи висок, да ми сложи брадичка и еднакви уши? И, да, тя го направи, направи го.

Тя ме преобрази. Както можеш да си представиш, моят отговор беше безгранична признателност. Тя приемаше формата на неспирни хвалебствия и безкрайна загриженост, нежности и прегръдки, цялото ми внимание и една страст, която нямаше горна граница. „Видовата принадлежност“, за която ми говореше през месеците героическа лудост на 53-а година, чувството за „вкорененост“ — ти намираще в

общността нещо, което аз вече бях открил у един отделен човек. С тази свръхлюбов аз обръщах везните. Беше като религия, съчетана с разума. И аз я изповядвах сам.

Онази нощ в Дома за свиждане цялото ми съзнание за малоценност, за радикална малоценност, се завърна с все сила. Към всеобщото удивено мърморене се прибавяше един друг глас, който казваше „Остави, че изглежда като селския идиот. Тяхна си работа. Ами гледай какъв е отвътре. Той е мравка, която по принуда се бъхти за държавата. Той — поет? С едно мъртво ухо? Не. Той е роб. Съжали го.“ И аз исках това съжаление. Исках цяла Русия да ме жали.

Край мен беше събрана тълпа мисли-зяпачи, малки каменни демони, които се кикотеха и ме прекъсваха. Какво чудо на женствеността се намираще под мен, покрай мен? Та жените не трябваше да изглеждат по женски, не и в наши дни. После, Господи, мисълта за ръцете. Все си мислех „Къде е ръката, която ми погуби ухото? Къде са ръцете на другаря Углик? Тези мои ръце неговите ли са? Или неговите са мои?“ С простото си присъствие, с липсата на отсъствие, тези мои ръце ми изглеждаха тежки, опасни. А зад всичко дебнеше мисълта, че не е хубаво да си мъж. Не успях да я отпъдя. Никоя мисъл не беше дотам глупава и противна, че да не я допусна.

Не очаквах нещата да са други на свобода. И не бяха. Взел отделно като сбор от нервни центрове и сетивни усещания, актът още бе далеч по-хубав от всичко друго, което можех да си представя. Но когато сърцето отсъства, твърде бързо умът също си заминава. Вече нямаше как да се пазя от идеята, че съм се хванал с нещо изначално нелепо — все едно съм се върнал към безсмислено и трудоемко хоби, което отдавна съм надраснал. Познай в какво се превръща любовта, когато изгубиш цялата си игривост. В работа. Работа, която с всеки час става по-трудна. Нощите се превръщаха в нощни смени, които по цял ден ме гнетяха. Ето пак (но наистина с присмехулни отсенки, с шеги и закачки) блуждаещия спомен за онова, което бях загубил. Трябваше да се вгледам в лицето си за контурите на нежността, но и тези очертания бяха изчезнали.

Онази нощ в лагера аз отлично се превъплътих в ролята на стария Лев — с други думи, на младия. Ала старият Лев бе изчезнал заедно със младостта ми. Продължих с тази роля пет години. И тя не разбра. Моят опит с големи красавици започва и свършва със Зоя, ала

аз посветих много мисли на тях. На красавиците като типаж. Според мен Зоя беше нетипична в сексуален план. Подозирам, че повечето красавици клонят към пасивност: смята се, че самото съгласие е достатъчна награда. В друга област обаче бе типична — архетипна дори. Не умееше да забелязва никакви грапавини в чувствата на околните. Големите красавици не трябва да си дават такъв труд като всички останали, труда на анкетъорите и агенциите по проучване на обществените нагласи. Тя едва забеляза антисемитизма. Хората я гледаха със съчувствено пренебрежение, като куче, на което му е окапала всичката козина. Вярвай ми, научих всичко за инфлуенцата на антисемита. Тя е огледало с размерите на Пасифика — океан от безмозъчност.

Моят двойник, моят гротесков близък, моят Вадим беше все още жив и свободен и си имаше план. Планът беше да стана дори още по-грозен. Оттук биреният корем, новият тик, съвестната ми недодяланост — и, разбира се, маниерът ми при заекване да се превивам и просвам. По това време аз жадувах за болест, за недъг. Исках да съм обкръжен от хора в бели одежди. Думата „болница“ пак прие това свято сияние, което имаше в Норлаг. Непрекъснато осъзнавах чувството за „изчакване“. Нетърпението да остарее. Едно време на върха на блаженството имах чувството, че ме изтезават с изключителна нежност. Сега се чувствах така всеки път, когато тя ми се усмихнеше или уловеше ръката ми. Последната и финална фаза, която ми докара цял нов порядък тревоги, се появи през лятото на шейсет и втора. Първият симптом беше физически.

Аз започнах от време на време да чувам едно нервно бръмчене — както вътре в самолет се чува шумът от реактивен двигател. Предположих, че е белият шум от мъртвото ми ухо. След време си дадох сметка, че се случва само в определени ситуации: по високи мостове, по скали и балкони, до железници и натоварени пътища — и когато се стържех с бръснача. Сетне, веднъж в Казан ми отне половин час да мина край един камион, спрял на пътя. Боклукчийски. Като ходеха все по-далеч да събират боклука, работниците оставяха мотора включен (току-виж не запалил отново), а бръмченето в ухото ми беше толкова силно, че не чувах грозното джвакане на машината, дъвченето и скрибуцането, дори когато се приближих и я зяпнах. Стоманените скрипци, които се повдигаха и спускаха, бяха съвсем леко зацапани, а

черните зъбци се бяха изжулили до почти стопроцентова чистота. Вътре всичко изглеждаше както трябва. И не вдигаше шум.

Докато бяхме млади, ти твърдеше, че съм солипсист — солипсист с необикновена острота и решителност. Отбелязваше колко трезво съм пресмятал собствения си интерес, как съм нямал инстинкт за съгласие с настроението на групата (плюс издадената встрани долна устна и „интимните“ ми очи). Е, все още бе вярно, че държах да не се самоубивам. Това ми се струваше разумен приоритет. Самоубийството на бившия лагерник — всички знаем колко често се среща, пък и аз в крайна сметка мога да го разбера. Като начин да кажеш, че от теб ще зависи дали ще го живееш този твой живот. Но аз мислех, че в лагера се бях справил прилично — без насилие, без особени компромиси, без стадно чувство. Не исках да постъпвам като другите. И смятах, че имам добри шансове да изкарам живота си, без никого да убивам.

Всичко всъщност изглеждаше до голяма степен неволно. Моята лична стачка, рязка и необявена — никаква профсъюзна подкрепа. Просто пуснах ръцете си да паднат встрани. И не само за нощния акт, а и за всичко друго — всички усмивки и тайнства, всички думи, коментарите на любовта. Зоя забеляза това. Моля те, представи си какво беше да лежа и да гледам, да седя и да гледам, да стоя и да гледам. Беше бързо — ето какво мога да кажа. За по-малко от месец я хванаха в явно прелюбодейство с учителя по физкултура през обедната почивка. А пък аз бях свободен.

И да свърша със своята версия. Аз не исках да имам дете ни със Зоя, ни с Лидия. Само че странна работа. С Лидия почувствах едно кратко възмущение на еротичната си решимост. Беше се породила поне малка възможност за каквито и да било последствия. Един вид... щом не е на игра, нека е сериозно. Между другото то винаги съм се удивлявал какво Лидия смята за чуване и какво смята Зоя. Но все пак се получи. И момчето — щом се роди — ми доставяше радост като тази, която изпитвах до Зоя. Тази близост до физическия разкош, само че този път в управляеми граници. Изпитвам достатъчно любов към Лидия; мога да я събера и да я допълня с разни работи от рода на одобрение и уважение. След Зоя имам чувството, че живея с усърден психотерапевт — и медиум. Усещам как разкодира мълчанията ми. Тя разбира и ме съжалява. На човек в крайна сметка му писва от самосъжаление. Много е уморително. Исканякой да го отмени. Лидия

ме съжалява. Жали ме — Зоя с право не се и опитваше, — тъй че Лидия ме ожалва и заради връзката ми със Зоя.

Да я принудя да си тръгне, да принудя Зоя да ме напусне не беше овладяна жестокост. Никой не знае по-добре от мен колко безнадеждна беше тя в любовта. Как ужасно се разкриваше цялата. Тя боравеше с цели стойности, всички други работеха с дробни. Знаем, че двамата с Кити бяхте отворени от нейния брак, ала аз тайничко тържествувах — отначало поне. Да, наистина, доста остра ирония. Само че не забравяй, че тя бе безнадеждна и в други отношения, включително и във финансовото. За няколкото месеца между раздялата и развода ни тя натрупа дългове като държавни бюджети. Чух, че коствало на Ананий половин състояние да я измъкне под гаранция. Най-накрая: репарации. Парите, спечелени с подигравки към робската пот, ще отидат при Зоя. Оттук нататък — поне аз така чувствах — това скапано старо лайно щеше да се погрижи тя да бъде на топло, добре хранена и облечена. Поне аз така го възприемах.

Още нещо, братле. Подозирам, че ти не си свършил със Зоя. Чакаш ме да умра, за да пробваш отново. Не веднага. Не си те представям как се качваш на самолета с куфар в едната ръка и пържола от помена в другата. Слушай. Една вечер в Москва ние бяхме на гости у вас и ти й хвърляше „онзи поглед“ на всеки пет минути — мислиш се за силен и сдържан, но си като отворена книга. Поговорихме си по въпроса на лягане. Аз по навик й казах: „Той е като умно куче — знае, че ще го набият.“ Нейния отговор го отделям с по-широко поле, тъй че да му придам допълнителна тежест:

„Вече не. Като куче на каишка по-скоро. С жандарм в другия край. Точи лиги, но в същото време ме мрази. Виж го как непрестанно разпитва Варвара за миналото й. Ще речеш, че я е спасил от покварата. Бас държа, че я измъчва. Ей това би направил и с мен. Все същото упражнение до безкрайност. Една безкрайна чекия за теб. И за всички останали.“

Знаеш ли какво направи тогава? Кръстен знак. Тя.

В един свят на свободната воля ти не би имал никакъв шанс със Зоя, ако ще да се молиш. Ти се дисквалифицира — твърде си агресивен. Пацифизмът ми в лагера беше опит да съхраня нещо в себе

си. Философията на манкьора, знам — на благочестивия кръшкач. Тогава приемах, че поступваш дискретно този и онзи, но мълчах. Помня промяната във вида и държането на трите хулиганчета, дете непрекъснато се заяждаха с мен. Изглеждаха така, сякаш бяха преживели една и съща катастрофа. Боже Господи. Ти ли счупи ръката на онзи татарин? Аз така или иначе пробвах с цялото си лицемерие да запазя нещо в себе си. Не успях. Нищо нямаше да успее. Всъщност даже не те обвинявам за това, което правеше с доносниците. Тиранията ражда свирепост. Както гроздето ражда вино.

Знам, че ти си упорит и находчив поклонник — а в нейния случай (позволи ми да кажа) удивителен оптимист. А пък тя е безсилна срещу някои видове натиск. Ако онзи драскач е все още жив, ако Зоя е все още с него — отсега ми призлява, колко ли изолирана се чувства. Сигурен съм в това и те предупреждавам с искрено притеснение. Почнеш ли да я гониш, само мъка ще донесеш и на себе си, и на нея. Без да споменавам — поне не нашироко — за обидата, която ще нанесеш на моята памет и на нашата братска обич. Обичта, която надживява и най-странния факт. Щеше ти се да загина, нали? Общо взето, от деня, в който влязох в лагера. Бореше се с това чувство и успя да го победиш; все ме пазеше с риск ти самият да пострадаш сериозно. И все пак искаше да умра. Докато бях сред живите, Зоя бе недостъпна за теб. Не разбирам защо. Не разбирам кой закон на урките спазваш. Между другото, и на теб не ти е лесно. Аз не те обвинявам. Обвинявам държавата, то се знае. Но какво да я правим държавата?

Ще ми се да живея достатъчно дълго — толкова, че да си твърде стар да си мислиш за такива неща. Или пък твърде стар да се движиш. Но не виждам да стане така. Кой го бе казал? В болница винаги е по-рано, отколкото си очаквал. По-рано, но и по-късно, поне в моя случай. При приемането ме накараха да подпиша формуляр, в който, общо взето, се казваше, че не бих възразил да умра. Направил съм си завещанието и вече разделям вещите си за спомен като доброто момченце от едно време. О, какви добри момчета бяхме с теб. Какви добри момчета бяхме някога. Ще помоля Артъм да ти прати писмото, той се връща по Коледа. Тук се крие единствената прилика между моите две жени: не можеш да ги помолиш едно писмо да изпратят. Със същия успех мога да сгъна плика като самолетче и да го хвърля през прозореца. Не очаквай Лидия да се разбърза, след като си отида.

Знаеш ли какво се случи с нас, братле? Не просто сбор от ужасни премеждия. От глада, от студа, от страха и от скуката, океаните от умора — това бе твърде общо, при това стандартизирано. Абсолютна конфекция. Аз говоря за съдбата, която се шие по мярка. Нещо е програмирано в нас, съчетано с това, което си е било заложено вече. За всеки от нас по различни начини и в различен контекст — най-злощастната възможна развръзка и цената, която отмяташ не с лъжици или с лопати, а с дни, години, животи. Като гледах как Углик, нашият господар, се опитваше да запали втората си цигара, аз усещах как в мен расте моето собствено уродство.

Какво е твоето? Моето е цинизмът. Тук-там в това писмо до теб аз успявам да го надскоча, ала той се усеща по тона, с който пиша за майката на сина си. Цинизмът е онова, което чувствам — или не чувствам — непрекъснато. А кой иска да бъде циник? Циник. Гъонсурат. Осъден да вижда цинизъм навсякъде. Но цинизмът е налице. Завладял ме е. Не ми пука за нищо и никого. Слепите петна, уязвимите точки, идват и си отиват. Понякога мога да убедя себе си, че не ме е грижа ни за Лидия, ни за Кити, ни за теб, ни за мама. Рядко мога да се улича в светотатството да не давам пет пари за Артъм. И никога не мога да кажа, че не ми пука за Зоя.

Пак те питам-а твоето уродство? Само ти имаш право да го назовеш. Мислех, че се дължи не на лагера, а на войната. Но войната нали я спечели. В това другото нямаше победители. Ала все пак каквото и да направи войната, лагерът го заключи в теб. Мисля, че и у двама ни бе отслабена силата да обичаме. Странно е, че каторгата водеше до това — не каторгата всъщност, не страхът, нито скуката, нито всичко останало, а неправдата, мълчаливата несправедливост. Е, добре. Пак се върнахме отначало. За теб — нищо, от теб — всичко. Мисля, че ми го отнеха не за друго, а защото толкова го ценях. Разранените букви по ръката на Абарчук с вкоравените жили. Можеш жить, но не можеш...

Всичко най-добро ти желая. Облекчение е да мога да ти кажа това и наистина да го мисля. Точно сега е един от по-светлите ми моменти. Чувствам, че ми олеква. И се надявам да постъпиш като мен и да успееш да събереш някакво семейство край себе си. Късмет. Страшна работа беше ти, майко мила. Само как караше кучетата-надзиратели да се свият, да навирят крака и да се напикаят. През

последните месеци на войната слушах залповете в Москва при превземането на всеки по-голям немски град и при всеки гърмеж чувствах твоята мощ. Знаеш ли, че без твоето влияние върху Вад надали бих преживял детството си. Ех, Вадим. Само защото бе роден пръв, той пое всички рани и разриви на големия брат. Той наистина искаше да умра. И не смяташе да си остане с надеждата. Смяташе да направи нещо по въпроса. Защо? Защото развалих кървавата му трийсетминутна идилия — времето, през което майка му е била само за него. От самото ми раждане ти бе мой избавител. Изправителят на неправдите. Извисяваше се като бог — океани прекрачваше, небесата изпълваше. Аз все още се чувствам така. Да те имам за брат беше като да имам сто братя. И така ще е винаги. Лев.

Уби ме, робе!...

Да, така е. Така е, момичето ми. Ти не бе в най-добрата си форма. За един час (вечерята ни в „Край грила“ в края на юли) ме подложи на две гнусни вулгарности — с други думи, две мерзки заемки от помийната яма на стандартните фрази, римите и броилките. Не прави това, Винъс. Не ти трябва тази морга от безвкусни дрънкулки.

Първата ти заемка беше „финализиране“. Защо не опитам да „финализирам“ нещата? „Финализиране“: само като го прошепна, пък било то беззвучно, се чувствам превърнат в дебеловрат мазник с бяла престилка в кабинет като тези по търговските центрове. Ей такава една плаха думичка, която на всичкото отгоре описва несъществуващо състояние. Истината е, Винъс, че никой нищичко не превъзмогва. Второто ти безобразие не беше отделен епитет; то заемаше цяло едно изречение. „Кое то не ни убива, ни прави по-силни.“ Не е вярно! Не е. Не ни прави по-силни. Прави ни по-слаби и ни убива по-късно.

Аз естествено съм поел това в свои ръце. Тромавата, но широкообхватна здравна система, за която говореше Лев, вече не съществува. Болницата, в която лежа (съобщавам го с гордост) принадлежи на оскъдното малцинство от държавни лечебници, които могат да се похвалят с течаща вода. Ала стигне ли се до смърт, Русия си остава страната на безкрайните възможности. Смъртоносната инжекция се купува на двойна цена. Няма никакви глупости като правото на живот, примерни политици и досадни свещеници, нито пък вън на двора тълпи да крещат „Оставете го жив!“. Аз съм в хоспис за

хора с имунна недостатъчност (единствен по рода си в страната); ако трябва ни ползвам благозвучния местен акроним, мястото е за хора със СПИН. Непризнатата епидемия впрочем е приела африкански размери. Тази вечер по някое време (нямат право да ми кажат кога) ще ме преместят в отделна стая за инжекцията. Ще подейства — не се и съмнявам. Но изобщо не вярвам, че преходът ще бъде безболезнен. За морфина се плаща отделно, а аз съм си поръчал двойна доза. Ти обаче си права: трябваше да отида в Осло или Амстердам и да свърша това в бизнескласа, не във втора. Само дето не става. Аз държа да умра тук, където умря моят брат.

Може да съм буквалист, но постъпвам също като Русия. Тя и друг път е правила опити. Русия направи опит за самоубийство през трийсетте, след първото десетилетие на Йосиф Висарионович. Той още преди терора бе милионер откъм трупове. Но му трябваша още руснаци, за да раждат все нови и нови. А те спряха. След стряскащото преброяване през 1936-а държавата започна мащабни офанзива: ударното откриване на градини и ясли, ордени за майки-героини, възродената тържественост на мрачната церемония, узаконяването на наследствата и криминализирането на абортите. Беше нещо подобно на стачка; и държавата я разби. Този път как ще действа държавата?

Докато вавилонците водели в плен евреите, те ги карали да им свирят на лира. Но евреите казали „Ще работим за вас, ала няма да свирим“. Така казали руснаците и през трийсет и шеста, така казват и днес. Ще работим за вас, ала няма да се чукаме вече за вас. Няма да продължим да ви раждаме хора. Няма да ги подлагаме на държавното безразличие. Няма да свирим за вас.

Не бих казал, че съвсем е отряло половото сношение. Около една трета от призраците в стаята с телевизора са прихванали СПИН по венерически път. Пък и иначе как можем да обясним мръсните презервативи по улиците? Винаги се намират твърдоглави инати. Ами да, гледай колко девойки заболяват от сифилис — за последните десет години бройката им е скочила сто и четирийсет пъти.

Оттук нататък не ме чакай да се променя. Имам предвид слабостта си към наставленията. Вземи списъка ми с препоръчителни четива. Повечето са мемоари — мемоари на руски каторжници. Чувал съм да твърдят, че тези книги били „непредставителни“, тъй като били писани все от интелегенти. Само от политически; ни змии, ни

пиявици, нито скотове, нито кучки. Авторите са непредставителни и в друго отношение: сякаш тяхната почтеност не е била излагана и на най-малката опасност. Оживели са; и освен това са обичали, поне тъй ми се струва, Стахановци на духа, ударници на стремежа и силата, те дори не са мразели. Нищо от това не бе вярно за нас двамата с брат ми. А омразата е тежък труд. Човек мрази омразата — човек мрази да мрази.

Ще ти кажа какво ми харесваше в онзи четвърти август през 1953-а, когато въстанахме. Когато се възправихме срещу държавата и нейната желязна вихрушка. Бях достигнал края на философията: знаех как да умра. А пък хората просто не умеят да правят това. Може да се окаже дори, че в основата на всички наши потресаващи подвизи, низките и великите, стои тази ни неспособност. Няма друго животно, от което се иска да има отношение към собствения си край. Страшно трудно ни е и навярно оправдава донякъде пошлостта ни... Имаш нужда от масовите емоции — за да знаеш как да умреш. Трябва да бъдеш като всички останали твари, да се носиш със стадото.

Току-що имах гостенка. Тя дойде с плодове и цветя: нашата малка Лидия. Вече не дотам малка, наистина (като всички славянски матрони; в едрината ѝ имаше нещо религиозно и едва ли не квакерско), ала жизненият ѝ вид все пак малко ме разведри. Минала е шейсетте; не забравяй, че рускините живеят около една четвърт по-дълго от руснаците (получават си пълните четири четвъртини вместо три като нас). Не ѝ казах защо точно съм тук, но тя все пак разбра, че това е последното ни сбогуване. Пита може ли да се моли за мен; аз приех с мисълта, че ще мога да го понеса. Само дете грешах и почти незабавно трябваше да ѝ кресна. Не и тази идеология. Не и руският Бог. Тя ми се извини много мило, целуна ме по челото и излезе от стаята. Да, преместен съм вече. Стайката в мазето с двата бойлера и хилядите розови и сини кърпи, струпани по дъските и миришещи на оцет. Снаха ми ще подготви нов шперплатов сандък и ще ти прати в него очилата, портфейла, компютъра, брачната ми халка и часовника, нивелира и нещо от дрехите — вратовръзка или носна кърпичка. Дадох на Лидия бърснача и папката със стихотворенията.

Има още една междуполова разлика, на която бих искал да обърна внимание. Подготви се за добри новини. През петдесет и трета открих как да умра. Сега пак съм забравил. Но поне знам едно. Жените

могат да умрат кротичко като майка ти. А мъжете умират задължително в мъки. Защо става така? Наближавайки края си, мъжете променят дългогодишните си навици и започват да се обвиняват с цялата си мъжка суровост. Жените също променят навиците си и престават да се обвиняват. Те прощават. А ние не можем. И това се отнася за всички, не само за старите насилници като мен — за великите умове, за великите духове; даже те трябва да вършат всичко това. Да пресмятат кой какво и кому е направил.

Какво ставаше с мен и жените? Сутринта в самолета пуснах търсачката: „ретроспективна сексуална ревност“. Открих много за секса, много за ревността, много за ретроспекцията. Превъртях две-три хиляди резултата и накрая намерих едно стилно есе от внушителното британско списание *Mind and Body*. Беше озаглавено „Ретроспективната сексуална ревност и потиснатия хомосексуалист“. „Онзи, който търгува с подобни емоции — казваше се в есето — не изпитва влечение към жените — само към мъжете.“ С други думи, аз съм скрит педал. И защо се съмнявам в това? Само поради факта, че не бих възразил да съм явен педал. Е, добре, сигурно нямаше да ми хареса в лагера да си взема купата и лъжицата и да ида при пасивните, които седяха на отделна маса (и можеха да разговарят само помежду си). Ала после, ако и бездруго не правиш деца, какво толкова има? Знаем, че ти нямаше да ме презреш. В моя случай обаче би излязло лошо, тъй като съм си падал по брат си.

Може би изненадващо, ала от часовете в „Россия“ съм запомнил най-вече неизличимото чувство за стерилност. През последните месеци на войната, когато бях униформен насилник, собствената ни смъртност толкова ни завладяваше (както и разрушението на всичко, което имахме и познавахме), че любовният акт, бил той изопачен, ни се струваше заклинание срещу кавалкадата от убийства. Човек можеше да насели един немалък град с копелетата на онази армия от насилници (население: 1 милион). Е, разбира се, много заплодени жени никога не раждаха: биваха умъртвявани начаса от своите изнасилвачи. Поне мога искрено да ти кажа, че подобно явление беше и си остава непонятно за мен.

А в „Россия“? Стореното от мен бе лишено от смисъл. Бе излишно, перверзно, замислено тъй, че да ражда все повече мъка, но не беше особено руско. Освен може би в този смисъл. В цялата ни

история няма сила, нито свобода, нито някаква отговорност. Вътрешната анархия черпи сили от нея. Но не — аз се отказвам. Вече казах, че изнасилването ми се връщаше тъпкано. Неговото отмъщение не беше въобще равностойно, ала беше завършено и драматично бързо. Сети ли се? За един следобед в хотел „Россия“ се бях превърнал от сатир в архетипен старик. Още на следващия ден аз не можех дори да си спомня какво точно бях харесвал в жените и техните гела. Но сега си припомних. През последните дни си припомних.

Колко хубаво щеше да бъде, ако можех да хвърля вината за това изнасилване върху войната, лагера или държавата. В мига, в който обичливата ѝ усмивка се превърна в ужасена гримаса, в моето разочарование се отвориха хиляди пластове. И това ли получих накрая, мислех си. За достатъчно дълъг промеждутък от време обладаването на Зоя ми се струваше мое право. А подобни права никога не съм имал. И сега, като затворя очи, виждам само умиращ убиец, непреклонен до последния дъх, сбиращ сили за последния тласък. Някога бе съмнение, а сега е убеденост, която вероятно ти вече споделяш: през онези четири-пет секунди между моята целувка и нейното събуждане Зоя беше сънувала Лев. Трябваше да е така, за да кристализират неговата съдба и моята, Боже мили, това е страна на кошмарите.

Тук са вече. Двама души с всекидневни дрехи и нещо като кутия за инструменти. Ще запалят цигара, докато свърша с писането. Въобще не ми пука, че ги карам да чакат. След секунди натискам копчето за изпращане. Тръгвай, книжчице, тръгвай, малка моя трагедийо. И ти също потегляй, Винъс, влизай в нея със здравословното си хранене, с щедрите осигуровки, с двете дипломи и с чуждите езици, с твоето зъболечение, собственост и капитал. Безразсъдният лукс да имам за кого да си мисля ме поддържаше жив — е, поне досега. О, сърцето ми... всеки път, щом ми кажеше „татко“, „татенце“ и „баща ми“, всеки път. Е, детенце, не би било редно да завършвам с такъв вкиснат тон. Нека не се поддаваме на мрака, който минава за така характерен за Северноевразийското плато, земята на компрометираните духовници и намръщените дворяни, на шпионите, ксенофобите и прогизналите от пот тайни полицаи. Моля те, погледни като мен нещата откъм хубавата страна. Русия умира. И това ме радва.

ПОСЛЕДНИТЕ ДНИ НА МОХАМЕД АТТА

Никакви улики, показания и анализи не ни дават убедително обяснение защо [Мохамед] Атта и [Абдул-Азис ал] Омари са пътували от Бостън до Портланд, Мейн, сутринта на 10 септември, само за да се върнат към Лоугън с полет 5930 сутринта на 11-и.

Доклад на комисия
„11-и септември“

На 11 септември 2001-ва, в четири сутринта, той отвори очи в Портланд, щата Мейн; и започна последният ден на Мохамед Атта.

Каква бе сцената на това пробуждане? Стая в хотел от описаните като „изгодни“ в неговия пътеводител — една стъпка над „елементарни удобства“. Водеше се „Рипоуз Ин“, беше част от верига. Ала другаде тя предлагаше оживени и чисти хотели; този тук беше тежък, безсистемен като лабиринт и застарял като повечето клиенти. При това беше евтин. И така. Подплатената найлонова кувертюра, тежка като оловна жилетка; обемистият куб на телевизора върху шкафчето и хладилникът, бял и очукан — впрочем поводът да пристигне в Портланд, щата Мейн, беше в него... Особената пестеливост на тези последни седмици влизаше в надпреварата по набожност между неговите другари; Мохамед лаконично се бе включил в нея. Като другите съблюдаваше всеки час за молитва, даваше милостиня, миеше се редовно, хранеше се оскъдно, спеше малко. (Но не бе като другите.) Няколко дни по-рано излишъкът от оперативни средства — близо 26 000 долара — бе върнат пестеливо на посредника от Дубай.

Измъкна се от леглото и повика Абдулазис, който вече се беше размърдал и навярно се молеше в съседната стая. После в банята: дълг е да се облееш, изпитание да се изходиш, изтезание да се избръснеш.

Пусна слушалката на душа и свали гащите си. Влезе и изтърпя лепкавата и хладна милувка на найлоновата завеса по бедрото си и по прасеца. След това изненадващо дълго прави опити да отстрани един косъм от калъпа сапун; чуждото влакнце непрестанно променяше формата си — въпросителен знак, после знак за безкрайност — но не искаше да се отлепи; а самият сапун, отначало с размерите на книжка кибрит, бе почти изразходван накрая. После, както се случва в тези стари, масивни и като цяло добронамерени и щедри хотели, душът хлъцна сподавено и за миг се превърна от възтопъл капчук във врящ водопад; дръпна се, ала стъпи върху скъсано пликче от хотелския шампоан и тупна рязко и тежко на опасния си прешлен. Трябваше да се избута с крака изпод парата и ожули главата си о ръждивия чучур на душа. След малко бавно се изправи на крака и застана така с ръце на хълбоци, притворени очи и наведена глава, докато му попремине. Изсуши се с тънката бяла кърпа, ала си закачи кожичката на нокътя.

После, като изпусна неприкрито мрачна въздишка, седна сведен върху чинията. Даже и не понечи да се мръщи, тресе и напъва, както правеше друг път, отчасти защото чувстваше главата си застрашително пълна с кръв. Другата и по-явна причина беше липсващата от май насам перисталтика. Торсът му общо взето беше забележително строен след прекарания във фитнеса часове с „мускулестите“ саудитци; но на мястото на коремните мускули бе изникнал величествен хълм, твърд и горд като бременност в първото си тримесечие. И не само това. Чувстваше пареща и неизменна болка не в корема, а долната част на гърба, таза и скротума. На всеки няколко минути му се налагаше да изчака пристъпите на гадене, тъй като неизползваният стомашен сок пълнеше водосборната яма на гърлото. Дъхът му миришеше на заблатена река.

Но най-лошото предстоеше: трябваше да се обръсне. Лошо, тъй като го принуждаваше да се взира в собственото си лице. Бузите сапунисваше, свел очи надолу, ала вдигнеше ли брадичка, ето го, постепенно разбулвано на вертикални отрязъци: лицето на Мохамед Атта. Две години по-рано, подир Афганистан, той се беше простил с брадата си. Сплъстена, правоъгълна, леко асиметрична, тя успяваше да смекчи отвратените линии на устата и напълно прикриваше откровено враждебната му обратна захапка. Да, червата му бяха на възел, но лицето бе някак разхлабено, поне тъй му се струваше. Отвращение,

отвращение от всичко бе изваяно върху него отвътре. Удивляваше се, че още го оставят да ходи по улиците, та дори да влиза в сгради, да се качва на самолети. Още ден, още само ден — и не биха го пуснали. Защо хората не го сочеха с пръст, не потръпваха и не бягаха? И все пак това лице, злобно до карикатурност, скоро щеше да бъде посрещнато с усмивка и фалшиво внимание (билетът му бе за бизнескласа) от обречената стюардеса.

Хипотеза. Ако се откажеше да участва в операцията със самолетите и тя се състоеше без него (или ако някак си оцелееше), никога не би могъл да се движи по въздуха в Щатите и навсякъде другаде — ни по въздуха, нито с влак, нито с кораб или автобус. Щяха да ги издирват не по расата, а по лицето. Кой нормален човек би приел да бъде с него в някакво затворено пространство? С неговото лице — с всеки ден по-гангренияло. С името, под което пътуваше — то самото обещание за разплата: Мохамед Атга.

През последните десет години само един човек бе изпитал очевидно удоволствие при вида му, и това беше шейхът. Случи се при запознаването им в Кандахар — където само след минути шейхът го назначи за водач на операцията. Мохамед Атга очакваше първо да го попитат дали е готов да умре. Ала шейхът му каза усмихнат и едва ли не с обич: „Няма нужда от този въпрос — рече той. — Виждам отговора върху лицето ти“.

Полетът им до Лоугън с „Коглан Еър“ бе насрочен за шест. Значи имаше още час. Мохамед се облече (тъмносинята риза, черните панталони) и се облегна неудобно на скрина, извъртял стъпалата си леко встрани. Два документа лежаха пред него. Мохамед се прозя, после кихна. Докато се бръснеше, за пръв път си поряза устната (долната); с удивителна бързина разрезът се превърна в убедителна имитация на херпес. После (това вече не беше твърде необичайно) цепна месестата извивка на дясната ноздра, отприщвайки като че ли безкраен поток кръв; непрекъснато ходеше за салфетки и оставяше хартиена диря от втвърдени съсиреци. Темите за повторението и продължителността вече почваха да се асоциират с последния му ден.

Първият документ се намираще на екрана на лаптопа му. Неговото завещание, съставено през април 1996-а, когато плановете на групата бяха обърнати към Чечня. За свидетели взе двама марокански приятели, Мунир и Абделгани; бяха доста набожни, тъй че той включи

немалко благочестиви клишета. Всичко по-старо вършеше работа. На моето погребение искам пълно мълчание; Бог е казал, че трябва да се мълчи при четене на Корана, по време на погребение и когато пълзим. „Пълзим“? Може би беше грешка. И друго условие му се набиваше и очите, врязваше се в челото му: Този, който ще мие трупа ми в близост до гениталиите, трябва да носи ръкавици, за да не се докосва до тях. И още: Не желая бременни или нечисти жени да идват да се сбогуват с мен, тъй като не одобрявам това. Страхове като тези сега бяха абстрактни. Никой нямаше да се сбогува с него. Никой нямаше да го измие. Никой нямаше да докосне неговите гениталии.

Другият документ върху масата беше брошурка от четири страници на арабски, отпечатана от информационната служба в Кандахар (и подвързана с мазен пискюл). Всеки в групата бе получил такава; другите често вадеха личния си екземпляр, кимаха, поклащаха се и мълвяха над страниците с часове. Мохамед Атта обаче не бе като другите (и си плащаше за това). Досега едва беше погледнал брошурката. Здравно пристягайте връзките си и носете тесни чорапи, които не се плъзгат в обувките и не се подават над тях. Предположи, че това е разумен съвет. Нека всеки от вас наточи ножа си, за да носи на жертвите си облекчение и удобство. Вероятно се отнасяше до съдбата на пилотите, помощник-пилотите и стюардесите. Казват, че някои саудитци били клали овце и камили в Халдан, тренировъчен лагер в околностите на Кабул. Мохамед си представи жените с техните униформи, с разтворените яки на блузите им. Не очакваше да му хареса, не очакваше да хареса смъртта в тази ѝ форма.

Сетне се облегна назад и усети как погнусата го връхлита: сбираше се край него и се вливаше като през сито. Умът му, доколкото беше отделен от тялото, беше близо до „съвършения покой“, хвален и препоръчван в Кандахар. Един по-различен мъж на трийсет и три би изпитал същата сънна увереност, докато се приготвя да прекара следобеда в чужда квартира със своята истинска любов (и сексуална обсеция). Ала тялото и умът на Мохамед Атта бяха неотделими; тъкмо там беше пречката, тъкмо там бе проблемът — в случая изумително остър. Мохамед Атта не бе като другите — неговият мотив бе същинският. И на другите също, но те бяха постигнали сублимация чрез джихадско усърдие, убедило телата им да ги слушат. Те ядяха и пиеха, хъркаха и се усмихваха; вземаха стъпалата по две. Тялото на

Мохамед Атга не го слушаше. В действията му нямаше друг мотив освен онзи, същинския.

Пречистете сърцата си, изчистете ги от петна. Забравете и останете вечно слепи за всичко, което именуваме Свят. Мохамед Атга не бе религиозен, нито имаше особени политически пристрастия. Беше се съюзил с активистите просто защото джихадът беше най-харизматичната идея на неговото поколение. Да сбереш в една дума ярост и високонравственост: нищо не можеше да се мери с това. Той участваше в него и правеше всичко, от което другите се впечатляваха; колекционираше цитати, благодеяния, поклонения и параноични теории, както някои си събират автографи и подложки за бира. Пасваше на характера му. Махнеш ли религиозното дрънкане, фундаментализмът пасваше на характера му с почти плашеща последователност.

Да вземем например отношението към жените: комбинацията от крайна враждебност и крайна мнителност му се струваше близка. Идеята за братство също му допаднаше, въпреки че изпитваше абсолютно презрение към сегашния контингент и особено към останалите пилоти: Хани (Пентагона) го познаваше слабо, но Маруан (вторият от небостъргачите-близнаци) го вбесяваше непрестанно, а стръвта на омразата към Зиад (Капитолия) го изпълваше с удивление... Прелюбодейството се наказваше с камшик, содомията — със заравяне жив: тези принципи му се струваха правилни. Споделяше омразата към музиката. И омразата към смеха. „Защо никога не се смееш?“ — питаха го понякога. Зиад казваше „Как да се смееш, когато хората в Палестина умират?“ Мохамед Атга никога не се смееше не защото в Палестина умираха хора, а защото не виждаше нищо смешно. Всичко, което именуваме Свят. И това чувство познаваше. Светът винаги му се струваше илюзорен — нереален фарс.

Времето между вас и небесната ви женитба е кратко. А, да, девиците: шест дузини на всеки — половин гроса. Беше чел в новинарско списание, че думата „деви“ в свещената книга била грешка при превода от арамейски. Всъщност било „стафиди“. Мохамед се зачуди нехайно дали грешката не бе свързана с думичката *sultana*, означаваща а) дребна стафида без семка и б) съпруга или наложница на султана. Абдулазис, Маруан, Зиад и останалите няма да са възхитени, ако на влизане в Градините открият малко черно пакетче

със стафиди „Сънмейд“ (средно 72 броя). Мохамед Атта обаче, с двете дипломи по архитектура, с превъзходния си английски и отличния немски, нито вярваше в девиците, нито вярваше в Градините. (Как да вярва в такъв невъзможно и плашещо приапически рай?) Един вероотстъпник: ето какво беше той. Не очакваше рая. Очакваше забвение. Странно, но нямаше да намери ни едното, ни другото.

Той си стегна багажа. Спря и се наведе над очукания хладилник, след това се изправи и тръгна към вратата.

На спускане асансьорът спря с поредица от многострадални въздишки на дванайсетия, единайсетия, десетия, деветия, осмия, седмия, шестия, петия, четвъртия, третия и втория етаж. Стари хора с потрепващи от недоверие лица изпъпляха ту навън, ту навътре; през това време някой от тях натискаше копчето за отваряне на вратите с нагъл и изкривен палец. Пък и толкова рано: тъкмо се беше съмнало. Мохамед Атта за момент се ужаси от идеята, че всички те са любовници, връщащи се по леглата си на сутринта. Ала не: вероятно причината беше старческото безсъние — утринните бдения на възрастта. Беше се чувствал така в болницата предишната вечер, като отиде да види имама... Гледайки си часовника на всеки десетпетнайсет секунди, той реши, че това пътуване надолу е мъртво време, възможно най-мъртвото — като чакане на опашка или вечно червен светофар, или като си зяпнал тъпо лентата за багажа на летището. Той стоеше, обграден с бледнина и разруха, изтезаван от сложни ревулсии.

Абдулазис го чакаше сред мъждивата светлина и напевната музика на фойето. Без думи и без закуска се наредиха на опашка на изхода. Още мъртви минути. Като влязоха в крачка и стигнаха до паркинга през остатъците от нощта, Мохамед Атта огледа колегата си с не особено снизходителен поглед. Мускулестият саудитец имаше непохватния телешки вид на Ахмед ал Нами — хубавецът от взвода на Зиад. Но от друга страна с мекото си африканско лице и детинския поглед бе направо обидно лесен за манипулиране. Имаше дъщеря и жена в южната част на Саудитска Арабия. Ала все едно имаше камион с каросерия в южната част на Саудитска Арабия, толкова слабо го вълнуваше този факт. Освен това — да не повярваш — беше изпълнявал някакви свещенически функции в местната джамия. И все пак тъкмо Абдулазис носеше ножа, Абдулазис беше готов да го вдигне към кожата на стюардесата.

Като стигнаха до колата си, спътникът му изрече няколко думи за прослава на Бога и добави в опит да прозвучи по-наперено: „И така. Да започваме с «лекция по архитектура.»“

Мохамед Атта почувства как тялото му неволно подскочи.

— ... кой ти каза?

— Зиад.

Натовариха си багажа и се вмъкнаха на предните седалки.

Той не трябваше да узнава кодовете на мишените. „Право“ значеше Капитолия. „Политологията“ беше Белият дом. В разговорите с шейха имаше твърдо съгласие за „архитектурата“ (Световния търговски център) и „изкуствата“ (Пентагона); ала имаха разногласия относно една по-различна мишена, тъй нареченото „електроинженерство“. Атомната електроцентрала, която Мохамед Атта бе виждал на един тренировъчен полет край Ню Йорк. Странно, но шейхът бе отказал благословията си — въпреки предполагаемо примамливата възможност да превърнеш огромни множества от източното крайбрежие в гробище от плутоний за следващите седемдесет хилядолетия (до 72001-ва година). Шейхът даде някакво обяснение (ограничено въздушно пространство, никаква „символическа“ стойност). Но Мохамед Атта почувства скрупулите и негласния намек, че подобен ход би бил прекомерен. Това бе първият и единствен признак, че в тяхната борба срещу божиите врагове имаше горна граница.

Мохамед Атта често се питаше дали шейхът бе готов да умре. По време на техните разговори беше станало ясно, че макар очевидно да се бе примирил с бъдещото си мъченичество (друго нямало да приеме и прочее), шейха не го теглеше към смъртта; според Мохамед Атта щеше да се прочуе още повече с усърдието, с което я избягваше.

Тези срещи и разговори — с шейха и по-късно с йеменския му емисар Рамзи Биналшибх — губеха тежест и ценност за него, опетнени от нехайството и безразборното бърбене на Заид (щом Абдулазис знаеше, значи всички саудитци го знаеха). Спомни си пак историческия си разговор с Рамзи по телефона през третата седмица на август.

— Нашият общ приятел живо се интересува кога ти почва курсът.

— По-интересно е да учиш „право“, когато Конгресът е в сесия.

— Но не трябва да отлагаме. Толкова наши студенти има в Щатите...

— Добре. Две клонки, бекхенд, близалка.

После Рамзи му звънна да каже.

— Дай по-ясно. Единайсети, девети?

— Да — потвърди Мохамед Атта. Той го каза пръв: — Единайсети септември.

Пази тайната до девети. Е, сега очевидно всички бяха разбрали: денят беше настъпил. Чакаше с нетърпение телефонния разговор със Зиад, насрочен за седем часа на летище Лоугън. Зиад още твърдеше, че се колебае между „право“ и „политология“. Май клонеше към „правото“. Белият дом бе изгубил много от привлекателността си, след като установиха (доколкото можеха), че президентът няма да е там.

В този миг президентът се приготвяше за сутрешния си крос в Сарасота, Флорида, където през септември двехилядната година Мохамед Атта се бе учил да пилотира в „Джоунс Авиейшън“.

Главоболът започна, докато караха към международно летище Портланд. През последните месеци Мохамед беше станал познавач в тази област. И все пак му се струваше, че първите главоболия, общо взето, са били недостойни за подобно определение: ей това беше истински главобол. Отначало приписа яростта му на инцидента под душа; само че сетне болката се пренесе напред над темето му и се опъна като електрическа змиорка от ухо до ухо, после от око до око — и накрая и на двете места. Имаше две главоболия, не едно; и те двете очевидно воюваха. Автомобилът, нисан „Алтима“, беше чисто нов, от завода; на десети септември това им се струваше малка награда, но сега вакуумният дъх му миришеше на морска болест и на корабен кил. Изведнъж зрението му бе пикселизирано от малки рояци слепи петна. Ето защо се наложи да спре и да накара удивения Абдулазис да поеме кормилото.

Трафикът беше необяснимо натоварен. Американците вече бяха тръгнали всеки по своята работа... Въпреки че го мъчеше с постоянно загрижени погледи, Абдулазис караше с обичайната си суеверна бдителност; тъкмо този ден го тормозеха дребните страхове. Мохамед се стараше да не се гърчи на седалката си; десет минути по-рано, на път към паркинга, се стараше да не побегне; а преди това в асансьора

се старееше да не стене и вика. Непрекъснато се старееше нещо да не направи.

Беше 5:35. В този миг той започна да съжالياва за отбивката в Портланд: тя сега му се струваше детинско начинание. Всички в групата му си съперничеха не само по набожност, но и по нихилистичен устрем, нихилистично нехайство; та му се стори доста стилно да се поразходят от единия край на Лоугън чак до другия за по-малко от час. Глождеше го и по-сладкото от всякога обещание за разговора със Зиад. Но причината да дойдат и Портланд беше дълбоко несериозна. Нямахше да го направи, ако на десети септември интернет не го бе уверил многократно, че идната сутрин ще бъде абсолютно безоблачна.

Не се успокояваше с мисълта, че в крайна сметка е единайсети септември и все още човек можеше да стигне на летището без много време за губене.

— Лично ли опаковахте този багаж?

Ръката на Мохамед Атта пропълъзя към челото му.

— Да — рече той.

— С вас ли беше през цялото време?

— Да.

— Някой молил ли ви е да пренесете нещо негово?

— Не. По разписание ли ще тръгнем?

— Би трябвало да се прехвърлите без проблем.

— А багажът ми ще се прехвърли директно?

— Не, сър. Ще го проверят пак на Лоугън.

— Значи втори път ще минавам през всичко това?

Каквото и друго да бе постигнал тероризмът през последните десетилетия, определено бе допринесъл да се вдигне нивото на досадата по света. Не че тези въпроси отнемаха време — трябваха към петнайсет секунди. Ала тяхното мъртво време се повтаряше без изменение по сто хиляди пъти на ден. Ако операцията със самолетите минеше по план, Мохамед Атта щеше да завещае на света още повече, много повече мъртво време. Може би беше редно, а не парадоксално, тероризмът да възпроизвежда най-явната си противоположност. Досадата.

Между другото, Мохамед Атта бе избран от Компютъризираната система за предварителен контрол над пътниците (КСПКП). Това

значеше просто, че багажът му няма да бъде натоварен, преди той самият да се е качил в самолета. Както стана в Портланд. На Лоугън, летище от категория „Х“ като Нюарк Либърти и Дълес във Вашингтон, уж по-сигурно, трима от мускулестите саудитци щяха да бъдат избрани от КСПКП със същите незначителни последици.

Мохамед Атта и Абдулазис минаха през проверка на изхода. Чантите им не бяха преравяни, те самите не бяха претърсвани, нито благословени с ръчния сензор. Детската раничка на Абдулазис с макетните ножчета и бухалката мина през тунела на любовта. Малко преди да се качат в самолета, у Мохамед Атта се надигна нов прилив на гадене, като армия мънички мирмидонци. Той ги зачака да продължат пътя си, ала те не помръднаха, само коагулираха в гушата му. Влезе в тоалетната и избълва океани от жлъчнозелено. Още бършеше мръсната си уста, докато преминаваше по пистата и се изкачваше по треперещите метални стъпала.

Коглан 5930 не само бе закъснял; беше двумоторен, с открита перка. Беше пълен. С мъка успя да се смести до една тлъста блондинка с болест на скалпа и бебе, чийто възмутен плач (ушите!) тя напразно се мъчеше да усмири, вадейки постоянно гърдата си. Между ударите на сърцето, докато за момент бе способен да свърже две мисли, Мохамед си представяше, че блондинката е обречената стюардеса.

Самолетът подскочи пъргаво във въздуха без техническите проблеми при излитането на боинга.

Бе отишъл до Портланд за сделката си с имама.

Болницата, където умираше той, беше средно висока сграда с подкожурена мазилка в центъра на града. Бизнес като всеки друг. Мохамед Атта нямаше чувството, че пристъпва в атмосфера на призвание и загриженост-деловитост по американски, без притихване на гласовете и стъпките, без мекота в минималистичните усмивки на секретарките.

... След като го насочиха към отделението, той премина през влажната топлина на недоизядени или недокоснати вечери и потежката остатъчна миризма на лекарства. Имама спеше в леглото си, потънал в него така, сякаш в матрака бе врязан канал с неговите размери. Забеляза, че устните му бяха тъмносиви, като устни на куче, Измина мъртво време. После имама се събуди пред студения поглед

на Мохамед Атта. Въздъхна нескрито. Двамата се познаваха много отдавна: от джамията във Фолс Чърч, Вирджиния.

— Да не си ми приготвил цитат? — попита имамът, неочаквано събуден.

— Да, от Корана: Пророкът рече: който вземе живота си с нож, с този нож: ще го мъчат сред адския огън... Който се хвърли от планина и се убие, вечно ще трябва да скача в адските пламъци... Който се самоубие по какъвто и да било начин, ще се мъчи по същия начин в Ада.

— Винаги има изключения. Не забравяй, че сме в земите на неверниците — рече имамът и заизрежда греховете на американците.

Те бяха познати на госта му, който ги смяташе за действителни. Както и да го гледаш, Америка бе отговорна за смъртта на еди-колко си милиона. Но Мохамед Атта не бе убеден в моралната еквивалентност. Някои оръжейни системи твърдят, че са прецизни; ала силата не е такава. Силата винаги е чудовище. А чудовище от величината на Америка не бе имало досега. Завъртеше ли се насън, то повличаше бедствия, които изравняваха цели села. Груби грешки, извратености и пресметлива жестокост — и никакво самопознание, нито капка дори. И все пак Америка не бе изобретателна в опитите си да избива невинните.

— Вражеско съоръжение ли е? — попита рязко имамът. Мохамед Атта не отговори. Само рече:

— У вас ли е?

— Да. И ще ти потрябва.

Както тракаше върху ноцното шкафче под немилостивия поглед на Мохамед Атта, ръката на имама изглеждаше и звучеше като щипка на рак. Вратичката се отвори като някакъв подвижен мост. Вътре имаше нещо, което извънредно приличаше на полупразна трилитрова бутилка минерална вода „Волвик“.

— Не го пий сутринта, а когато усетиш, че изпитанието ти приближава. И... ти имаше добрината да кажеш, че би описал влизането си в групата.

Ето сделката: искаше да му разкаже за шейха. Точно в този момент имамът рязко се извърна с лице към Мохамед Атта и за миг в тази поза отблъскващо му заприлича на дете, което се заслушва в приказка за лека ноц. Но това беше само част от по-мощна маневра.

Имамът се изхлузи назад и нагоре, тъй че поне няколко блуждаещи косъма легнаха върху възглавницата.

Мохамед Атга лекомислено бе предполагал, че ще обрисова пред имама утвърдителен и дори идеализиран портрет на шейха — дългопръстия пророк от планината, който в своята откритост и скромност напомняше за обикновен божи воин. Но сега размисли. През живота си не бе изричал мислите си на глас. Мирисът на лекарства бе особено силен до жълтата мивка, на половин метър от носа му.

— Срещали сме се няколко пъти — рече той — в лагера Ал-Фарук в Кандахар. Също и в Тарнак Фармс. Той те хваща с магията на успеха — ей това прави той. Когато говори за поражението на руснаците... Като го слушаш, ще речеш, че не Западът е спечелил Студената война. Лично шейхът я е спечелил. Ала тази магия ни е страшно нужна, нали? Магията на успеха.

— Но успехите са реални. И едва сега почват.

— Неговите надежди за победа зависят от активното участие на Великата сила.

— ... коя Велика сила?

— Бог. Оттам идва и сегашната криза.

— Какво имаш предвид?

— Вярата носи болка, не мислите ли? От векове насам Бог забравя за правоверните и награждава неверниците. Вие как обяснявате неговото безразличие?

Или неговата ненавист, мислеше си на тръгване от стаята и отделението. Той си даваше сметка, естествено, че подсъзнателно логиката можеше да е такава: щом молитвата и благочестието се бяха провалили тъй явно, може би е време да сменим съюзниците си и да призовем други сили.

На летище Лоугън двамата с Абдулазис бяха единствените пътници край конвейера, който трябваше да обслужва полета от Портланд. А конвейерът не помръдваше. Изведнъж да разглеждаш движеща се лента с истински багаж по нея, им се стори стимулиращо занимание. Междувременно всички змиорки или скатове в главата влязоха в смъртна схватка в областта зад ушите. Понякога успяваше за няколко секунди да се откъсне от болката и просто да я послуша. Тя бе музика в следващата си еволюционна фаза, отвъд атоналното.

Внезапно осъзна защо винаги беше мразил музиката; дори най-гальовната мелодия се връзваше в ума му като болка. Като мобилизира всичкото си търпение, той позяпа още трийсет секунди непомръдващите панели черен каучук, след което се въртна, а Абдулазис го последва.

— Сам ли опаковахте този багаж?

— Но какъв багаж! Както ви обясних най-подробно...

— Сър, нещата ви ще пристигнат със следващия полет. Аз все пак трябва да ви задам задължителните въпроси.

Тези американци произнасяха „сър“ така, като че ли ги викаха „хей, гарсон“.

— Сам ли опаковахте този багаж?

Нищетата на повторенията — също като хотелския асансьор, който правеше допотопни реверанси на всеки етаж; като чуждия косъм, сменящ формата си през поредица от различни азбуки и като (задължителното) монотонно дрънчане в главата му. Преди време си мислеше, че тъй нареченото му заболяване е просто състоянието на скука — безграничната скука, при която цялото време бе мъртво. Сякаш целият му живот не бе правил друго, освен да отговаря на тези три въпроса; да повтаря „да“, „да“ и „не“.

— Някой молил ли ви е да пренасяте негови вещи?

— Да — рече Мохамед Атта. — Снощи в ливанския ресторант един сервитьор ни помоли да закараме тежкия му радиочасовник до братовчед му в Лос Анджелис.

Усмивката бе равнодушна и мимолетна.

— Да, наистина смешно — рече тя.

Стигнаха изход 32 и се върнаха при магазините. Той махна на Абдулазис да потърси своите съотечественици. После седна пред едно още дремещо кафене да се настрои за разговора със Зиад. Зиад с плажовете и дискотеките, с чашките и жените бе преминал към екзалтации и теманета, песнопения и ридания; люшкане и поклащане... Да разколебае Зиад, да го прати на смърт с обезверено сърце: това беше причината да пътува до Мейн.

Преди време в Германия Зиад беше казал, че невестите в рая ще бъдат „направени от светлина“. Значи — в рязък контраст с тежките и тъмнолики свои земни сестри и най-вече с тежката и тъмнолика Айсел Сенгвен, немската му туркиня или турската му германка. Мохамед

Атта бе виждал Айсел само веднъж (непокрити крака, непокрита ръце, непокрита коса), в медицинската книжарница в Хамбург, и не беше забравил лицето ѝ. Зиад и Айсел бяха негов контролен експеримент за живота, изживян с плътска любов; месеци наред те двамата населяваха неговите безсъници. Знаеше, че Айсел е идвала във Флорида през януари (и скандално го бе придружавала на пилотските курсове); беше смътно затрогнат от факта, че писмото до нея бе последното завещание на Зиад. Не преставаше да се пита как ли се срастваха телата им, как ли се разтваряше тя пред него с цялата си тежест и тъмнина... Мохамед Атта бе решил, че романтичната и религиозната страсти произтичат от съседни зони на човешкото тяло: части, които на него му липсваха. Ала все пак Зиад, заличителят на „правото“ (и на Юнайтед 93) бе готов да стане масов убиец. Значи зоните не бяха съвсем съседни; Зиад можеше да рече, че го прави в името на Аллах, и мнозина щяха да му повярват; но не можеше да рече, че е в името на любовта. Всъщност нямаше да убива ни от вяра, нито пък от любов. Неговият мотив бе същинският, точно като на Мохамед Атта.

— Всичко ли е наред на Нюарк Либърти?

— Да. Преминали сме в стерилната зона. Ти видя ли безценния си имам?

— Да, видях го. Той ми даде водата.

— Вода ли? Каква вода?

— Светена вода — отговори с наслада Мохамед Атта, — от Оазиса.

Тишина.

— За какво служи тя? — попита Зиад.

— За опрощение на „немислимото“, страшния грях да посегнеш на себе си.

Пак мълчание. Само че този път не бе съвсем вярно. Мохамед Атта реши, че би извлякъл повече от този разговор, ако наоколо не обикаляше една автоматична машина за миене, подобна на кораб на въздушна възглавница, с някакъв дядка на борда, който бибипкаше и се въртеше на седалката.

— Тъкмо сега се приготвям да изпия светената вода.

— В специална бутилка ли е?

— В кристално шишенце. Аллах казва: Само тези, които ме мразят, любят и сами търсят смъртта. Виж, Зиад, ти си попечител на

своето тяло, а не собственик. Собственик е Аллах.

— А водата...?

— Водата е в теб и те пази за Него. Нова техника от Палестина. Твоят ад ще пламти вечно със самолетно гориво. А вечността няма край, Зиад — няма даже начало Така че твоите невести от светлина май ще се поотложат. Трябваше да се примириш с немската си нудистка. Сбогом, Зиад.

Той затвори, набра друг номер и проведе горе-долу идентичен разговор с Маруан, но без темата за Айсел. И този случай (Маруан беше вторият „курс по архитектура“ и сега бе отсреща на летище Юнайтед) преобладаваха други съображения. В основата на тяхното съперничество беше не толкова джихадския жар, колкото нихилистичната дързост. Затова двамата се надхвалваха закодирано колко ниско ще се забият и под какъв точно ъгъл, съгласявайки се хладнокръвно, че ако над Ню Йорк летят F-15, ще разбият самолетите на улиците... Накрая добросъвестно се обади на Хани (специалност „изящни изкуства“), когото слабо познаваше и съответно слабо мразеше. Мохамед Атта се надяваше, че не е разколебал решително Зиад, тъй като без него оставаше с един саудитец по-малко (или с двама, ако не се брой пънкоподобния Ахмед). Не. Той вярваше, че на този етап би могъл да разчита на яростната физика на групата от себеподобни.

Група себеподобни, които благочестиво се съревновават в самоубийството, беше нещо изключително мощно; на това вече Западът нямаше еквивалент. Група себеподобни, за които смъртта не е смърт — и животът не е точно живот. И все пак една толкова крайна инверсия скоро можеше да достигне декадентски привкус — болници, училища, детски ясли и старчески домове. Трансгресията е по природа безредна и винаги склонна към ескалация. А това тук би започнало да заглъхва след едно поколение, когато всички бавно и изумено проумеят какъв е същинският му мотив.

Може би най-близката аналогия или еквивалент на Запад бяха огнеборците. Мохамед Атта бе учил строителство и архитектура. Няма как да се бориш с огън, разпален от три хиляди галона самолетно гориво: стоманената арматура на кулата щеше да се стопи; стените, които не бяха замислени като носещи, щяха да се срутят една върху друга и всичко щеше да се срине. С такъв огън няма как да се бориш,

но все пак огнеборци ще има. Казват, че били „безстрашни“, сигурно с право; след като са безстрашни, имат някаква отговорност. Нали всеки ден го повтарят: „Ако не ние, кой? Ако не ние, то кой би рискувал живота си, за да спаси непознати?“

Поседя още малко на железния стол; като гледаше как магазините се разбудят за търговски живот, пълнят се с американци, с тяхната деловитост и автоматична увереност, чувстваше, че е избрал точния момент. (Не, избра го лицето му.) Защото не можеше да издържи нито ден повече това всеобемащо отвращение — пананатемата. Той познаваше това чувство от дванайсет тринайсет годишен; беше го връхлетяло като болест без симптоми. Кайро, Хамбург, дори зимното зазоряване над Кандахар; всички те му изглеждаха еднакви. Нереални и подигравателни.

Мохамед Атга извади бутилката от ръчния си багаж. Имамът бе казал, че е от Медина. Сви рамене и изпи свещената минерална вода.

Качването започна с първа класа. Ако нещо изобщо можеше да го разсмее, би се засмял на това: братята Ваил и Валид, полуграмотни селяци от запуснатите земи покрай границата на Йемен, пълят всеки към трона си — към 2А и 2В. После бизнескласа. Той тръгна. Абдулазис и Сатам го последваха.

Още дори не бе стигнал до мястото си, когато изведнъж го присви. Ударът беше точен и измести всичко останало в изтерзаната му сетивност. Дори главоболието, макар да не бе отшумяло, незабавно отстъпи встрани, за да направи място на новия гост. Мислеше, че това чувство го е изоставило завинаги преди четири месеца; но сега се бе върнало. С лекомислена точност въздухът се изпълни с музика от консерва: баладично-банална цветна флейта с много трели и фиоритури. Дрезгавият припев се сливаше с къкренето на моторите, но и двете не можеха да заглушат пукането, скърцането и пращенето на вратите към занданите вътре в него — непристойния гняв на червата му.

Затова се бе вкопчил в облегалките на 8D, докато покрай него се нижеше пътническата класа. Защо трябваше да са толкова много; защо винаги се намираше още един куфар, още една раница, една къса войнишка подстрижка, една бяла коса?... Той почака, надигна се и със свити седалищни мускули запристъпва напред. И трите тоалетни светеха Заето. Ясно бе, че са празни. Като чест и любознателен клиент

на американските аеролинии Мохамед Атта знаеше, че тези тук са заключени като всички останали тоалетни (такава беше практиката при оживените писти) и щяха да останат така, докато самолетът не се издигнеше достатъчно високо. Натисна с длан всяка врата: и пак мъката на повторението, на дублираните моменти. Въпреки всички усилия не успя да се сдържи кратък изблик на блъскане, ритане и тропане. На връщане към мястото си забеляза, че Абдулазис го гледа вече не със съчувствие, а с объркано разочарование, та дори се обърна назад да сподели смръщената си загриженост със Сатам.

След като си сложи колана, Мохамед Атта успя да навърже следните разсъждения. Човек имаше нужда от система на вярата, от идеи и фанатизъм. Без тях не можеше. Същинският мотив бе достатъчен за ума, но не можеше да удържи тялото.

Даде си сметка, че за другите представлява олицетворение на човек с изпуснати нерви. Но не беше си ги изпуснал. Още преди самолетът да се затресе (като любезно прокашляне при среща), с облекчение усети познатото притегляне: нужната бързина, ускорението на бягството, без което не би стигнал до края на своето пътуване.

В 7:40 Америкън 11 се откъсна от изход 32, терминал В. В него бяха капитанът, помощник-капитанът, девет стюардеси и седемдесет и шест пътника, без да броим Ваил, Валид, Сатам, Абдулазис и Мохамед Атта. В 7:59 вече беше във въздуха.

Сега той се чувстваше длъжен да направи това, което отдавна бе планирал за минутите на изкачване в атмосферата. Беше си приготвил спомен и мисловен експеримент. Искаше да се настрои за разтварянето на женската плът, искаше да се настрои за онова, което скоро щеше да сполети гърлото на стюардесата. Виждаше я отгук, седнала и привела глава, с писалка в ръка и подложка за писане в скута.

През 1999-а на връщане от Афганистан бе летял с „Иберия“ от Дубай към Мадрид. Тъкмо бяха изравнили курса, когато дочу някаква препирня в дъното на салона. Завъртя се и видя как петнайсет-шестнайсет мъже с бели роби и тюрбани се бяха проснали на пътеката, свили гръб в молитва. Чуваха се монотонните и пораженчески молби на стюарда, който отстъпваше назад. *Por favor, senors. Es ilegal. Senors, por favor!* Минути по-късно капитанът съобщи

по уредбата на испански, английски и арабски, че ако пътниците не седнат обратно по местата си, самолетът се връща в Дубай. И тогава се появи тя. Дори Мохамед Атта призна незабавно, че това бе най-свински пищният образец на смугла женственост: висока, с източена шия, тяло гладко и аеродинамично, коса като шоколадов сладолед от рекламен билборд и безбрежна плът, влажна и засияла като от треска или даже от похот. Тя спря и завъртя очи така, сякаш го правеше с цялата си глава; после тръгна напред, загреба въздуха с ръце и закрепця — *Vamos arriba, conos!* А коленичилите мъже трябваше да надигнат очи към този серафим от гръд, хълбоци и униформена власт, трябваше да се изправят намръщено и бавно да стигнат местата си. Мохамед Атта изпитваше само презрение към превитите над шареното килимче мъже, но не можеше да забрави лицето на стюардесата — лице на безоблачна самозабрава, — нито колко отчаяно му се искаше да я удари.

И все пак не му вършеше работа. В близък план комбинация като тази бе съвсем невъзможна за него: комбинацията от жени и кръв. Дотук, рече си той, този ден е най-лошият от живота ми — мога да го докажа. В главата му изтощителната борба между двете гадинки бе свършила: едната умираше, а пък другата я ръфаше по най-гнусен начин. А слабините му готвеха нещо твърде близко до анално насилие. Дотук днешният ден бе най-лошият от живота му. Но в такъв случай всеки ден бе най-лошият, тъй като всеки ден бе последният, най-разгърнатият, най-напредналият (след толкова дни зад него) по пътя към пананатемата.

Самолетът изравняваше курса. Мохамед зачака сигнала. Щеше да го даде капитанът в мига, в който изключеше знака Затегнете коланите.

— Пленили сме няколко самолета — рече Мохамед хладнокръвно. — Стойте спокойно и нищо няма да ви се случи. Връщаме се на летището. Никой да не мърда. Всичко ще бъде наред. Ако се опитате да ни попречите, ще изложите на опасност себе си и самолета. Просто стойте спокойно.

Беше преминал през неизразимата гнус и сега контролираше пилотската кабина. Тук, в пещерата на лудия часовникар, също имаше разтреперана плът и също имаше кръв — ала този път поносимо

мъжка. Изключи компютъра и се приготви да лети на ръчно управление.

Беше 8:24. Разсмя се за пръв път от детските си години насам: бе в небесния Атлантик, пред таблото на най-мощното оръжие в историята.

В 8:27 направи голям полукръг обратно на часовниковата стрелка и се отправи на юг.

В 8:44 започна да се спуска.

А същинският му мотив бяха всичките тези убийства — цялата тази смърт. Не пилотите от екипажа, нито пътниците, нито чиновниците в двете кули-близнаци, не чистачките и не сервитьорите, не нюйоркските полицаи и не градските огнеборци. Мислеше за войната, за войните, за порочните кръгове, тръгвачи от този ден. Той не вярваше в Дявола като действена сила, ала вярваше в Смъртта. Понякога Смъртта изоставяше равномерния си ход и се втурваше в стръвен, непохватен бяг. Тук се криеше първичната тайна. Вече не зорко пазена — не добре охранявана. Да убиваш, бе небесна наслада. А пък твоето самоубийство беше само част от приноса ти — от масивния принос към смъртта. Цялото ти безразличие и безсилие се пренаписват и набъбват от смисъл. Това става възможно, когато обърнеш течението на живота си, когато тичаш със зверовете и летиш със мухите.

Първо по-малките тотеми на Куинс като отбранителна линия на божествата, покровителстващи този остров.

Когато задрънча над улиците и олуците на Манхатън, пред него и под него се простря нещото, което назоваваме Свят. Кръстовища, отсечки и квартали излитаха изпод бялата диря на самолета. Радваше се, че не трябва да се забива в града и усещаше даже любов към него и всичките му копнежи, разлъки и срещи. И не чувстваше порив да даде газ, да удари под ъгъл или да се прицели дори още по-ниско. Чувството го замайваше. Дори нуждата да се изходи беше правилна и полезна, докато целта му се носеше срещу него.

Има множество еднакво недовършени разкази за това какво значи едно бавно умирање. Ала нямаме информация какво значи да умреш внезапно от насилствена смърт. Милостиво описваме такава смърт като „мигновена“. Пътниците са загинали мигновено. А дали? Може би някои хора успяват да умрат мигновено. Престарелите, тъй като жизнените им сили са слаби; твърде младите, тъй като не са

натрупали опит, който да бъде раздробяван. Мохамед Атта бе на трийсет и три. В неговия случай (вероятно дори и в случаите на изпаряване; може би даже при сенките по стените на Хирошима) бе отнело много повече от миг. Когато настъпи последната секунда, първата беше далеч като детството.

Американ 11 се заби в 8:46:40. В 8:46:41 тялото на Мохамед Атта си отиваше безвъзвратно, но съзнанието му не можеше да изключи веднага. Физическото страдание — паниката във всеки нерв, бунтът на атомите — само подчертаваше последните проблясъци на мозъка. Не бяха мисли; по-скоро серия незаобиколими изводи, наложени му отвън. Та нали беше вече в отвъдното; и това беше равносметката. Умът му стенеше и се оплиташе в някаква несводимост, поражение, самоотричане. Можеше ли да хване нишката на мисълта си? Тя е — по дефиниция „тогава и само тогава“. После мислите му се подредиха сами... Радостта да убиваш беше пропорционална на ценността на разрушеното. Но тази ценност убиецът никога не можеше да види и прецени. А къде бе радостта, която си мислеше, че изпитва — къде бе тази радост, този сърбеж, този лекичък гъдел? Как го бе подценявал. Колко бе подценявал живота. Своя собствен бе мразил и бе искал той да свърши; ала виж колко бавно го напускаше и с каква безсилна скръб Мохамед се сбогуваше с него, невъзмутим в красотата и силата си. Даже когато плътта зацвърча и кръвта му завря, животът целуваше пръстите си за сбогом. После ехото му заглъхна и спря.

На 11 септември 2001-ва в четири сутринта, той отвори очи в Портланд, щата Мейн; и започна последният ден на Мохамед Атта.

В ДВОРЕЦА НА КРАЯ

Тъй като съм сред двойниците на сина на диктатора, често мога да бъда открит в Двореца на края. Шест дни седмично, за да съм точен: дванайсет часа на ден. Самите публични превъплъщения (шествия, церемонии, телевизионни изяви и прочие) вече са в миналото. Но редовните задължения си остават. Сутрин се захващам за работа в следственото крило. Следобед, щом изпия чаша ароматизирано кафе с останалите двойници, се захващам да правя филмирана любов — или филмиран секс — с рой подбрани красавици в развлекателното крило. Дворецът на края е построен във формата на гигантски орел: главата с клюна е сведена, ецнатите криле са разперени... Той е творение на стария Надир, който бавно умира от раните, получени при прословутата „тоалетна бомба“ в друг от неговите дворци, в южната част на страната ни. Сега цялата власт е съсредоточена в единствения му син: Надир Следващия.

Поне доскоро работата ми в следственото крило не бе много потискаща. Не бях длъжен да вземам постоянно участие в многобройните процедури. Моята работа беше да се „появя“ със сюрреалистична внезапност в кулминацията на един или друг разпит (който можеше да се проточи със седмици); с по един въоръжен пехотинец от всяка страна, аз влятявах в кабината с камуфлажни дрехи и спъващо тежки войнишки ботуши и забивах един удар с опакото на ръката по лицето на заподозрения. И това беше всичко. Днес обаче, по една или друга причина, от мен и от другите двойници се очакват разнообразни прояви. Е, не са ни накарали да изхвърляме кофите и да палим печките; ала в тия напрегнати времена трябва да бъдем полезни и да показваме желание за работа.

Вътрешността на следственото крило по-рано следваше традиционния план на „килии и килери“: капещи коридори, дрънчащи железни врати, стаи в стаите (тъй наречените „кучкарници“) и така нататък — тъй че воят и писъкът на заподозрените да остане подобаващо заглушен, откъслечен или пресечен. Сега няма стени.

Човек влиза в една антиболница, в крупен завод за мъчения: тук провесват с въжета, там шибат по ходилата; тук решетката, там колелото. Тази по-комунална атмосфера трябва да „разколебае останалите“ и наистина от гледна точка на заподозрения встъпването в крилото за следствия е по-страшно от всякаква смърт. Всъщност почти всички затворници се опитват да се самоубият веднага по единствения достъпен им начин — като си прегризат езиците.

Колкото и да е разбираема, тази практика води до парадокс: ако нямаш език и в устата ти е навряна мръсна марля, не можеш ни да кажеш, че си невинен, нито (по-разумната тактика) да тръбиш за вината си. Но накрая е все едно. По някое време — може месеци по-късно — главата на арестанта се люшва в кимване и разпитващият отива до стария ксерокс за стандартното самопризнание (което арестантът подписва с инициала си). За прелюдия към смъртта следват още мъчения; после деветдесет и девет процента от влезлите в следственото крило биват обесвани; другите ги връщат вкъщи смъртоносно отровени, с един-два дни живот — и, безспорно, с доста неща за разказване. Ако нямат език, няма как да го кажат, ала могат да го нарисуват, да го напишат, да го изиграят — докато са още живи. Така те също имат принос в респекта към практически едноличното управление на Надир Следващия.

Напоследък, така или иначе, темата за езиците е по-скоро научна. Вече няма отхапани езици. Зъбите на всички заподозрени се избиват или изтръгват в преддверието на приемната зала, още преди регистраторите да са снели отпечатъците им.

В дванайсет и четирийсет и пет двойниците се събират в столовата си, която се намира в централната част на зданието — в мускулестия торс на златния орел. В Двореца на края постоянно дежурят трийсет четирийсет двойници (в столицата са още повече, а във всеки голям провинциален град има още дузини). Докато си почиваме и се мотаем из столовата, ние се наслаждаваме на чаша кафе и може би резен нуга, докато се приготвяме за следобедната си работа. Първо сутрешната. После следобедната.

За един двойник тези моменти в столовата могат да бъдат леко обезличаващо преживяване. Всички сме високи метър и осемдесет и

два, всички тежим сто и шестнайсет килограма. Всички имаме същия лъскав черен перчем, същите изпъкнали и осеяни с кървави точици очи, зъбите като плочи (кучешкият липсва) и еднакви превръзки на същото око. Носим превръзки, защото Надир ходи с такава; а то е, защото бе прострелян в лицето от един бодигард преди седемнайсет месеца. Тук стигаме до едно от по-мрачните задължения на президентския двойник. Всички рани, получени от Надир по време на все по-честите и отчаяни покушения върху него, по подразбиране се откопираха върху неговите заместници. За изстрела в лявото око всички ние поред бивахме връзвани и пристягани, докато един автоматичен пистолет чакаше върху статива си на педя от нас; доста двойници си отидоха още при първите опити (въпреки многобройните експерименти върху разни заподозрени), а мнозина от другите бяха уволнени и екзекутирани тихомълком, тъй като раните им не зараснаха както трябваше. Също така всички двойници нямат дясно коляно, лява пета, лява раменна кост и четвърти и пети пръст на лявата ръка. Всички ние сме били в инвалидни колички, с патерици, ортопедични яки, с гипс и противотежести. Освен това всички сме подлагани на периодични натравяния. Наскоро на всички ни пърлиха косите (след като синът на диктатора бе нападат с огнехвъргачка) и известно време екип от бръснари и хирурзи идваше всеки ден, за да регулира състоянието на четината и мехурите.

Както казах, да влезеш в столовата на двойниците, може да бъде обезличаващо преживяване. Все едно влизаш в огледална зала. Кой е този човек до прозореца, застанал гърбом към помещението? Той се завърта бавно. Ето, да: пак съм аз... Да се смесиш със себеподобни си е доста приятно, разбира се. Ала разговорът не върви. И не само защото сред нас има пет-шест специално назначени доносници — всички сме информатори и един за друг си доносничим като част от ежедневните си задачи. Не. Проблемът е в чувството (напълно безоснователно), че самият Надир е сред нас. Случва се, като кажеш на някого точния час или му се оплачеш от времето, да усетиш в очите му маранята и надигация се зной на тялото (и горещата миризма; миризмата на власт), белег колко наблизко е синът на диктатора. В мигове като тези и речта, и мълчанието стават недопустими — всички знаем за прословутата докачливост и избухливия нрав на Надир Следващия.

Все пак има един двойник, един само, с когото мога повече или по-малко да съм себе си — Мехлис. Първо, винаги мога да позная, че е той: и на него като на мен са му махнали (или по-точно преместили) голяма бенка, тъй че върху бузата му има кръгла мъглявина, същата като моята. Днес се примъкнах към Мехлис в оранжерията, която водеше към градините — към градините с папагалите и маймуните.

— Какво имаше в онзи чувал? — попитах.

— Кой чувал? — отговори ми той със същия груб баритон. Лошото е, че езиците ни са твърде едри — твърде едри са за устите ни. — Онзи ли? — добави.

Сутринта бях прекарал неестествено притеснителен половин час, крещейки на един арестант, докато напоен с кръв чувал се гърчеше и мятеше по пода на клетката. Писъкът, който издаваше, ми напомняше кипящ чайник.

— Да — рече той. — Тежка мярка. Вътре имаше изгладнели животни плюс тригодишната дъщеря на заподозрения.

— Мислех си го. Нямах ли обаче нещо необичайно в животните?

— Не в самите тях. Нали знаеш — прилепи, котки, плъхове. Само че ветеринарят каза, че били изтощени от глад. Апатични били. Затова им удари инжекция. Амфетамин. Много упорит случай.

— ... Но защо не признават веднага? — казах аз. — Защо не подписват със замах още на входа?

Поклатихме глави и избърсахме челата си. Пак се чувствах като в огледало: аз съм ти, ти си аз.

— Поне тези с неотхапаните езици — никой ли не ги слуша?

— Може и да ги слушат — отговори Мехлис, — само че не им вярват. А пък те са невинни. По времето на Стария Надир поне част от тях бяха виновни. Не и тези тук. Трудно е да признаеш, ако си невинен.

Чувството за невинност трябва да бе доста мощно, реших аз. После казах:

— Значи те не разбират. Вина или невинност: Следващия не мисли в този вид категории. Сигурно би било по-добре, ако ние...

Но тогава трети двойник пристъпи към нас и Мехлис заговори за прашните бури.

В един и четвърт се изнизяхме към съблекалните, където шест дни седмично сменяхме войнишките си ботуши със заострени чехли и

камуфлажното облекло с кремави халати; черната ни барета бива захвърлена в полза на лъскавия фес с ален пискюл.

Месеците все някак минават.

Към развлекателното крило с неговия охладен въздух, с вездесъщата музика и отбраните хубавици... Съвсем доскоро Надир ни караше да се срещаме с разни развратници — леконравни жени, танцьорки и пияни хурии. Имахме строги инструкции да сме много брутални към тях. Но това приключи. Курсът се промени след куршума в крака на Надир и съвсем се обърна след прострелването в лицето. Край на зверското содомизиране, буйните „взводни“ сеанси и прочие. Сега ние се отпусваме и луксозни покои с нашите следобедни приятелки; храним ги с белени ранни круши, напоени в отбрани напитки; може да издекламирам тихо няколко реда от безсмъртния поет Нарсизо, докато се пресягам за лютнята. После, в два и петдесет, виждаш камерата да се включва и минаваш нататък.

Тези дни най-доброто възможно постижение в развлекателното крило е множественият оргазъм. Всякакъв вид оргазъм е неоценим приз; а солидната успеваемост обикновено стига, за да те предпази от немилост, злочастие или позор. Трудно можеш да бъдеш щастлив, докато пиеш колата си с другите двойници в 7:35, ако същия ден не си го постигнал.

По това време се ширеше представата, че причината за промяната в курса е грубо утилитарна. Надир просто бе изчерпал одалиските и „дъщерите на нощта“, та сега си проправяше път сред редовното население: младите медицински сестри, младите секретарки, младите учителки — почти всички, подразбира се, млади вдовици. Аз не бих преподписал тази теория (и се мъча да изградя своя собствена). Но действително напоследък двойникът е изправен пред съвсем други задачи в развлекателното крило. На влизане, докато карах въздуха да жужи с тъничката си пръчка, аз бях свикнал да срещам дебелашко намигане и похотливо облизване. Сега срещам самотния поглед на съседско момиче, при това съм с букетче и кутия бонбони в ръка. Според думите на Мехлис всички двойници предпочитали стария вариант. Не и аз. Новите изисквания се връзват в

самата ни природа и ни тласкат към смъртна опасност — смърт от собствената ти ръка. Но не бих се върнал назад. Не, не бих.

Първата ти задача, разбира се, е да спреш треперенето. Обикновено можеш да се надяваш да отметнеш това на обяда: внимателно набелязваш предстоящите събития и изреждаш наградите и наказанията в случай на успех или провал. Остро предупреждавам жените, че дългият и инвазивен проверочен процес (включващ тест пред детектора на лъжата и инжекция скополамин) ще разкрие всеки опит за симулация: а подобен оргазъм за Надир е смъртна обида. Това често ги разтреперва още по-неудържимо. Всъщност някои продължават да се тресат чак до късния следобед, въпреки майсторския масаж на стъпалата, взаимното очистване и прилагането на разни изумителни мазила. Случва се и въобще да не спрат; в тези случаи наша задача е да открием логиката и скрития ритъм, за да превърнем трептенето в трепет. Не е лесна работа.

Днес например развличах млада анестезиоложка от главния град на провинцията. Вдигах тостове с френско шампанско, пеех ѝ за любов под съпровода на лютнята си и подбирах стихове във възхвала на нейната красота — а тя беше немалка и високо изтънчена въпреки харемските одежди и вампирския макиаж, на които Надир все така настоява, — въпреки обкованите ѝ с омраза очи. Дланите и гласът на момичето бавно се укротиха. Но когато я вдигнах романтично в ръцете си и я понесох към осветените от прожектор възглавнички, тя замръзна като бронзова статуя (някоя от по-скромните статуи на Надир): сочната ѝ жизнерадост изстина и плътта стана хладна и лепкава като сух лед. В края на третия час от неспирния кунилингус мислех, че имам известен напредък, ала младата анестезиоложка въобще не успя да откликне. На жената и нейните близки щяха да се отнемат паспортите и правото на медицинско обслужване. На мен спадналата възбуда, липсата на оргазъм ми се пишеше в картоната. Щеше да се отчете.

Преди време се случваше да ги съблазним с хубост — защото някога бяхме хубави. Не и в тези напрегнати времена. За жалост през различните периоди на възстановяване Надир беше натрупал четирийсет и пет килограма. Прибавете страховитите осколкови рани по гърба и гърдите от двойната атака с ракетен снаряд и самоделно

бомбено устройство, докато се придвижвал по подземния монорелсов път. А и белегът от противотанковата граната в балната зала на друг дворец; той стоял под двутонния полилей, който паднал и го набучил с несметно количество два пръста дебело стъкло. Не, не сме вече хубави. Една крупна увреденост, в това съм се превърнал. Като влезем под душа — вече не сме останали и двайсетина — всички двойници сме червени и чворести като група исполински пениси.

Стигнах до донякъде странния извод, че най-труден от целия ден е мигът в съблекалнята: мигът, в който развързваш тежките ботуши и нахлузваш островърхите чехли. В този миг ми се налага да се справям с човешката си природа и да отговарям на въпросите, които ми поставя сбръчканата ми душа. Да се къпем не ни позволяват чак до осем часа вечерта; и когато навличам парфюмирания халат през главата си, аз усещам страха и беса на крилото за разпити. И тогава се стягам за поредната боязлива блондинка, за поредната телешко-бледа брюнетка, за поредната пищно-презрителна червенокоска. Всички те неизменно трепереци.

„Спадът на интереса“ очевидно е далеч от успеха. Ала има и цял друг режим на провала — цяла друга вселена. Не говорим за нея. И Мехлис не говори за нея. Нито аз. Това обяснява факта, че мигът в съблекалнята ни прилича, ако щете, на изповед: изповядваме мъжката си уязвимост, мъжкото несъвършенство... Да се греша, е човешко. Всеки двойник го прави — понякога. Ала всеки си знае в кой момент да очаква изобилния, органичен гняв на владетеля. При това всички знаем защо този втори режим на провала — тъй драстичен и с такива последствия — особено много вбесява Надир.

В девет тръгваме поотделно към бунгалата си на територията на Двореца. По-рано съвместно се следеше да не се сближаваме помежду си (да не почнем да заговорничим), но сега, в тези дни на разпуснатост и разпад, Следващия линее, ние също линеем и почти всяка нощ в градината се продават афродизиаци на черно, всевъзможни билета и вълшебни еликсири — всички известни фармацевтични продукти плюс познатите шарлатании. Да покажем нос в столицата, бе разбира се невъзможно; и минута не бихме оцелели нито там, нито някъде другаде. Ала тук, през нощта, с всичките пакетчета, прахчета и питиета, така жадно събрани и пръснати, все пак бихме могли да почувстваме забравеното електричество на града.

Стоя пред огледалото. Давя се от собствения си език — с вид на перка от одрана акула — скоро ще ме подложат на трето „изгребване“ на езика. Себе си ли съзирам, или гледам зад стъклото друг двойник?... Чупим огледалата. Двойниците непрестанно чупят огледалата. Важното е да сподавиш импулса да ги чупиш с чело. Дръж си чук подръка. Забелязваш го през почивния ден. Майстори и слуги разнасят разни огледала — едни счупени, други нови. Купчини строшено стъкло като огнени езера под обедното слънце.

Месеците минават. Надали ни остава много. И на нас, и на Следващия — тъй неспирно минират неговите бастиони, тъй неспирно опасват бункерите му с жици и поставят капани на убежищата му.

Според някои двойници преди било по-лошо. Преди години, преди аз да пристигна в Двореца на края, синът на диктатора изпращал двойници да произнасят пламенни речи по градски площади, да шестват в открити лимузини или да маршируват начело на серпантинни паради. Покушенията, естествено, възниквали незабавно и за кратко премахвали (или той поне така мислел) надвисналата над Следващия опасност.

Други двойници пък поддържат, че преди било по-хубаво: например когато (твърди Мехлис) трябвало да обуздават своята безпощадност при прехвърлянето от едното крило в другото. Сключваш своята „делка с болката“, обясняваше той — и толкоз; пък и (смяташе той) да насилваш, не е така скучно и е доста по-бързо от маратоните по „езиков труд“, който трябваше да полагаме. Не съм забравил онези дни; наистина атмосферата беше много по-различна. По-напрегната, да речем. Дори кафе-паузата приличаше на затворнически бунт.

Чел съм, че в капана на подобна ситуация човешкото същество реагира с една от следните две психологически стратегии или механизми. Първата се нарича „притъпяване“. Притъпяването го помня: все едно се поддаваш на лекарство със странно и нежелано действие. Втората стратегия или механизъм се нарича „удвояване“. Всички ние го правим. На излизане от съблекалнята сутрешната ни личност бива подменена от друга, следобедна.

И наистина сме се удвоили. Мисля, че мога да го докажа. Законите на страната ни забраняват екзекуциите на девственици. Наша привилегия беше да заобикаляме тази пречка с групови изнасилвания. Но откакто Надир бе прострелян в лицето и развлекателното крило бе преустроено за романтика, никой двойник не се занимава с „дружни щурмове“ по ешафодите. Тези работи ги оставяме на момчетата с кофите и ръжените и на другите по-невзрачни мъчители от следственото крило.

Съдбата на провалилия се двойник (онзи, който редовно се промъква разплакан от луксозните покои, хванал с два пръста ръбовете на островърхите чехли) вероятно си струва да се спомене. Той е длъжен да гледа цялото си семейство подложено на гротескния ужас на разпита, а сам бива приспан със смъртоносна инжекция — като някое беззъбо куче. Тялото му не се пипа и не се обезобразява.

Тази сутрин, докато се канех да нагледам дрането на един възрастен заподозрян, Мехлис, в разрез с едно от основните правила (двойниците да не се движат заедно в следственото крило), ме дръпна настрана и ми подшушна за последното покушение върху сина на диктатора. Работният ми ден едва бе започнал, тъй че имах няколко часа, преди в един без петнайсет да докуцукам до столовата на двойниците.

Останали сме само седмина. Някои умряха от усложнения след последните травми (преди всичко атентатът с базуката); други сложиха край на живота си. След мрачни и постоянни провали мнозина си навлякоха личната ненавист на Следващия...

Защото Надир е импотентен. Винаги си е бил. Открай време бил безпомощен като в сън, обграден от голи жени, от които не можел да се възползва.

Ако няма доказана истина, слуховете не звучат като слухове; тяхната мимолетна, но осезаема убедителност е по-силна от всеки прост факт... Столовата на двойниците цвъртеше като птичарник от мобилните телефони и през първия час аз седях слисан сред гълчавата на страха. Обстрел с минохвъргачки, килотонна бомба, термобарична крилата ракета. Семтекс, натравяне, киселинен снаряд, канцерогенен афлатоксин, електролазер, хербицидът „агент ориндж“. Не след дълго,

и пак както обикновено, слуховете се смекчават (нищо повече от един щик в корема, брадва в меките части или харпун в главата) и накрая излизат съвсем безобидни. Явно някой готвач се опитал да му поднесе развалено яйце. Или някой хлапак е хвърлил камъче по бронирания му камион. После пак ескалация — по обратния път пак до сигурна смърт.

За това и се молехме, очевидно. Молехме се за сигурна смърт. Така имахме шанс. Не сме като двойниците на Надир Стария. Защото Надир Следващия е и Надир Последния.

— Ела — рече Мехлис.

Заедно докуцукахме в оранжерията — до градините с папагалите и приматите.

— Според мен трябва да бъдем готови за травма от среден порядък. Загуба на ръка, да речем.

— Или пък на стъпало. Може би на ухо.

— Или другото му око.

— Другото око, казваш? Как ли ще се отрази на следобедните ни задължения? Пак ще можем да ги изпълняваме, мисля. Ще ни бъде по-трудно. Но ще можем да ги изпълняваме.

— Да — отвърна той. — Но помисли. За какво му е?

Телефонът му загъркори. Той погледна екранчето и въздъхна:

— Приятелят на братовчед ми от специалните сили. — После рече: — Да. Тук е двойник Мехлис.

Седя на скамейката в съблекалнята, под стрехата на кремавото си кимано. До мен — фесът с пискюлите; до краката ми — островърхите чехли. Чудя се (както винаги в този час на деня) защо геният на болката така лесно надвива колебливия ни талант за наслада; защо чудните трели на спалнята така лесно заглъхват пред невъзможните крясъци от крилото за разпити; чудя се как така гърчовете и спазмите на оргазма са безчувствени и инертни пред възходящата епилепсия на изтезанията. За мъченията не трябва нито ласкаво осветление, нито тихичка музика. И бездруго откликват. Няма нужда да ги настройваш — те са вече настроени. Всички са в настроение. Помисли си и как болката се дели и пъпкува. Какво в царството на насладата играе ролята на тригодишната дъщеря, на чувала, гризача и амфетамина?

Всичко свърши, тъй или иначе. Какво стана с наследника ли? От гледна точка на двойниците сполетя го възможно най-лошото. Търсейки тишина и покой, той се скрил в подводницата си да покисне за седмица на дъното на Червено море. След закуска отишъл в тоалетната с вестник под мишница... „Тоалетната бомба“. Тоалетната бомба — вече двойна легенда. Той ще влезе при баща си в космическия кораб на интензивното; в центъра на тежестта му е отворена кървава дупка. Нас ни чака съдбата на двойниците на Стария. Фетишът на приликата ще ни завлече в изолираната с торби пясък килия и минираната тоалетна със затъкната на извивката активирана с изпражнения бомба и с екипа хирурзи, който чака отвън.

Днес в Двореца на края ще се стремя като негов пратеник и протеза да съм по-разтреперано нежен отвсякога. Струва ми се, че разбирам тази склонност на Следващия: уклоната към галантност в развлекателното крило. Все пак мога да съм му съпричастен — та нали чувствам нещо като твърд вакуум отстрани на главата си, там, където навремето беше окото ни. Ала аз не съм Следващия. Само съм негов двойник. Затова моят дял звучи ето така. Ако сам си раняван, част от теб не желае никого да нарани. Когато обичаш нещо толкова близко и крехко като собственото си тяло, ти не искаш да нараниш. Това си повтарям сега в съблекалнята. Моля се да не трябва никого да наранявам.

Издание:

Мартин Еймис. Дом за свиждане

ИК „Фама“, 2006

Редактор: Мария Коева

ISBN-10: 954-597-261-0

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.